

Евгения Каноненко

**ПРАЗЬКА
ХИМЕРА**

•
P _____

Євгенія Кононенко

ПРАЗЬКА ХИМЕРА

ЛЬВІВ

УДК 82-32
К-42

Євгенія Кононенко
ПРАЗЬКА ХИМЕРА
Новели

Євгенія Кононенко — письменниця, яка не перше десятиліття скидає на читачів з високої літературної вежі інтелектуально-розважальні бомби: новели, оповідання, есеї, повісті, романи, культурологічні розвідки й критичні статті. Елегантна іронія оповіді, несподіваний поворот сюжету, мов детонатор із годинниковим механізмом оприявнює таємні думки, страхи й почуття персонажів. І читачів, оголюючи людське сство, неписані табу, ритуали й забобони. Збірка короткої прози «Празька химера» — це історії психологічної химерної реальності, якої не існує, хоч вона так само жива, мов віра в любов і диво, або пошуки того найважливішого, без чого життя втрачає сенс. Жага пізнання таємного і нерозгаданого, як стосунки між чоловіком і жінкою, кризь двері замкненої кімнати, яку створив експериментатор із почуттям справді чорного гумору. Для широкого кола читачів.

Усі права застережені. Жодну частину цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або передавати у будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це **ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко»**.

ISBN 978-617-7654-05-5

© Євгенія Кононенко, текст, 2018
© Видавництво Анетти Антоненко, 2019

З МЦМ

- 7 Rooms of My Own
9 Кривока хилера
32 Напузоки хилери
46 Зуспир у Сан-Франциско
72 Лицова сукиня
97 Огнокилпатна
104 Тотелюка на Борцагівці
123 Жінка і чоловік на дні міста
137 Навернення
169 Тагнорик
188 Зупинка за виллогою
200 Вигоріи дірки
220 Аргидалод і Натриція

Rooms of My Own

Три-Же цієї книги: ЖИТТЯ, ЖИТЛО, ЖІНКА.

Життя не в широкому, філософському, метафізичному сенсі: я живу, я існую, я жива, я не мертва. А у вужчому: я живу в трикімнатній квартирі. Або живу у власному домі. У світі є безліч безхатченків, і вони також живуть. Про таких не кажуть: не живе. Про них кажуть: ніде не живе.

Життя минає в житлі: в українській мові слова *жити* та *житло* одного кореня. Є українське слово *мешкати*, а мешкають у *мешканні*, в *помешканні*. Різні мови мають різні дієслова для позначення смислу *жити десь*. І різні мови мають різні іменники, щоб назвати місця постійного або тимчасового проживання: *житло*, *обитель*, *готель*, *дім*, *квартира*. Цікаво порівнювати відтінки смислів цих слів у різних мовах:

- латинські *vivere*, *habitare* та *habitation*, *domicilium*;
- французькі *vivre*, *habiter* та *habitation*, *logis*, *demeure*;
- англійські *to live*, *to dwell*, *to reside* та *dwelling*, *habitation*;
- чеські *bydlet*, *žít*, *přebývat* та *bydlení*, *obydlí*, *byt*.

За нюансами смислів стоїть життя. У французькій, як і в багатьох інших романських мовах, дієслово *demeurer*, себто *мешкати*, має водночас значення *залишатися*. Мандрував, а потім залишився жити. Пішов у прийми. Чи пішла?

Третя Ж — це жінка. За традицією чоловік має побудувати дім і привести туди жінку, яка створить затишок. Сама жінка в домі — це або вдова, або ж її чоловік завжди у мандрах. Або відьма на краю села.

Але так було раніше. Тепер повно жінок живуть самі, і самі добули собі житло, в якому живуть. То що краще: піти в дім до чоловіка чи мати власний дім, куди приведеш чоловіка? Наявність або відсутність власного житла радикально визначає те, яким буде життя жінки.

Житло є основоположним у цій книжці оповідань. Три-валий час ми жили у світі, де житло дуже важко конвертувалося в гроші і тому було чи не абсолютною цінністю. Той світ і досі тяжіє над нами. Хоча в усьому світі житло є чи не найважливішим атрибутом життя. Рідна домівка оспівується і прославляється. Але іноді її ненавидять. А ще буває, коли тимчасове житло, де минуло всього кілька днів життя, стає незабутнім, і головною мрією життя є прагнення повернутися туди.

Кажуть, кохання найсильніше понад усе на світі. В цьому химерному світі житло викликає кохання на бій. І невідомо, чия перемога.

Євгенія Кононенко

Празька химера

Після закінчення симпозіуму «Празькі голоси у світовому хорі» його учасникам дозволили ще на день залишитися в готелі. Зворотний квиток з Праги до Києва у Марічки був на дату за кілька днів, і вона й уявлення не мала, де саме перебуде ці дні. І досі не знаючи, куди перебереться завтра вранці, пішла блукати неймовірним містом, яке ненавидів Франц Кафка і обожнював Ярослав Сайферт.

Єврей Кафка писав німецькою, його ім'я має світову славу, чим він підсилив славу Праги, і йому в Празі поставили два химерних пам'ятники, біля яких неодмінно фотографуються туристи. Чех Сайферт складав свої поезії чеською, освідчувався Празі в коханні, не лякаючи світ її химерами, але за межами Чехії, дарма що він, на відміну від Кафки, нобелівський лауреат, його творчість знають лише богемісти. Або вже дуже обізнані шанувальники поезії. Марічка — з когорти других. У час Перебудови в гостях у своєї двоюрідної сестри Маші вона купила в Москві, в книгарні на тодішньому Калінінському проспекті, збірку перекладів віршів Сайферта, які дуже полюбила. Його поезія, хоча й переважно вкрай сумна, ніколи не безнадійна. Сайферт вірить у людину, а Кафка — ні. Але саме з депресивного Кафки зробили той празький інтелектуальний товар, який продається, і продається дуже добре.

І з празьких химер — свій успішний товар, що також обговорювалося на симпозіумі. Про будь-яке старовинне місто Європи існує багато містичних наративів. Про Прагу

таких дуже багато. І той-таки Сайферт, дарма що то, мабуть, був зовсім не його жанр, написав оповіданнячко, як йому відчиняла браму бабуся, вставши для того з труни. На симпозіумі йшлося, зокрема, й про те, що сучасні чеські митці продовжують експлуатувати загальновідомі метафори загадок буття. В тексті про Прагу неодмінно є або старовинні книжки, які ховають істину, а самі ховаються бозна-де. Знайдеш таку книгу — знайдеш істину. Або загадкові вузесенькі провулки між великими будинками, які от були, а наступного дня їх вже не відшукати. Або старі помешкання, де неодмінно є такі двері, за якими ховається потойбічне. Ці художні прийоми, попри свою заяложеність, завжди працюють, створюючи необхідний ефект легкого хорору. Тоді ще Марічка не знала, що її прагнення пізнати Прагу якнайкраще згодом змусить її пізнати одну з таких метафор ціною власного досвіду.

У перервах між засіданнями були й екскурсії по Празі. Тож Марічка вже побачила і Костел Святого Віта у Градчанах, і Старонову синагогу. А на Карловому мосту було настільки багато туристів, що шарм неймовірно гарного місця безповоротно губився. Відвідувачі штовхалися ліктями, щоб наблизитися до тої чи іншої скульптури, інакше шляху не прокладеш. Усі чули, що в Празі є Карлів міст. І ось усі вони тут, щоб потім сказати: «Я там був». А екскурсоводи вимахували яскравими прапорцями на довжелезному держаку, щоб не розгубити свою групу.

Справжнє знайомство з містом відбувається не тоді, коли тебе возить екскурсійний автобус, а екскурсовод завчено торохкотить дещо розширену інформацію з Інтернету, а тоді, коли ходиш по місту пішки. Коли йдеш на поклик побаченого провулка, підворіття, сходів. Коли стоїш стільки, скільки тобі стоїть, закинувши голову, вивчаючи химерну скульптуру на соборі чи на світському будинку, й ніхто тебе не підганяє. Коли шукаєш у чужому незнайомому місті те місце, в якому раптом особливо гостро відчуєш повноту буття.

Прага п'янила. Бо лише у стані сп'яніння можна було так безтурботно поставитися до перспективи завтра вранці опинитися в чужому місті без даху над головою. Марічка сама себе називала метафізичним пілігримом, який іде на прощу, але не до храму, хоча, можливо, й до храму, але сакральною метою може стати аж ніяк не культова споруда, а пагорб над містом чи скульптура у сквері. Коли наперед не знаєш своєї сакральної мети. І коли водночас із захопленням від празьких краєвидів приходять ірраціональне розчарування, бо, хоча все неймовірно гарне, але то не ті місця, яких шукають метафізичні прочани.

Не знайшовши того, чого шукала, Марічка перепитувала в перехожих, де та вулиця чи сквер, про який прочитала в довіднику і який би мав бути десь тут. Питала англійською чи німецькою. Їй завжди відповідали російською. І то були не чехи старшого покоління, які ще пам'ятали російську від часів соціалізму. То були натуральні росіяни, для кого мова ця була рідною.

«А чи є в цьому місті чехи?» — подумала Марічка, походивши по Празі кілька годин. Коли їх возили по місту в автобусі, це не так було відчутно, а тепер вона вже не могла зрозуміти: чи Прага чеське місто, чи російське? Чехів їй вдалося побачити на симпозіумі, принаймні серед його організаторів; учасники — ті з'їхалися з різних країн. На вулицях чеської столиці, здається, чехів взагалі нема. В кав'ярнях і в крамницях за прилавками стоять лише росіяни. У Празі демонтували всі радянські монументи й спорудили пам'ятник жертвам тоталітаризму. А потім пустили до себе юрмища пострадянських росіян.

Була вже друга половина дня, закортіло десь поїсти. А от і індійська їдальня самообслуговування. Чудово! Тут Марічка не здавалася: уперто робила вигляд, що не розуміє російською, відповідала лише англійською. Але коли простягла картку, щоб оплатити замовлення, то почула:

— Женщина, у вас українська карточка, ана в майом термінале не праайдьот! Ідіте сніміте деньгі в банкомате здесь рядом! Ваш паднос будет вас ждять!

Марічка вийшла з їдальні. Зняла п'ятсот крон у банкоматі, який справді був поряд. Очевидно, треба було б повернутися до тої їдальні, оплатити своє замовлення і спожити його. Але якась незрозуміла сила штовхнула її до кав'ярні за рогом. Бармен приніс їй капучіно, декілька необхідних слів вимовивши англійською. Індійські страви в їдальні були б доречнішими після тривалої прогулянки, проте Марічка вирішила наразі забути про них, відкинутися на шкіряну спинку диванчика і піднести до губ чашку з білою піною. Напій видався їй нецікаво гірким.

Гірчило не лише в роті, а й на душі. Де ж вона ночуватиме наступної ночі? Половина учасників симпозіуму роз'їхалися вже сьогодні. Інші виїздять завтра, або якщо й лишаються, то напевне знають, де саме. А вона піддалася спокусі пражьких химер, впевнена, що пражький бог, який допоміг їй потрапити на цей симпозіум, так само посприє, щоб вона перебула тут іще кілька днів. Тож вона впевнено попросила в організаторів квиток на пізніший час. Так, зараз весна, яка чеською іменується гарним словом «яро», *jaro*, Прага зараз така, як у поезіях Вітезслава Незвала і того ж таки Ярослава Сайферта, але в пражьких скверах не переночуєш. Тут це й не прийнято, на відміну від скверів паризьких. Треба було не думати про економію, а бронювати собі готель або шукати якісь інші варіанти, але наперед, не тепер! Марічка згадала про православну церкву святої Катерини в парку за кам'яним парканом, де була сьогодні вранці. Може, піти туди, попроситися на ніч, набрехати, ніби сталося щось непередбачуване?

Марічці стало зле. Здається, загубилися п'ятсот крон з банкомата. «Але ось вони. А картку не забула забрати? І картка тут». Марічка глибоко зітхнула. В її теперішньому стані лишалося одне: на кілька хвилин забути про зов-

нішні обставини, зробити велике зусилля й позбутися підступних спазмів усередині, між грудьми й животом. Марічка заплющила очі, поклала руки на коліна. Зусилля винагородилося. Нещодавно несмачне капучіно набуло незвично приємного смаку. До кав'ярні зайшов чоловік, певне, старий завсідник. Вони з барменом перемовилися кількома привітними чеськими фразами. Чоловік сів за столик біля вікна, бармен приніс йому келих пива. В напівтемному приміщенні кав'ярні порожньо: всі відвідувачі сидять у внутрішньому подвір'ячку, звідки долинає приглушений гомін. От лише одна жінка сидить тут, у напівтемряві, на диванчику навпроти. Жінка підводиться, іде, схоже, до вбиральні. Вони з Марічкою обмінюються поглядами «десь я тебе бачила». Жінка йде, куди йшла, а потім повертається, сповільнює ходу біля столика Марічки. Це двоюрідна сестра Марічки — Маша з Москви, з якою вони не бачилися стільки, скільки нема СРСР. Маша сідає на диванчик поряд з Марічкою й робить бармену знак перенести її недопиту чашку, що той і робить.

— Дєкуї! — викрикує Маша. Двоюрідні сестри якийсь час мовчать, приголомшені неймовірністю своєї зустрічі. Першою заговорила Маша:

— Ну, розповідай! Ти тут на екскурсії чи живеш?

— А ти?

Маша в Празі живе вже кілька років. Живе сама і дуже рада прийняти в себе «сестрьонку» й подругу отроцтва. «Не чекатимемо до завтра, зараз їдемо за твоїми речами й одразу до мене». Маша живе в історичному центрі, тож її гості, які іноді живуть в її помешканні, «убітовані», як кажуть чехи, завжди задоволені. Щоправда, Маша має поїхати з Праги ще до того, як Марічці від'їздити. Але то не страшно: Марічка перебуває в її домі сама, а потім віддасть ключа сусідці Божені поверхом нижче.

Маша просить бармена, щоб той порахував «догромаді», і хай Марічка сховає свої п'ятсот крон! Жінки виходять

з кав'ярні в імлу празьких сутінків. Сідають у трамвай і їдуть до готелю за речами Марічки. Трамвай суне через Влтаву по мосту Легії.

— Карлів міст — там, — каже Маша, звикла, що всі її гості питають про головний празький туристичний об'єкт. Марічка, замість того, щоб розповісти кузині, що побувала на ньому вже кілька разів, вимовляє вголос російські вірші:

*На Карловом мосту ты улыбнешься,
переезжая к жизни еженощно
вагончиками пражского трамвая,
добра не зная, зла не забывая.*

— А, Бродський, — байдуже відгукнулася Маша. — А, до речі, в нас був самвидавський Бродський ще тоді.

Двоюрідні сестри в празькому трамваї починають розмову про те, що було «ще тоді». Наразі Марічка заразилася Машиною безцеремонною манерою не зважати на оточення, мовляв, нехай незручно буде їм.

Мати Маші була молодшою сестрою матері Марічки. Вона вийшла заміж за офіцера Радянської армії, який був ще й генеральським сином, а мати Марічки — за простого радянського інженера з Києва. Сестри народили донечок мало не одночасно, одна в Києві, друга в Москві, обох дівчат синхронно назвали Маріями. Двоюрідні сестри, коли підросли, дуже любили одна одну, дарма що жили в різних містах. Марічка з мамою, а потім вже й без мами, не раз приїздила до Москви у величезне помешкання на Кутузівському проспекті. Здається, мати Маші налагодила дуже добрі стосунки зі своїм грізним свекром. «Ти мая хахлушечка», обнімав невістку генерал так часто, що Марічка не могла цього не запам'ятати.

— Хто тобі сказав, що все було аж так добре? — питає кузину Маша. — То були не люди, а монстри! І моя матуся так само!

— Не буду з тобою сперечатися, тобі видніше, — відповіла Марічка.

— От і не сперечайся! Нам виходити!

Назад двоюрідні сестри так само їдуть трамваєм і так само гучно розмовляють про минуле.

— До речі, твоя мати ще жива? — питає Маша.

— Померла три роки тому. А батько живий, одружився з іншою жінкою.

— Всяке буває. А мої всі перемерли.

— Коли моя мати померла, я згадувала тебе, але так і не знайшла ваш московський телефон. Він міг змінитися, але я й старого не знайшла.

— Я вже була тут три роки тому, — відповіла Маша. — Що мені робити в тій Москві? Я вирушила сюди відразу після смерті мами.

— То скільки ти вже тут? Як летить час, Господи!

— Скоро сім років. Нам виходити. До мого дому три хвилини пішки.

Після галасливої площі, де зупинився трамвай, жінки вмить опинилися на тихій, можна навіть сказати, німій вулиці, куди не долинає галас великого міста. Існування таких вулиць — іще одна загадка Праги. Маша відмикає під'їзд ключем, пропускає гостю вперед до холу із янголами на стінах і на стелі.

— В цьому будинку живуть самі чехи, — з гордістю каже Маша в ліфті. — Але чехів справді тут і не помічаєш. Чехи ходять на роботу або сидять вдома. Або їздять у машинах. На вулицях справді тільки рускіє.

Маша відмикає своє помешкання на останньому поверсі, веде Марічку із передпокою до просторої вітальні. В кімнаті стоять шафки зі статуетками, на стінах картини. В кутку — фортепіано, на якому теж статуетки музичної тематики. В кімнаті кілька диванів, два чи три.

— Я тобі можу постелити на котромусь із них, — каже Маша, — але, якщо хочеш, можеш лягти зі мною у спальні.

Пам'ятаєш, як ми бісилися з тобою в моїй кімнаті ще тоді на Кутузівському?

То було в чорнобильський рік, коли всі київські матусі шукали можливостей відпровадити своїх дітей від радіації якомога подальше від Києва, а реально відпроваджували туди, де жили родичі. В Маріччиної матері родичі були в Москві, та ще й на Кутузівському проспекті, тож там і опинилася вона в травні 86-го. Рік, який Марічка прожила в Москві в помешканні родичів, був одним із найцікавіших в її житті. Марічка повний навчальний рік провчилася у школі для московських мажорів в одному класі з Машею. Там її могли б дзьобати й цькувати, але цього не сталося, можливо, тому, що вона дуже добре вчилася, мала успіхи навіть з математики. І вони тоді з кузиною справді спали в одному ліжку, не відчуваючи дискомфорту. То був зовсім інший час.

— Дивись! Ось моя спальня.

Посеред великої кімнати стоїть фундаментальне двоспальне ліжко непорушного буржуазного шлюбу, в якому жінці навіть непристойно бути самій. Марічка, яка вже давно витримує у своєму ліжку коханця лише поки триває статевий акт, запевняє хазяйку дому, що їй з нею буде незручно, бо вона, буває, хропе.

— А й справді! Гаразд, домовились, спатимеш у вітальні. Добре, до речі, Марічко, що ми з тобою такі незалежні, такі самостійні, як ваша Україна. Але зараз ми будемо вечеряти! В мене є піца й кілька пляшок доброго чеського пива. Пам'ятаєш, як цінувалося чеське пиво за есесеру?

Маша ставить на великий стіл посеред кухні підігріту піцу й келихи, виймає з холодильника пляшки, розливає пиво. Вимикає світло, ставить на стіл свічки. У темну кімнату зазирає химерне обличчя кам'яного створіння, яке сидить на даху сусіднього будинку, яскраво підсвічене, але джерела світла не видно. Обличчя цієї істоти нервово й напружене, трохи моторошне.

— Це Лізель, моя подруга, — каже Маша, піднімаючи пивний келих. — За тебе, Лізель! А втім, вибач, Марічко! З нею я п'ю щодня, а сьогодні в мене дорога гостя! За тебе!

— За тебе, Машо! І за зустріч!

Сестри з'їли всю величезну піцу й випили чимало пива. А головне, довго й змістовно говорили про спільне минуле, не уникаючи гострих кутів, навпаки, ніби навмисне загострюючи їх.

Вже після розвалу Союзу мати Марічки розповідала дочці, що свекор її дорогої сестри був негідник, якого важко собі уявити, що заради його сина, москаля нещасного, який зустрів цей самий розвал у чині полковника, сестричка покинула українського нареченого, такого милого хлопця, що аж серце болить, схлипувала мама. Чому ж ти, мамо, так охоче гостювала в тому домі, в тій Кутузці влюбленої сестрички і сиділа за тим столом, і чаркувалася з її москальською ріднею, і пила російську водочку, сором'язливо витираючи губи й заїдаючи чорною ікоркою, і звеселяла їх українськими піснями дуєтом із сестрою, ой на тому боці, там живе Марічка, власне, Марічкою Маша номер два стала саме у Москві, в Києві була собі Машею, і нікого це не турбувало.

— Такий тоді був час, — каже Маша номер один, яка народилася на місяць раніше за свою кузину, — я теж багато про що довідалася вже після розвалу Союзу. Це поки ти в нас була, дід не змушував матінку розшнуровувати собі чоботи. Ти не була в нас «повністю своя», могла роздзвонити, який він, *моральний облік* радянського генерала.

— Але з моєю матір'ю твоя, здається, багато чим ділилася. Вона ж приїздила іноді до Києва без тебе, і вони довго шукалися. А вже потім, після її смерті, моя вирішила поділитися зі мною таємницями Кутузівського двору.

— Ти знаєш, Марічко, перші роки після Розвалу були для мене суцільним пеклом! Спочатку помер дід, а тоді активізувався батько. Він ті шнурки на дідових чоботах

згадував матері чи не щодня! А вона йому кричала: «чого тільки зараз рота відкрив, виродку! Де ти був тоді? Тата боявся, який зробив усе, щоб ти служив не в Забайкальському окрузі, а в Московському гарнізоні?» Я їх благала продати квартиру, купити собі й мені. Хоч у Бірюльові! Хоч у Чертанові! Слава Богу, цього не сталося, я все витерпіла, і нарешті маю нормальне життя.

— То ти продала свою хату на Кутузівській і купила цю?

— Ні, так не вигідно. Я свою Кутузку здаю, а цю винаймаю. І ще лишається на життя. То ти послухай, що було далі. Далі таки помер батько. І ми залишилися з маманею. І тоді вже вона стала чортом, а не жінкою! І зізналася, що нічого кращого за ті дідові шнурки в її житті не було, садомаза нещасна. І то вона напоумила мене перебратися сюди, мовляв, усі російські генеральші так живуть, вона ж себе вважала генеральшею, щодня дзижчала в обидва вуха: «Поїхали до Праги! Поїхали до Праги!» Іван Парамонович, себто дід, звільняв її від усякої ворожої наволочі. Вона вже все плутала: сорок п'ятий, шістдесят восьмий. Але що б я робила тут разом із нею? Я ж не лише з Москви хотіла втекти, а й від неї! Я їй тоді кричала, що я руская патріотка, що з Москви ні ногою, що вона прозахідна сволота. А тільки-но вона вмерла, — Маша тричі перехрестилася, — як я почала працювати над тим, щоб перебратися сюди.

— Я чула, що багато москвичів живе в Празі саме так. Але не могла уявити, що їх, себто вас, тут аж так багато.

— Ті, в кого квартири десь в Бібіреві, ті в Празі не живуть, а працюють. Хіба що на оренду квартири їм можна не ішачити, — презирливо відгукнулася про своїх співвітчизників Маша. — Добре жити в Празі можна, якщо здавати таку квартиру, яку лишили мені мої предки. Таку квартиру, за яку за Союзу паскудилися по повній програмі, а не за яку відстоювали по дві зміни на заводі «Красний Октябрь»! Що ти так дивишся? Хочеш сказати, ніби сама не скористалася б таким, якби в тебе було?

— Скористалася б, — посміхнулася Марічка, чим викликала напад ніжності з боку сп'янілої Маші, — але я б використала ці гроші ще й для того, щоб написати книжку, яку давно хочу написати.

— Яку книгу?

— «Химери Європи», приблизно така має бути її назва.

— А я ніяких книжок писати не хочу! І картин малювати не хочу! І кіно знімати не хочу! І взагалі працювати ні на кого не хочу! Хочу просто жити! Адже з роками починаєш розуміти: ніяка праця життя не покращує, а лише його погіршує! Хміль життя дає лише саме життя! Наприклад, життя ось в такій квартирі! Дивись, які тут дверні ручки!

І справді на всіх дверях Машиної квартири — мідні ручки у формі якихось загадкових створінь із рогами або химерними борідками. А також у тому помешканні є ще одна кімната: кабінет із великим письмовим столом і книжковою шафою, забитою чеськими книжками: Jan Neruda, Jaroslav Vrchlicky, Alois Jirasek.

— Я хотіла сюди перетягти свої книжки з Кутузки, ти ж пам'ятаєш, у нас Кафка був ще тоді! Але потім послала подалі ту ностальгію: все вже є в Інтернеті.

Також у кабінеті стояв великий годинник з курантами.

— Оце єдиний, але суттєвий недолік цієї хати, — сказала Маша. — Б'є так, ніби на міській вежі. Ну от, чуєш?! Як підслухав! Котра година? Десята?

— Вже одинадцята, — відповіла Марічка.

— Ходімо звідси! І неодмінно зачини двері. Бо не зможеш спати!

Але Марічці подобається тональність курантів годинника.

— Я просила цю сучку Мілену...

— А хто така Мілена?

— Власниця цієї квартири, яка наживається на мені! Тягне з мене більше, ніж коштує оренда цієї хати. Різниця між моєю Кутузкою і цією має бути більша! А виходить, що мені на життя нічого не лишається!

— Ти казала, що все-таки лишається...

— На їжу, може, й лишається, а от на хатню робітницю вже нема! А в неї в самої...

— У Мілени?

— Так, у неї! Три російські служебки! То я попросила ту Мілену забрати звідси цей годинник, і ти знаєш, що вона мені сказала?

— ?

— Сказала, що як мені не до смаку її квартира, то вона не змушує мене її винаймати!

— То як тебе аж так дратує бій цього годинника, ти можеш просто зупинити його!

— У тому й річ, Марічко! Коли в мене був один... дорогий гість... я попросила його зупинити цей гвалт. То він не зміг цього зробити! Хоча досить вправний інженер! Цей годинник не-зу-пи-ня-єть-ся!

— А як таке може бути? Такого не буває!

Марічка рушила до годинника, маючи намір відчинити дерев'яні дверцята.

— Не чіпай! Ходімо звідси. Бо, як б'є дванадцять, то цього взагалі витримати неможливо!

Спального місця в кабінеті не було. Зате, крім вхідних з коридору, були ще одні двері.

— Я тебе благаю! Не здумай відчиняти ті двері! Ти мене чуєш, Марічко? — гукнула Маша, коли гостя схопилася за химерну мідну ручку у вигляді чергової голови невідомо якого створіння із висолопленим язиком. Двері й не відчинялися, були замкнені, а в голосі Маші прозвучали нотки переляку, і Марічка вирішила ні про що вже не розпитувати її тут і тепер, зрештою, вона ж лишається в цьому домі ще на кілька днів.

А далі? А далі двоюрідні сестри щодня гуляли по Празі. Але Прагу Марічка бачила ніби якимось бічним зором, бо головна її увага концентрувалася на розмовах з Машею,

яка віддано вела дорогу гостю туди, куди та просила, але розмови про минуле не давали Марічці пізнавати Прагу. І вона облишила шукати ту місцину, заради якої їдуть до чужих міст метафізичні пілігрими. Бо думками й почуттями вся була в перебудовчій Москві.

— Машо, ти стільки зла тримаєш на свою родину... Але ж я жила у вашому домі цілий навчальний рік! Поїхала до Києва у травні 87-го! Я не відчувала у вас в домі аж такої поганої атмосфери.

— То вони при тобі стримувались. Справді, в той рік вони були не такі суки. Може, тому так полюбила тебе!

Сестри обійнялися, ідучи по Чеховім мосту. Маша простягла руку зі смартфоном, щоб зробити фото й виставити його у Фейсбуку.

— Не боїшся опинитися в мережі з москалькою?

— Моя мета — нічого не боятися! Навіть москалів!

— А я в мережі — *Marie Rogova, Praha*.

— Ну от бачиш! Але головне — ти не страждаєш на екстатичну любов до Росії.

— Помиляєшся! Я дуже люблю Росію! «Єйю Пушкіна, Стеньку і єйю мужиков!» — викрикнула Маша рядок Євтушенка. — Але правда в тому, що всі розумні росіяни люблять Росію на відстані. Що вона більша, то любов сильніша. Здається, і у вас до України популярне таке саме ставлення.

— Це не зовсім так...

— Це зовсім так! — викрикує Маша. — Але всі мають звітуватися перед своїми спонсорами. Моїми спонсорами є мої покійні радянські предки. Та не всім щастить на спонсорів, перед ними не треба звітуватися. А тепер скажи, що я не права!

Марічка вирішила не конфліктувати зі своєю спонсоркою, яка надала їй кров і стіл у химерній Празі. І не провокувати на нескінченні діалоги: а що ж воно таке — любов до батьківщини? Тим паче, якщо це любов до Росії.

Вечорами вони розігрівали готову їжу з ресторану й розливали пиво чи вино, й сиділи в напівтемній кухні. А з даху сусіднього будинку на них уважно дивилося підсвічене кам'яне створіння з напруженим обличчям.

— Поглянь, — казала Маша, — вона сидить на голові в якогось чоловіка, який, на відміну від неї, навпаки, зовсім спокійний. Я вже не можу жити без неї. І ти за нею сумуватимеш, коли поїдеш.

— Це вона чи він? Обличчя якесь... гермафродитське.

— Я думаю, це таки вона. Моя Лізелъ. Я ж тебе з нею знайомила ще в перший день.

— А де ж той чоловік, в якого вона, як ти кажеш, сидить на голові?

— Ти його не бачиш? Це те, що нібито виглядає, як банки спідниці. Але, якщо придивитись, воно складається в чоловіче обличчя.

— Не бачу. Звідси взагалі не видно спідниці. Затуляє карниз. Може, видніше з кабінету?

Марічка рушила до дверей, щоб увійти до кабінету, підійти до його вікна, яке виходило на той самий бік, що й вікна кухні.

Саме тієї миті у кабінеті голосно б'є годинник...

— Не ходи туди, не ходи! — знервовано скрикнула Маша.

Марічка згадує про загадкові двері в кабінеті, за якими невідомо яке приміщення. Повертається до кухні, сідає за стіл. Далі вони п'ють мовчки. І от вже Маша куняє над келихом, в якому лишилася сама пивна піна. Марічка розуміє, що ніяка сила не змусить Машу, таку виключно відверту, якщо йдеться про її родину, розкрити таємницю дверей в кабінеті. Чим же так налякала її кімната в тій празькій квартирі, в якій вона мешкає вже стільки років?

— Я вийду ще за пивом, ми мало взяли цього разу.

Марічка вмикає світло в кабінеті, щоб легше було ідентифікувати вікно приміщення з вулиці. Бере сумку і йде на вулицю. І, перш ніж іти до найближчої крамниці за пивом,

дивиться нагору. Кам'яної Лізелі знизу не видно. Лише видно, що на даху будинку навпроти щось підсвічують. А ось на останньому поверсі Машиного будинку — вікно кабінету; в ньому горить яскраве світло. А от три тьмяних вікна кухні, яку освітлюють лише вогні свічок. А ліворуч від освітленого вікна одне суцільно темне вікно, певне, саме тієї загадкової кімнати за замкненими дверима. Марічка йде до найближчої крамниці, купує кілька пляшок пива, нарешті віддавши в'єтнамцеві за прилавком ті п'ятсот крон, які зняла зі своєї картки перед тим, як зустріла Машу, яка ніде не давала їй платити, мовляв, твоя мати свого часу не знайшла паскудної генеральської родини, як моя, то й достаток у тебе зараз помітно менший. На зворотному шляху Марічка ледве тягне сумку з пляшками, одначе, відзначає той позитив, що Маша по-європейському упивається пивом або вином, а не горілкою, все-таки в її російських жилах половина крові — українська. І, перш ніж зайти до під'їзду, ще раз дивиться вгору. Ось вікно кабінету, ось вікна кухні, а ось темне вікно таємної кімнати. І от там спалахує світло й одразу гасне. Спалахує й гасне, спалахує й гасне! Перелякана Марічка не втримує в руці сумки з пляшками, яка падає на брук. Підступно запахло пролитим пивом. Розбилися не всі, але довелося розставити цілі пляшки в ряд під стіною будинку, а розбиті нести до сміттевого баку Sklo. Тим часом по тихій вулиці суне ватага молодих хлопців. Вони з гучним реготом зупиняються перед батареєю пляшок, тицяють у них пальцями. Марічці довелося збирати цілі пляшки назад, до мокрої сумки, поки хлопці глузливо обговорюють дії дивної жінки, а вона не розуміє їхніх коментарів чеською.

А в ліфті її вдарила думка: схоже, світло в потаємній кімнаті блимає, коли б'є годинник.

Наступного дня Маша збирається в дорогу. Як виявилось, вона летить на зустріч однокласників.

— Ти могла б поїхати зі мною. Ти ж їх усіх знаєш!

— То ти летиш до Москви?

— До якої Москви? Боже збав. Хто там лишився у тій Москві?

Маша летить до Мадрида. Ідея затягти Марічку з Києва на зустріч московських однокласників раптом запанувала над Машею з такою силою, що вона була готова оплатити двоюрідній сестрі переліт Прага-Мадрид та Мадрид-Київ. Та квитки на найближчий час виявилися дуже дорогими, тож сумбурна ідея померла так само швидко, як і народилася. Маша вкотре кляне Мілену, яка дере з неї гроші, які не варті цієї квартири з усіма цими клятими годинниками.

— Передавай вітання усім, хто мене пам'ятає. А, до речі, мені на Фейсбуці іноді викидало когось із них, типу, *people you may know*, — сказала Марічка.

— Мабуть, хтось із них зазірав на твою сторінку.

— І Онька там буде?

— А як він може там не бути? Все відбуватиметься в його домі.

Онька Ніколаєв, якому його батьки дали старообрядницьке ім'я Онуфрій, тим самим, певне, стверджуючи свою вкоріненість у російський ґрунт («почву»), був хлопцем Маші вже тоді, в сьомому класі. Він був мажором іще більшого калібру, ніж Маша, хоча, здавалося б, генеральська онука, дочка полковника Московського гарнізону, то було достатньо круто для пізнього СРСР.

— Ми з Онькою захищали Білий Дім у серпні того достопам'ятного року. Ти можеш собі таке уявити?

— Можу, Машо. Такі тоді були часи.

Від початку дев'яностих сестри перестали спілкуватися не лише тому, що розвела історія. А ще й тому, що для кожної найважливішими стали не так історичні, як особисті драми. І це тривало багато років. І це було важливіше, ніж стосунки з батьками. Точніше, стосунки з батьками могли бути нормальними, лише якщо не заважали, а допомагали

стосункам із чоловіками. І взаємини з історією також були підпорядковані стосункам з ними. І коли не складалося з ними, то здавалося: валиться світ. Тоді було саме так.

— А як воно тепер? — спитала Маша.

— А як воно тепер? — перепитала Марічка. — В мене є дочка.

— Кому ума не доставало, — цитує російську класику Маша, знизуючи плечима. — А я робила аборт від Оньки.

— На це теж небагато треба розуму.

— В Кремлівській лікарні! — вигукнула Маша.

— Тоді зовсім інша річ, — погодилась Марічка.

— А коли ж ти народила? Ти замужем була?

— Недовго, але була. На початку дев'яностих.

— І моя мати знала?

— Знала. Але вона дуже просила поберегти тебе від цієї інформації. Щоб не травмувати.

— От дурна корова! Ти за Білла Клітора заміж виходила?

— Та ні. За такого собі Тараса Остапчука.

— То чим ти мене могла травмувати, Господи?

Лізель за вікном, здавалося, чула їхні розмови. І співчутливо кивала кам'яною головою.

Маша поїхала рано-вранці. Марічка встала попрощатися з нею. Потім лягла ще поспати. Але сон був неспокійний: щогодини прокидалася від лункого бою годинника в кабінеті. Поки Маша була вдома, годинник майже не заважав. Чого ж його його бій зараз став таким нав'язливим?

Прокинувшись по тому, як годинник відрахував одинадцять, Марічка вже й не засинала. Та й скільки можна спати? Тепер вона зможе ще трохи погуляти по Празі, маючи гарантований дах над головою, але без виснажливих розмов про минуле.

П'ючи каву на кухні, Марічка глянула на Лізель, яка виглядала при денному світлі зовсім не такою, якою бувала темними вечорами із неприродним освітленням. Тепер її

кам'яне обличчя не страдницьке, а лагідне. А яка ж вона з кабінету? Звідти справді зовсім інший ракурс. Марічці здалося, ніби Лізель поманила її кам'яним пальцем. І саме тоді годинник почав бити дванадцятку дня. Полудень. А замок у загадкових дверях — чи то лише так здалося? — клацнув, ніби хтось його відімкнув зсередини. Марічка взялася за мідну ручку, яка імітувала химеру з Собору Святого Віта. Двері відчинилися. Кімната була зовсім порожня, голі стіни. Лише Лізель у вікні. Певне, з цього вікна вона якась інша. Марічка підійшла до вікна, а двері за нею зачинилися. Вона вмить кинулася назад, але двері вже не відчинялися. Вона була замкнена в порожньому приміщенні, де у вікно світить яскраве травневе сонце, а на даху будинку навпроти сидить кам'яна Лізель.

Зсередини порожньої кімнати мідну дверну ручку було відлито у формі жіночої руки з довгими пальцями, складеними в дулю. Скільки вже Марічка смикала ту мідну руку, і крутила її, і штовхала ті двері, але вони не відчинялися. Вона грюкала у двері, била кулаками, ногами, кричала, люто плакала. Але який в тому був сенс? Її ніхто не чув і не почує. Куди вона сьогодні збиралася? На Золоту вулицю, куди так і не пішла ні під час симпозіуму, ні з Машею? А потім до Даліборки, відвідати Голодоморню, заплативши за це чотириста крон? Ну от, вона тепер безкоштовно потрапила до Голодоморні. Поки про їжу й не думається, але прийде час і голод почне страшно висмоктувати її ество. А ще перед тим страшно захочеться пити. І ніхто не визволить.

Марічка згадала, що Маша весь час ходила по дому із смартфоном у кишені. Іноді надовго завмирала, посміхаючись, пишучи записки комусь зі своїх давніх приятелів, певне, тому ж Оньці. Але ж листувалася вона зрідка, а смартфон ніколи не випускала з рук. І до кабінету не заходила без нього. Напевне, вона також потрапляла до цієї пастки. Але не схотіла пояснювати їй, може, соромилась?

Хто ж визволяв звідси Машу? Так, вона попереджала її: не здумай відчиняти ці двері! Але хіба так попереджають? Так саме заманюють!

А може, вибити тут вікно?! Марічка підбігла до вікна, стала щосили бити об скло кулаками. Але вікно не боялося її кулаків: навіть не задзеленчало. А Лізель дивиться на неї зі співчуттям. І що з того, як раптом ти розіб'єш це вікно? Хто почує твій крик нагорі? Скло полетить вниз? То його віднесуть до сміттевого баку Sklo.

А може, це вікно відчиняється? Ні, себто так. Шпінгалети сидять у відповідних щілинах так міцно, що посунути їх неможливо, принаймні її жіночими силами. Та й що з того, як воно відчиняється? Це високий поверх. А внизу мозаїчний тротуар, диво празького модерну. Зручний майданчик приземлится.

Марічка починає ходити по кімнаті, як тигриця по клітці. Це ж треба було встрягнути в таку халепу! Невже Маша не могла артикульовано пояснити, що то за кімната? Але хіба вона все одно не намагалася б потрапити сюди? Намагалася б, але принаймні взяла б із собою свій телефон. Але що з того, куди б вона телефонувала?

То що мені робити, Лізель? Втомлена Маша сіла на підлогу, обперлася на стіну, розпростала ноги. За дверима пробило третю. Отже, вона тут уже три години. Їсти й пити не хочеться, але підступно й принизливо хочеться іншого. І від підлоги йде несильний, проте явний дух сечі. То колись тут облюралась Маша? Чи інша жертва цієї кімнати. І, хоча в кімнаті та й надворі тепло, від підлоги все одно йде холод.

Марічка залазить на широке підвіконня, сідає спиною до віконної пройми, підібгавши ноги до живота. У вікно світить весняне сонце. А вона в цій темниці. Та ні, то не темниця, то світлиця. Але, виявляється, і світлиця може бути темницею.

Марічка задрімала на вікні, прикинулась від важкого сну, коли було шосту. Господи! Їй снився сон! Їй снилося,

що вони з Машкою самі в її хаті на Кутузівській ще тоді, і вони — малі дівчата. Насправді вони самі ніколи не лишалися, бо, як не було вдома Машиної мами, а її тітки, то з ними була Машина гувернантка. Але от вони самі. А в Кутузці теж є потаємні двері, куди не дозволяють зазирати, бо буде лихо. Але от Маша веде Марічку, яка певна: там, у тій коморі — портрети Сталіна. А Марічка загадково посміхається й відмикає двері комори. А там багато всього, але нічого нема. Якесь темне нагромодження, але незрозуміло чого. Суцільний хаос картинних рам і поламаних стільців. Ось ніжка стільця суне прямо в обличчя.

Б'є сьому. Починає ледь сутеніти. На стелі люстра. Але вимикача ніде нема. Отже попереду — темна ніч. Але яка різниця — темниця, світлиця, все одно в'язниця... О восьмій вже зовсім темно. Ні, не зовсім. Сутінки густі, але це ще сутінки, а не нічна темрява.

Підсвітили Лізель. А таки правда: вона сидить на голові в якогось чоловіка! Саме з цього вікна це добре видно! Марічка мимоволі замилувалася кам'яною скульптурою під цим ракурсом. Справді неймовірно гарно. Дивитись, дивитись — і не відводити очей. Молода жінка сидить на голові чоловіка. Але чи варто заради того, щоб побачити це, сконати з голоду в цих стінах?

Марічка чомусь згадала, як її хлопець, в якого вона в молоді роки була дуже закохана, сказав їй, що понад усе в житті хоче побачити північне сяйво, а потім готовий замерзнути до смерті. Їй стало тоді нестерпно боляче, що він не бере туди її. Ти моє північне сяйво, Лізель! Марічка стала на коліна на підвіконні, бо тіло затекло сидіти, спираючись на стіну. Ну от, вона може ворушитися, рухатися, але чи довго це триватиме? Вона тут залякне, замре, її обплете павутиння, вона ще буде жива, коли сюди увійдуть, але її не зможуть відкачати.

Вже зовсім темно, кімнату освітлює лише світло Лізель. Як і кухню, в якій нікого нема. Де Маша не запалила свічі.

Де на столі стоїть чашка, з якої Марічка пила каву вранці й так і не помила її. Ще до того, як втрапила в цю пастку. Годинник б'є дев'яту. І раптом спалахнуло світло, а потім згасло. І, кожен удар супроводжує несподіване блимання світла зі стелі, яке потім гасне. Марічка згадує, як блимало в цій кімнаті світло, коли вона ходила за пивом. Вона кидається до дверей: а може вони тепер відчиняться? Але двері замкнені. І тут до Марічки приходить осяяння: двері відчиняться о дванадцятій. Тепер головне — не проспати. Бо тоді доведеться сидіти тут до завтрашнього полудня.

А спати раптом захотілося страшенно! Кинутися на підлогу і спати, спати! Підлога вже не видається ні холодною, ні смердючою. Мертвий сон захищає від безнадії. Але надія є. О дванадцятій ночі, коли битиме годинник і блиматиме світло, двері відчиняться.

Вистояти Марічці допомагала Лізель. Жива жінка розмовляла з кам'яною, щоб не зомліти в темряві. Розповідала їй те, про що не розповіла Маші. Наприклад, як танцювала з Онькою на дні народження когось із тих однокласників. І вперше в житті відчула щось химерно-неймовірне. Я не закохалася тоді, чуеш, Лізель? Але саме тоді відчула, як класно бути в обіймах хлопця. Але зрозуміла це почуття і змогла його пояснити собі значно пізніше. Ми танцювали ось так: Марічка кружляє по кімнаті, поклавши руки на плечі уявному кавалеру... Б'є одинадцятую. Остання година. Тепер треба бути надзвичайно пильною. Лізель, не затримуй мене тут, добре?

І тут з-за плеча Лізелі виповзла величезна куля й на якийсь час затрималась у її простертій руці. Обличчя кам'яної жінки змінюється щохвилини, наче в живої; вона сидить на голові закам'янілого чоловіка, і тримає в руці повний місяць — таке не зафіксує жодна зйомка. Лише власна пам'ять.

І от, із останнім спалахом люстри, із останнім боєм годинника, в замок таки щось таки клацнуло. Марічка вже

стояла біля дверей, тримаючись за мідну ручку-дулю. І двері таки відчинилися! Темниця випустила її й зачинилася в неї за спиною.

Можна пропустити, як саме проминав для Марічки той час, який їй лишався у Празі в квартирі двоюрідної сестри Маші. Це вже не має жодного значення. Вже зібравшись в дорогу, з рюкзаком і валізкою вона подзвонила у двері до Божени. Їй відчинила жінка звичайної зовнішності й невизначеного віку. До речі, вони з Машею тепер також жінки звичайної зовнішності невизначеного віку. Простягла їй ключа. Жінка кивнула: «йсем Божена», але ключа довго не брала. Тільки питала:

— Маша? Маша?

А потім скрикнула:

— Марія! Знаю Марія, незнаю Маша!

І вже в аеропорту, вигрібши з кишень купу металевих крон на келих пива, Марічка думала, а що, власне, з нею відбулося? Так, цілком можливо, годинник якось пов'язаний із замком та з освітленням у другій кімнаті. Щоб виготовити таку конструкцію, не потрібен геніальний інженер, досить просто вправного. Але зустрічне питання: навіщо? Маша напевне так само мала неприємності з цією незбагненною системою. Як її звідти визволяли? Це, зрештою, не має значення, але якось визволили. Хоча, схоже, Маша просиділа у світлиці-темниці не один цикл. Але напевне, так само, як і їй, шлях до свободи в якийсь спосіб підказала Лізель. Празька химерна жінка, яка може бути і красунею, і потворою, і жінкою звичайної зовнішності невизначеного віку. Але тією, в якій не згасає внутрішній вогонь. Дарма що вона кам'яна.

Навіщо ця система була потрібна Мілені? Щоб висувати гіпотези, треба не лише з Машиних слів знати ту Мілену. А поки можуть існувати лише химерні здогадки. Можливо,

їй дісталася ця квартира завдяки реституції, в Чехії, здається, таке було, а далі вона не знала, як її деінсталювати, а може, ніхто не брався за це. Чехи хоча й позитивісти, але забобонні. А тут самотня пані з дурними грошима. І ледача шукати щось нове. От нехай тут живе і платить добрі гроші. Краще жити зі старими страхами, ніж з новою відвагою. А чи хотіла Маша, щоб Марічка втрапила в цю пастку? Невідомо. Чужа душа — п'ятьма. Своя власна — так само.

Реєстрацію на рейс ще не оголосили? То вона спокійно доп'є своє пиво. Про ту кімнату не варто нікому розповідати. І не тому, що соромно. А тому, що може більше не вийти порятуватися. Але сам на сам із собою Марічка пишається, що зуміла вибратися з тої загадкової кімнати, яка існує в одному з помешкань історичної Праги. Певне, в тому є якийсь сенс. Якого ніхто ніколи до кінця не второпає.

Паризькі химери

— І як ти думаєш, що робить Париж Парижем? Не Лувр і не його піраміда. Не Ейфелева вежа і не Триумфальна арка. Не мокрі тротуари з чорно-білих альбомів для туристів. Не кав'ярні з літніми терасами і не столики на одного з тих-таки альбомів. І не легендарна хода парижанок! І не яскраві шалики наших чоловіків! А химери. Химери наших соборів.

— В інших містах теж є химери.

— Але таких, як в Парижі, нема в жодному місті. Химери на соборах інших європейських міст корчаться від тортур. Або від якихось ще мук. Наші химери блазнюють.

— А в моєму місті химери є на світських будівлях. У нас навіть свій знаменитий Будинок з химерами.

Його мало цікавило те, що там в її місті. Які можуть бути інші міста, якщо є Париж? Він постійно її перебивав і продовжував говорити про Париж. Але розповідав завжди неординарно. І сам його баритон, і його французька були такі чарівні, що вона вибачала йому ту легку зухвалість, якої ніколи не дарувала київським чоловікам.

Цей віртуальний знайомий виник у неї не так, як знаходили собі французьких кавалерів її однокурсниці, з якими вона разом читала Мопассана й Золя та складала іспити з історичної граматики й теоретичної фонетики. Проте більшості її університетських подруг у пригоді стане лише практика мови, яку вони застосовуватимуть для облаштування свого особистого життя після першої

ж невдачі з місцевими хлопцями. Або навіть не чекаючи проблем зі своїми. То вони, подружки її юності, знайомилися з французами чи франкомовними бельгійцями через шлюбне агентство, найретельніше підбираючи світлину для своєї репрезентації. Це було в зовсім інший час — ще до Інтернету.

— Які можуть бути стосунки між чоловіком і жінкою без цифрових технологій, Жанно Іванівно? — говорила одна з її приватних учениць.

— Але ж якось вони все-таки виникали і навіть розвивалися... — не знала, що відповісти спантеличена викладачка, яку зазвичай важко було спантеличити.

— Так і розвивалися, що людство прийшло до чорт знає чого, — відповідала дівчина, яка напевне прагне вивчити французьку якнайкраще не для того, щоб читати в оригіналі Марселя Пруста.

Але ж от і в Жанни Іванівни виник цей химерний зв'язок із Парижем саме завдяки всьому тому, чого не існувало тоді, коли вона сама була у віці своїх нинішніх студентів, і що є у них.

Французька колега вивісила на Жанниній сторінці Фейсбуку посилання на публікацію її статті у французькому збірнику праць. І він, її нинішній цифровий друг, знайшов і прочитав її статтю *«Химери» Жерара де Нерваля: алхімічний та постмодерний підходи*. Написав на її сторінці якісь посутні зауваги до статті. Попросився до неї в друзі, став писати в приватну пошту — спочатку про враження від її роботи, а потім і на інші теми. А потім почалися їхні багатогодинні розмови по скайпу.

— У вас французьке ім'я.

— В нас це ім'я дають дівчатам так часто, що воно вже наше, не французьке.

Мати назвала дочку Жанною, чим не здивувала нікого. І віддала до французької школи, хоча сама французької так і не вивчила, знаючи кілька живих і мертвих мов. Мати

померла кілька років тому. Не лежала і не хворіла. Завмерла на своєму стільці зі скляними очима, у навушниках. Жанна зняла їх з мертвої маминої голови, машинально піднесла їх до власних вух і почула: *Non, je ne regrette rien*. Матері вже не було, а Едіт Піаф ще співала, що ні про що не шкодує. «Я теж ні про що не шкодуватиму», — подумала тієї миті Жанна. Коли мова заходила про смерть матері, Жанна завжди говорила, що хоче і сама одного дня відійти саме так. Вона не розповідала, що скляні очі матері час від часу ввижаються їй, виникаючи нізвідки у найнедоречніших ситуаціях. І що більше часу спливає відтоді, то чіткіше пам'ятається їй химерне обличчя щойно померлої матері. І вона не робить ремонту в маминій кімнаті, не переставляє меблів, хоча так природно було б облаштувати там спальню, а у своїй кімнаті, яка ближча до вхідних дверей, зробити вітальню. Але Жанна й досі мешкає ніби в однокімнатній квартирі, коли вітальнею є кухня, а заходить до кімнати небіжчиці лише витерти пил. Або тихо посидіти із химерними думками:

Il voulait tout savoir mais il n'a rien connu...
Хотів він знати все, нічого не збагнув...

Статтю, в якій запропонувала свою інтерпретацію «Химер» Нерваля, Жанна написала вже після смерті матері. А потім почала «зустрічатися», принаймні зустрічатися в цифровому просторі з парижанином, з яким її «познайомив» той-таки Жерар. Всі її подруги вже давно розлучилися зі своїми французькими нікчемами. А як же верещали від щастя, що запопали їх! Жанна свого часу діяла по-іншому: поставила на інтелект, а не на вроду, хоча друга в неї теж була і є. Але потрапила вперше до Франції зовсім не тому, що почала листуватися, а потім отримала запрошення від якогось Роже чи Олів'є, який виявився зовсім не схожим на Алена Делона. Жоден французький наречений її одно-

курсниць не був бодай віддалено схожим на стереотипний образ француза з французького кіно. Проте мав французьке громадянство і житло, тож її бездомні подруги дев'яностих років легко погоджувались.

А Жанна вперше потрапила до Франції по діловій візі, на конференцію. Потім на програму для викладачів університетів. То був не Париж. Спочатку Страсбург, потім Бордо. Потім інші міста. Програма завжди була така інтенсивна, що часу на Париж не лишалось. Але Жанна все одно пишалась, що гуляла берегами хай не Сени, а Рони або Гарони, але сама, або в товаристві так само незалежних колежанок, і платила за каву кожна сама зі своєї стипендії, а не чекала, поки почастиє французький скупенький кавалер, про проблеми з якими стільки розповідали її київські подруги.

А в Жанни з французами стосунків не виникало. Не було навіть флірту, хоча і міг би бути, їй кидали м'ячі, яких вона принципово не відбивала. Проте ділові стосунки виникали, а потім і нові поїздки. З яких вона завжди поверталася до Києва, на Ярославів Вал, до їхнього з матір'ю двокімнатного помешкання, в якому тепер лишилася сама.

— Якби ти наймала готельку на Тросцині, а не мала власну хату в історичному центрі, ти не була б така прошена.

Можливо. Можливо, і не була б. Але як важко було вибудувати той умовний минулий час із нереальною умовою. *Non, je ne regrette rien.* До умовного з нереальною умовою звертаються тоді, коли про щось шкодують.

Так само ні про що не шкодує її подруга Марта, до якої в гості нарешті вибралася Жанна. Це її перша приватна поїздка до Франції. Марта розлучилася вже давно. Отримала від французької держави квартиру на північній околиці Парижа.

— Правда, це дуже схоже на Лісовий масив? — питає Марта, коли вони з келихами і з цигарками вийшли на балкон.

— Тут набагато охайніше, як мені здається. Але ти же знаєш, моє життя обмежене кількома вулицями в Києві в місці Ярослава.

— Ти не хочеш кудись переїхати після смерті мами?

— Ні. Я тепер ще сильніше полюбила своє житло.

— Але ж як твоя мама — вічна їй пам'ять! — не любила твоїх кавалерів, які не були киянами! Як шипіла на них!

Жанна не заперече і не обурюється, можливо, недоладними спогадами Марти. Бо все це правда. Мамі квартири на Ярославовім Валі далася дуже дорогою ціною: одружилася з Жанниним батьком, киянином, розлучилася з ним, відсудила частку його житлоплощі, бо вже була маленька Жанночка, погодилась на кімнату в комуналці на Валі з одним сусідом, божевільним агресивним дідом, який понад десять років радикально ускладнював їхнє з матір'ю життя і який помер одразу після розвалу Союзу, коли житло вже не давали, а продавали. У діда виявилися спадкоємці, готові продати їм з матір'ю дідову кімнату. Грошей в них з мамою не було, але у Вінницькій області померла бабуса, мати матері, якої Жанна ніколи не бачила. Мати тяжко воювала за свою частку материного спадку, яким її сестри не хотіли ділитися, мовляв, маєш житло в Києві, куди нас не запрошуєш, то там і живи. А тим часом дідові спадкоємці підганяли, погрожуючи, що продадуть кімнату іншим або вселяться туди самі. Це тривало рік, Жанна тоді була в дев'ятому, передостанньому класі середньої школи. Але воно таки сталося, квартира на Валі повністю їхня з мамою! В десятому класі Жанна вже мала окрему кімнату. Ту, яка була їхньою. А мати перебралася в колишню кімнату божевільного сусіди.

То чи могла мати Жанни навіть уявити ймовірного зятя, який би прийшов до здобутого ціною таких митарств житла? Навіть на правах просто мешканця, не говорячи про якісь більші права. І дала установку дочці: якщо законний шлюб, то лише з хлопцем так само з історичного центру

Києва. Можливо, то була й хибна установка. Але Жанні з нею жилося комфортно.

— А що як зять буде з історичного центру Парижа? — питала Марта матір подруги в ті далекі часи.

— А там вже вона буде приймачкою, — відповідала мати, — теж не найкраща роль.

Починаючи з певного віку Жаннина мати робила вигляд, ніби не помічала, коли в дочки хтось залишався на ніч. Аби тихенько зникав уранці. Але й такі стосунки створювали квартирні проблеми. В Жанни був друг з Лісового масиву, якого їй залишила на згадку Марта, коли їхала до Франції.

— Лишаю тобі найдорожче! — схлипувала вона на прощальній вечері напередодні від'їзду.

«Лісовик», як презирливо іменувала його Жаннина мати, після театру чи ресторану міг лишитися в Жанни до ранку. Але якщо Жанні треба було вранці на першу пару, вона мала виставляти й Лісовика, щоб не лишати його матері. Отже, квартирне питання тяжіло не лише над шлюбними, а й над нешлюбними стосунками. Принаймні, так воно було в Києві.

Дзвонять у двері. Марта відчиняє. То прийшов Гі, Мартин *амі*. Вони продовжують пити втрюх, бо ж Гі приніс вино 1973 року.

— Як добре мати «приходящого» француза, — каже Марта Жанні українською.

А зранку Жанна іде блукати по Парижу, де раніше бувала лише в аеропорту й на вокзалах по дорозі до інших французьких міст. І от нарешті вона в Парижі. Так, на вулицях розкуті, але не вульгарні жінки, і повно чоловіків-франтів. Не до порівняння з Голландією, Бельгією чи Німеччиною, де також пощастило побувати в ділових поїздках. Але це ознака Франції, а не Парижа. Так воно й в інших французьких містах.

А тепер вона нарешті в Парижі. То з чого почати? Звичайно ж, із Сіте. Острів на Сені, з якого все почалося, з

якого почався Париж. Ось він, Нотр-Дам. Жанна заходить у браму Собору Паризької Богоматері, та нічого не відчуває: ні трепету, ні жаху, ні піднесення. Католицький собор, яких багато, хіба що цей величезний. В соборі відбувається масштабна дискусія про те, якою мірою потрібен Бог сучасній Франції. На підвищенні біля вівтаря кілька абсолютно світських людей по черзі говорять у мікрофон, слухачів на місцях для вірян дуже багато. Жанна тихенько йде під стіною разом із нечисленними туристами. Згадує химерний вірш Нервала про Собор. Це не з циклу «Химери», з ранніх його віршів, які він писав у паузах між своєю не менш химерною прозою. Смісл поезії приблизно такий:

...Коли мине багато тисяч років, і Парижу вже не буде, і Собору вже не буде, бо його металеві нерви та кам'яні кістки згризуть глухі зуби часу, все одно залишиться велична руїна, до якої приїздитимуть туристи звідусіль...

Навіщо поет витворив таку химерну, таку гнітючу конструкторію? Жанна виходить з темряви собору на сонце, зазирає у карту на планшеті. Десь тут мешкає її химерний друг.

Колись, у доцифрову еру, дівчата листувалися зі своїми закордонними друзями за допомогою паперової пошти, і за поштовою адресою могли визначити, в якому окрузі Парижа жив кавалер, якщо той був парижанином.

— В сімнадцятому! — розчаровано кривилася Марта, коли починала стосунки зі своїм колишнім. — Це ж зовсім далеко від Нотр-Даму! А ще й питає, який в мене об'єм талії!

Химерний знайомий Жанни жив поряд із Нотр-Дамом, і про її тілесні параметри не питав. Власне, вона довідалася, що він з першого, коли отримала від нього запрошення, яким не скористалася: мала багаторазову візу для своїх ділових поїздок. І вона взяла з собою сюди, до Марти, цей офіційний конверт із «віконечком» у правому верхньому кутку. У химерного знайомого була не лише поштова адреса по вулиці Сен-Луї-ен-Іль. У нього було й просте французьке

ім'я — Жан Рош. Навіть без «де». Хоча у Фейсбуку він був зареєстрований як Жан Шімер, Химерний Жан.

У Марти в помешканні не було Інтернету.

— На біса воно мені треба? У Гі є телефон, у мене теж.

Можливо, то було не так і погано. Від Інтернету теж іноді варто відпочивати. Тим паче в Парижі. Марта не була в курсі стосунків Жанни з Химерним Жаном, з Шімом, як на американський манер рекомендувався він Жанні.

— В мене не працює відео на скайпі, — сказав він Жанні ще під час першої розмови. На його аватарі була химера Собору Паризької Богоматері, яка замріяно дивилась на Париж згори вниз, підпираючи обличчя обома руками і висолопивши язика. Химера не страшна, а кумедна. Жанна погодилась на його химеричну фейс-гру. До речі, і у Фейсбуку в нього так само був несправжній фейс, який він, одначе, весь час змінював: то химера з рогами, то з великими вухами.

— Ходи по Парижу, скільки влізе. Приходь, коли хочеш, а то й не приходь на ніч, якщо... складеться. Єдине, не проси, щоб я ходила з тобою. Мені той Париж вже ось де сидить! — Марта показувала на горло ребром руки. — Я працюю, а у вихідні сиджу вдома.

Жанна брала з собою свій планшет і ходила по Парижу сама. А іноді просиджувала по кілька годин у кав'ярні з вайфаєм, розмовляючи з тим-таки Шімом.

— Химера французькою «дю фемінен», жіночого роду, — вуркотів у навушниках його чарівний баритон, — а Шім — чоловічого. Париж можна пізнати, лише пізнавши паризькі химери. Вони є не лише біля мене, в Нотр-Дамі, вони є й у Сакре-Кер.

Жанна вже бачила химери Сакре-Кер. Що змусило її із усіх чарів Монмартра дивитися лише на них, на тих потвор із довгими шиями, крізь дірку ротів яких синіло небо? Химерний Жан був сильніший за красеня Париса. Козлоногий Пан вабив дужче, ніж бог краси. Диявол сильніший

за Бога, принаймні в Парижі... ні, так можна домовитися до чортзна-чого... а власне, так, чорт знає не так і мало... і покійна мати сама розповідала Жанні, що завжди задумувала бажання, звертаючись до химери-каріатиди на Ярославовім Валу, неподалік від Золотих воріт. Власне, в тої потвори вона й випросила, щоб нарешті таки розв'язалася на їхню користь проблема із заселенням другої кімнати в їхній квартирі на Валу.

Жанна пишалася тим, що, як Шім і дурив її, то тепер вона дурить його: розповідає йому, ніби вона в Києві, а сама тим часом у Парижі, зовсім близько від нього.

— А як те запрошення, яке я надіслав тобі? Ти подавала на візу? — спитав одного разу Химерний Жан.

— А ти правда живеш на вулиці Сен-Луї-ен-Іль? Біля мосту Сюллі? Біля Анжуйської набережної? — спитала Жанна.

— Приїдь і переконайся.

«Мені зараз досить просто прийти й переконатися», — подумала Жанна, але не змогла це сказати йому, адже у них приїздити і приходити — те саме дієслово *venir*. Як роблять химерну помилку ті, хто вчать українську: я вчора прийшов з Парижа.

— Ти затягуєш, — каже їй Химерний Жан, — іноді відкладати й не поспішати — це добре, але, буває, що так можна втратити, а не здобути. Зважай, що можливе й таке.

Він вимовив це так категорично, так однозначно! Що змусив її зізнатися, що вона вже давно в Парижі. Живе у подруги, ходить по Парижу, все вишукує нові й нові химери, а химери Нотр-Даму, які можна побачити з вікна його кабінету — то лишила на десерт. Тож, може, справді, час переходити до нього?

— Де ти зараз?

— Біля Сен-Северен.

— Я вдома, чекаю. Я попереджу консьєржа. А сам тим часом полізу на сходи, зніму книжки, які хотів тобі показати.

...Двері в тому будинку були відчинені. Консьєржка — чи то чоловік, занадто грубий голос, як для жінки, — але на голові якась хустка, яка ніби мала б засвідчувати жіночу стать... вказала їй на ліфт.

— В нього не замкнено, — пролунало їй навздогін.

— А яке помешкання?

— Там на п'ятому поверсі лише одне.

І вона поїхала вгору в ліфті з мідними оздобами у вигляді чи то амурів, чи то янголів, радше, амурів, це ж Париж, але химер тут нема, а втім, хто тобі сказав, що нема? На стінах ліфта — свічада, куди мимоволі зазираєш, свічада криві, спотворюють обличчя так, що стає моторошно... Жанна готова зупинити ліфт, повернути його назад, тобто вниз, повернутися до вестибюля, відчинити вхідні двері й втекти на Анжуйську набережну. Проте, поки шукала кнопки ліфта, кабіна зупинилася на потрібному їй п'ятому поверсі. Двері розчинилися, і вона згадала, що ліфт вгору запустила не вона, а консьєрж зі своєї комірки.

На поверсі справді було лише одне помешкання одразу ж навпроти ліфта. І Жанна увійшла у ті розчинені двері. Великий передпокій, під стінами стоять середньовічні лицарі в металевих обладунках зі списками. Забрала імітують якісь потворні пики, схожі на монстрів з американського кіно. Або на радянських шахтарів, героїв праці з пиками, вимазаними чорним. Бо от у кожного на чолі запалюється світильник.

У передпокої багато дверей.

— Жанно, це ти? — лунає знайомий баритон з динаміків під стелею. — Двері, на яких троянда. Заходь, не бійся!

Жанна обводить очима цей химерний хол, де багато дверей, кожні з яких охороняють металеві лицарі-потвори. Нарешті бачить ті, на яких троянда. Двері з нефарбованого дерева, нагорі — щось на зразок вітража, барвистий візерунок у вигляді троянди. Жанна відчиняє ті двері. По великій кімнаті їй назустріч шкандибає, гучно грюкаючи

костуром, маленький потворний чоловічок. Рогів чи непомірно великих вух у нього напевне не було. Але було жахливо перекивлене рухливе обличчя, на якому щосекунди з'являлися все нові гримаси, а найбільше впадали в очі величезні напнуті жили на шиї.

Назад вона бігла по сходах, боячись заходити в ліфт. Консьєрж незворушно відчинив перед нею вхідні двері, натиснувши кнопку на своєму пульті. Він, певне, не вперше бачи таку реакцію гостей мешканця п'ятого поверху. Жанна бігла по вулиці Сен-Луї-ен-Іль убік Нотр-Даму. Перебігла через міст Сен-Луї. Її біг сповільнила юрма туристів, які гучно гелготали своїми мовами. Але гучніше за той галас лунав їй услід химеричний регіт, його відлуння супроводжувало її біг сходами будинку на вулиці Сен-Луї-ен-Іль, і який звучить і тут, хоча тут той регіт почути вже було нереально, то вже химеричні галюцинації, яких, вона, можливо, не позбудеться ніколи.

* * *

Додому, точніше, до Марти вона повернулася сама не своя. Довго мовчала, і Марта не смикала її, хоча й бачила, що подругу щось кардинально вибило з ладу.

— Тебе не пограбували? Бо тут буває таке. Давай перевіримо.

Ні, все на місці. І документи, і картка, і планшет. Якщо вкрали, то не майно. Що саме — вона ще поки не знає. А втім, може, вона здобула, а не втратила. А може, і те, і те водночас?

Марта напоїла її марокканським трав'яним чаєм, від якого Жанна міцно заснула й проспала до ранку, прокинувшись, коли господиня вже пішла на роботу. Того дня Жанна не захотіла блукати по Парижу, лишилася в помешканні Марти. Навіть не пішла з планшетом до найближчої кав'ярні перевірити свою пошту. Стояла на балконі, дивилася на скупчення багатоповерхівок. Внизу перегукувалися сміт-

тярі в яскравих уніформах. Із під'їзду долинав істеричний крик однієї з мешканок.

— Не звертай уваги, — попередила її Марта, — вона лається по-африканському, французькою ще не вивчилася.

Жанна згадала під'їзд на вулиці Сен-Луї-ен-Іль, і той ліфт із купідонами, і криві дзеркала у ліфті.

Чого ти, власне, хотіла? Щоб власник розкішного помешкання біля Нотр-Даму не виявився монстром? Щоб був таким, якого ще й досі малює її уява, хоча соромно мати романтичні установки, доживаючи четвертий десяток. Хай навіть глибоко приховані, в яких сама собі не зізнаєшся. Жанна гнала геть дурні мрії, які роїлися в її голові в перервах між її нескінченними розмовами з Шімом. Можливо, варто було все лишати, як є, так і говорити з ним про літературу й мистецтво, про химерність буття й про буттєвість химер. Але ж то була його ідея зустрітися, то він наполягав! Він заговорив про ймовірну зустріч дуже давно. То він казав, що в нього є прижиттєві видання творів і Віктора, і Жерара, і Теофіля, і Гюстава, — він фамільярно називав класиків французької літератури 19-го сторіччя на ім'я, — підписані особисто йому.

— Комусь із твоїх прадідів? — перепитувала Жанна.

— Ні, мені, мені! — рішуче заперечував він, і це абсурдно інтригувало, — Приходь! Побачиш! І в мене є ще й вино з тих часів! Я тебе почастую! А з мого кабінету видно ті химери Собору, яких не показують туристам. Куди туристів не пускають!

— Чого ж ти, така прошена пані, з такою високою самооцінкою, поперлася відразу до мужика на хату? Треба було спочатку витягти його бодай на каву, а вже потім погоджуватись... — скаже ввечері Марта, коли Жанна розповість їй про свою пригоду.

— Погоджуватись — на що?

— Ти не ображайся на мене, Жанко, ти же знаєш, що я завжди кажу те що думаю, і про себе, і про інших.

Жанна не ображалась на Марту, бо вже сама собі ставила це питання. Шім ніколи в прямому сенсі не залицявся. Висловлював захоплення лише на предмет її статей та її французької. А от сама Жанна, відтоді як почався в неї цей цифровий ...роман, а чому, власне, роман? Відтоді як почалося їхнє спілкування, Жанна весь час почала постити на своїй сторінці світлини, на яких її врода сяяла усіма барвами, які тільки могли забезпечити передові цифрові технології! А втім ні! Якщо вже бути чесною, і передусім із собою, вона почала міняти свої фейсбучні світлини чи не щотижня, коли з Парижа надійшло оте запрошення з адресою в першому арондісмані! Хоча ніяких пропозицій колись у перспективі стати господинею цього помешкання не було. І коли вона витягла з поштової скриньки оте запрошення в білому конверті, і того ж дня в розмові по скайпу сказала йому: так, прийшло, він не пропонував їй оплачувати дорогу, як надсилали авіаквитки її подругам-нареченим, тій же Марті п'ятнадцять років тому. Він поставився до неї, як до рівної: приїзди, буду радий!

Тому й поперлася на хату! Як пішла в квартиру в Києві на Володимирській до одного старого і хворого професора, який за чиеюсь рекомендацією звернувся до неї, чи не купить вона за помірну ціну якусь із його французьких книжок. Щось вона й купила, а потім до вечора просиділа із німечним дідом, від якого пахло сечею, але то була одна з найцікавіших розмов у її житті ... він невдовзі помер.

— А цей твій, з вулиці Сен-Луї-ен-Іль, виявляється, безсмертний, Жерар і Теофіль дарували свої книги безпосередньо йому... — Марта певний час мовчить, перетравлюючи почуте. — Так, тут такі монстри є, важко собі уявити, — нарешті заговорила вона, — якщо згадаю свій «щасливий» — у лапках — шлюб, не в першому, а в сімнадцятому, то стільки там було химеричного...

Подруги ще посиділи мовчки, а потім вийшли на балкон.

— Гі сьогодні не прийде?

— Прийде пізніше. У нього сьогодні демонстрація.

Гі був на пенсії, але мав роботу неповний робочий тиждень демонструвати маски для карнавалів. Він навіть запрошував Жанну до себе на демонстрацію, звичайно ж, та відмовилась, обрала самотню прогулянку по вечірніх бульварах. Розбещені французи охоче купують маски для дружніх свят і щоб дурити й лякати друзів. Марта багато розповідала їй про ті маски, Жанна, звичайно ж, не слухала.

— Не знаю, може, твій Химерний Жан і правда каліка. Але цілком можливо, він так химерно розважається.

— Але він шкандибав і був зовсім карлик... Чисто Квазімодо.

Марта вийшла на кухню, щось шукаючи. А потім гукнула Жанну, яка обернулася на звук її голосу. Від дверей ішов якийсь горбатий чоловічок із гачком носа і неприродно червоними щоками. Маска впала з обличчя, Марта вирівнялась.

— Там, на вулиці Сен-Луї-ен-Іль, була страшніша пика. І була рухлива міміка, а не просто химерний фейс.

— Цілком можливо, то була дорожча маска, — впевнено відповіла Марта, — ця дешева і навіть пошкоджена, тому він її і лишив тут.

У двері дзвонив Гі. Можливо, він розповість дівчатам щось іще про паризькі химери.

Зустріч у Сан-Франциско

І одного дня вона подумала, що у віці трохи за сорок сповна задовольнила свою потребу в мандрах, відвідавши усі міста, про які мріялось в юності. Вона сумно усміхалась, коли згадувала його, того, в чиїх обіймах темними ночами вони говорили, куди неодмінно поїдуть одного дня, і навіть жартома сварились, коли не приходили згоди, чи вирушать спочатку до Касабланки чи до Понта-Дельгада. То було ще в Радянському Союзі, і хоча в ті далекі роки відвідини і Ліверпуля, і навіть Кракова були вельми проблематичними, вони все одно разом склали список з кількох міст, в яких побувають за будь-яку ціну. Чи думала вона тоді, що настане час — і вона таки побуває в усіх містах з їхнього заповітного списку? Щоправда, не в його товаристві. Але побуває, і не лише побуває, а й у більшості з тих міст не відчужено нічого особливого. Спочатку був, звичайно ж, Париж. Банальне місце міщанських мрій багатьох, мало не всіх. А проте, зовсім на початку її нових вражень був Нью-Йорк, про який ніколи не мріяла, куди потрапила прямо з Радянського Союзу і де довго не знаходила собі місця. І тоді її американський чоловік повіз її до Парижа, то був їхній медовий місяць. А їхній справжній медовий місяць вони провели у Лісабоні через два роки, коли вона, таки правда, полюбила його, свого другого чоловіка.

Лісабон також був містом із її таємного списку. Чому особливо хотілось побачити саме ті міста, а не інші? Чи закарбувались у пам'яті побачені в дитинстві кінофільми, чи

ті мрії нав'яли рядки прочитаних у юності поезій чи якісь мелодії? Вона не дошукувалась до витоків своїх бажань, які потроху задовольнялись. Два роки тому вона побачила Христа із руками, простертими над Ріо-де-Жанейро, і подумала, що тепер лишився тільки Сан-Франциско. Інші омріяні міста відвідала, деякі навіть неодноразово.

По світу її возить чоловік. Але не тільки. Підготувавши докторат із *Human Rights Studies* і отримавши постійну роботу в одному з університетів Сполучених Штатів, вона іноді бере участь у конференціях і семінарах, коли організатори оплачують дорогу. Рим і Копенгаген вона відвідала саме так, а також і інші міста, про які не мріяла, але враження від яких раптом виявлялись яскравішими, ніж від тих, загаданих в юності. А втім коли мрії почали справджуватись, бажання стали не такими гострими. Це стосувалось не лише подорожей, але й подорожей також.

Та наразі лишався тільки Сан-Франциско. Тільки в готелі у Ріо розповіла вона чоловікові про міста своїх юнацьких мрій, і він сказав, що вони неодмінно поїдуть до Сан-Франциско, де він бував у юності, але не без того, щоб побувати ще. Наступного року після Ріо вона їздила до Києва, на свою батьківщину. Провела кілька тижнів у помешканні, де жила з мамою — на початку 90-х вона купила комунальній сусідці окрему квартиру, а отже, мама отримала маленьку двокімнатну квартиру, де тепер ніхто не живе. Вона протерла пил у стінах, де зав'язалось плетиво болісних шляхів її молодості, де у вирі апокаліптичних сварок, після яких тільки в воду з пішоходного мосту, життя все-таки відроджувалось, де потім тривалий час її мама жила сама, а після смерті мами запанувала глуха тиша небуття. Навідалась на цвинтар. Побачилась із друзями, які ще лишались в Україні. А цього року вони з чоловіком вирушили до Каліфорнії.

Вони з чоловіком дожили до тої щасливої подружньої байдужості, з якої обом так добре жартується. Коли ті-

лесні виміри не мають ніякого значення, можна вдвічі погладшати або вдвічі схуднути, але це нічого не змінить у стосунках з чоловіком, які склались, «поки смерть не розлучить їх». Коли реакцією на ймовірну подружню зраду може бути тільки лагідний сміх: «Ти диви! І на тебе ще хтось реагує?» Їй тільки трохи за сорок, і вона добре знає, що багато жінок її віку ще живуть пристрастями й шалено дбають про свої тіла. Її чоловік набагато старший од неї, він іще бадьорий і цілком працездатний. Але якоюсь мірою не лише вона його омолоджує, але й він її старить. У них вже давно дві спальні, і не тому що вони посварились, а тому що так зручніше. Але в мандрах їм ніколи не спадає на думку брати дві кімнати в готелях. І саме в поїздках вони завжди повертаються до ніжних стосунків.

Ще від зими вони почали радісно планувати подорож до Сан-Франциско, у райський куточок між океаном і затокою, де влітку температура не сягає вище +30 градусів, а взимку не падає нижче +20. Чоловік розповідав, що в студентські роки приїздив сюди до свого товариша, який жив у Окленді і винаймав кімнату над крамницею тканин. В ті незапам'ятні роки її чоловік познайомився із сусідкою друга — цікаво, чи стоїть ще той будинок, чи не потрапив під якусь реконструкцію? Дівчина була дочкою власника крамниці. Він обіцяв неодмінно знов приїхати до неї, але так і не зібрався. Адже Сан-Франциско так далеко від Атлантики! Треба перетнути всю Америку, подолавши чотири часових пояси. Літаком шість годин, а наземно майже три доби!

Це виходить ще далі, ніж від Києва до Ташкента, чомусь подумала вона, згадавши радянські відстані. Від університетського містечка неподалік від Атлантики, де вони зараз мешкають, далі, ніж до Лондона! Але місце призначення виправдовує довгу дорогу. Усі розкішні міста, які побачила вона, ніби віддали цьому місту свої коштовні оздоби. Вузькі гарні вулички стрімко ведуть нагору, як на Монмартр.

А таких пагорбів у Сан-Франциско з десяток. І з кожного видно або затоку, або Тихий океан. Скільки бачила вона у своєму житті тих набережних з пальмами у приморських містах, але жодна не була така розкішна, як Ембаркадеро! А емблема міста, Міст Золоті Ворота із двома горбами, до болю схожий своїм силуетом на Пішохідний міст у Києві, звичайно ж, останній суттєво менший.

На третій день вони вранці приїхали до причалу, звідки ходять катери до знаменитої в'язниці Алькатрас на острові, де тепер музей. Але на катер не потрапили: всі квитки продані на кілька днів наперед. І вони рушили по Ембаркадеро вздовж берега затоки, ще не вирішивши, що робитимуть цього ранку — чи пошукають славетне артистичне кафе «Везувіо», чи покатаються на історичних кабельних трамвайчиках без скла на вікнах, із широкими підніжками. Поки вони з чоловіком ідуть вздовж моря, її увагу привертають люди, які їдять суп, що його наливають у хлібини замість мисок. То не був пристойний ресторан — біля точки, де продають такі супи, нема цивілізованих столиків зі стільцями, хтось прилаштовується із супом на колінах на лавках біля моря, хтось їсть, стоячи біля високих брудних столів. Люди, які їдять ті супи, певне, чи то портові вантажники, чи взагалі без певного місця роботи й проживання. Вони запивають суп пивом із пляшок і дивним чином нагадують київських роботяг під час обідньої перерви.

Їй також захотілось скуштувати такого супу, але вона не зупинила чоловіка біля того натовпу їдунів; вони йдуть далі, тримаючись за руки. Далі по берегу недорогий ресторанчик і кілька столиків зі стільцями навколо павільйону, куди, певне, чоловіків із супами в хлібинах не пускають. Але один нахабно всівся, похмуро погойдуючись над порожньою хлібиною. Очевидно, то якийсь завсідник, на якого тут махнули рукою, як на нахабу, який уперто порушує правила, не переходячи певних меж. Чому вона звернула

увагу на того засмаглого похмурого і худорлявого, на його кудлате чорно-сиве волосся, на його великі вуса, на його великі безпорадні руки на столі?

Вона зупинилась, і чоловік машинально зупинився також — зрештою, вони зараз нікуди не поспішають.

— Я не певна, але мені здається, що там сидить він.

— Хто?

— Батько мого сина.

— То підійди, поговори з ним, — одразу запропонував їй чоловік.

— Піти поговорити?

— Піди й поговори! Це ж цікаво — зустрітись через стільки років!

— А якщо це не він?

— Підійди з'ясуй.

— Але, якщо це він, то розмова може бути тривалою...

— То й нехай! Ми ж не потрапили на Алькатрас! Отож, треба зайнятись чимось іншим!

— Але якщо я з ним розмовлятиму, що робитимеш ти?

— А я поїду в Окленд! Мені цікаво, чи стоїть ще той будинок, де на першому поверсі продавали тканини. Підійди. Я поки чекаю тут.

Тим часом той, хто видався їй знайомим, підвів голову, поглянув на них, не виявивши ніяких ознак, що впізнав її. Але ще більшою мірою видався їй схожим на нього. Він сидить за крайнім столиком біля газону, і вона рушила до нього, думаючи, як повернути до себе його увагу і не виглядати дурною, якщо це не він.

Були часи, коли вона німіла і втрачала здатність рухатись, побачивши у натовпі схожого на нього. І поверталась до життя, тільки збагнувши, що то таки не він. Ті часи тривали ще й тут, в Америці. Але все-таки одного дня вона відчула, що багаторічна лихоманка минула. І вже багато років вона спокійно згадує його. Зрештою, син стає схожим на нього. Що ж: народила гарного хлопця від гарного чоловіка.

А він таки виринув із небуття. І зараз похмуро схилився над виїденим супом і поламанною пластиковою ложкою. А може, то не він? Минуло... ні, ще не двадцять, але вісімнадцять років відтоді, як вона його бачила востаннє. Вона наблизилась до нього й тихо заговорила по-українськи, ніби сама до себе так, щоб він почув:

— Невже це ти? І яким вітром занесло тебе у Сан-Франциско?

Він здригнувся й різко обернувся до неї. Це напевне він. От, здається, впізнав. Але так і не підвівся з металевого стільця. Тупо дивиться на спокійну гладку жінку з оксамитовою шкірою й розкішною білозубою усмішкою. Жінкою у широких штанах і довгій білій сорочці на випуск. Як він не любить цих жінок без вогню в очах і мелодії в жестах, чия зовнішність зумовлена винятково міркуваннями зручності й гігієни! Чому в заможній Америці так багато цих незграбних соляних торб? Такою ж стала й вона, його давня кохана, його перша дружина, зовсім не схожа на ту тоненьку дівчину, яка колись так дико була закохана у нього, чий трагічний погляд довго переслідував його, яка ніколи не усміхалась, тільки іноді істерично реготала. А зараз вона стоїть перед ним така на себе несхожа і благополучна, але це вона, напевне вона, і треба їй щось сказати.

— Ти так погладшала.

— Мій чоловік любить мене й такою, — каже вона йому те саме, що й своїм київським знайомим.

— Тоді ти була набагато краща, — не здається він.

— Весь час не може бути двадцять років, — знизує плечима вона.

— Що ти тут робиш?

— Приїхала у відпустку.

— А живеш?

— У штаті Мен.

— Теж, значить, подалі від України? — люто вигукує він. — Усі ви такі!

— Ти хочеш сказати, ніби ти не виїхав з України за кілька років до мене?

— Ти порівняй свої причини й мої!

«Твої причини? Ти будеш мені щось говорити про свої й мої причини?» І вона виклично вигукує, хоча й це не зовсім правда:

— А я їхала шукати тебе!

— Не треба було тоді розлучатись зі мною!

Це було єдине, чим він може їй дорікнути. Він сказав це, та відразу ж втяг її в те гірке й нездарне з'ясування давніх стосунків, де нема суддів, нема істини, нема нічого.

— Ти ніби не знаєш, що мене штовхнуло до того розлучення! Ти абсолютно не ставиш себе на моє місце! Думаєш мені було легко?! Я була вагітна! А вони тисли на мене з усіх боків!

— Я всі ці роки не можу забути тої твоєї образи! Це ти в усьому винна, ти, ти!

Ще три хвилини тому вона й думати забула про те божевілля, яке, власне, й підштовхнуло її до еміграції. А зараз кричить, доводить свою правоту, як тоді, а він знову й слухати не хоче, тільки кричить про своє:

— Ти можеш собі уявити, що я відчув, коли мені в камеру принесли заяву, підписану тобою, що ти бажаєш добровільно припинити шлюб? Я тільки тим і жив, що мене чекають дружина й майбутній син, а тебе умовили! Слухалась своєї матінки, як п'ятирічна дурепа! «Навіщо він тобі, дочечка! Тримайся подалі від неблагонадъожного!»

— Мені ж робила дірку в голові не так моя мама, як твоя! Ніби ти цього не знаєш!

— Я тобі говорив ще до нашого одруження, хто такі мої батьки! Тому й порвав з ними! Мене з ними нічого не поєднує! А ти пішла слухати мою нарвану матінку! І не тільки слухала її, а й робила те, що вона тобі наспівала! Тобто знову начхала на все, що говорив тобі я! І, врешті-решт, чому я тобі маю вірити?

— Та я всім, що в мене є... життям, здоров'ям, моїм, сина, чоловіка... можу поклястись, що зробила все те після трьох місяців щоденного тиску з боку твоєї матері! Вона приїхала тоді з Москви, жила у нас, ти це собі можеш уявити — на наших чотирнадцятьох метрах? Мама спала в сусідки. А вона спала у кімнаті зі мною, і повторювала мені вдень і вночі, ніби дбає про тебе і знає, як тобі допомогти, а я, егоїстка, не хочу для тебе нічого зробити!

— Ти могла б лишатись у бабусі! Вона саме тоді й померла, бо нікого поряд не було!

— Бабуся, коли тебе забрали, сама мене й відвела до мами, вона мене жаліла, на відміну від тебе! Я ж була вагітна!

— Ой, я вже чув цю казочку двісті разів! Хоч би мала совість, коли брешеш! Паскудне брехадло, а не жінка! — він нервово схопив поламану пластикову ложку, почав шкрябати по дну порожньої тарілки-хлібини.

— Як ти можеш? Ти коли-небудь думав, яка в мене була вагітність, коли я носила твою дитину? — останні слова вона вимовила з надривом і сльозами, які почали підступно різати очі. «Ще тільки цього бракувало — розридатись тут перед ним!.. Якого біса я все це слухаю і все це говорю? — подумала вона, коли вони обоє розпалились енергією сварки, настільки, що почали кричати одночасно, не звертаючи уваги, що поряд люди. — Навіщо усе це відбувається зі мною, якщо я вже давно живу по-іншому? Вже більше ніж п'ятнадцять років на мене ніхто не кричить, і навіть мама, коли я приїздила до Києва “багатою американкою”, жодного разу не крикнула на мене. А він чомусь кричить на мене, як на дешеву прислугу!»

Гарненька дівчина незрозумілої раси із великими африканськими губами, вузькими далекосхідними очима й прямим жорстким волоссям рішуче наблизилась до столика й кинула перед ними пластиковий зошит меню, який він відсунув, як непотріб. А вона обернулась, шукаючи очима чоловіка, щоб піти звідси геть, але не знайшла його. Пев-

не, зупинив таксі й рушив до Окленда на зустріч зі своїм минулим, коли побачив, що у дружини розпочалась така бурхлива зустріч із її минулим. Краще б він не виявляв такої супертактовності, забрав її звідси, і вони б поїхали до Окленда разом. Очевидно, дуже хотів поїхати туди без неї... Коли ця думка промайнула в її голові, вона чомусь вмить заспокоїлась, сіла поряд з ним на металевий стільчик, по-діловому підсунула до себе меню й поклікала жестом дівчину. Замовила два пива й криветки і знов заговорила до нього, різко помінявши тон.

— І що ти тут робиш у Сан-Франциско? Також приїхав у відпустку?

— Навіщо знущаєшся, американська підстилка? Якби ти не кинула мене тоді, все було б по-іншому!

Вона поклала свою білу повненьку руку на його за-смаглу, аж чорну, але він не заспокоївся від того жесту, продовжуючи кричати все те, чого, либонь, не було кому прокричати протягом усіх цих років.

— Моя мати, кажеш? А невже я тобі не казав, що зрікся своїх батьків? Я не поїхав з ними до Москви, де вони отримали шикарну хату, лишився в Києві з бабусею в її нещасному будиночку! А ти свої не зрелась! Нік-коли не забуду, як вона мотала перед моїм обличчям своїм пальцем і верещала: «Російська культура не-зрів-нян-но багатша за українську! Не-зрів-нян-но!» І чого мені було варто не затулити їй пельку за те її “Не-срав-нен-но!”

— Мама померла три роки тому. Вона була ще зовсім молода... трохи більше шістдесяти... Вона жодного разу тут не була. А як твої? Ти ж помирився з ними після того, як тебе випустили після нашого розлучення?

Але він не слухає її:

— Так, звичайно, російська культура багатша! Але ж то імперська культура, яка тягне до себе живі соки усіх поневолених народів! І Америка така сама, як і Росія! Все купила! Всіх купила! Скільки продажних тварюк на її по-

ганючому хлібі роз'їлись, як деякі! А ті, хто не продається, і тут не живуть, а мучаться!

Дівчина незрозумілої раси принесла їм пиво й тарілку креветок. А також, знаючи контингент відвідувачів свого закладу, попросила відразу розрахуватись. То, звичайно, не ті креветки, які вони з чоловіком їли вчора в Японському містечку. Її «непродажний» візаві рвучко підсунув пластикову миску до себе й почав їсти креветки жменями. А вона, піднісши до губ пляшку з пивом *Miller Litter*, підвела очі вгору, побачила сліпуче синє небо, ні, на Середземномор'ї барви зовсім не такі, там переважає лазурева, тут усе синіше, о Господи, і там вона також ходила під руку зі своїм американським чоловіком. А чи могло бути так, щоб вона прожила всі ці роки з ним, зі своїм першим, і нехай не було б у її житті й половини тих омріяних міст, і не було б цієї зустрічі в Сан-Франциско, і цих креветок, і цього пива *Miller Litter*, яке він підносить до своїх обвітраних губ...

І вона знов згадала кімнатку в будиночку бабусі на Совських ставках, де вони з ним мешкали протягом свого нетривалого шлюбу, куди він вперше привів її, і ті шпалери, і той протертий килимок біля високого металевого ліжка з мережаними підзорами й горою подушок мало не до стелі, єдина гордість тої темної низької вогкої кімнатки. Вона знала: цього разу поцілунки доведуть до інших берегів, але перелякано відсахнулась, коли вперше в житті відчула чоловічу міць. І, щоб заспокоїти юну дівчину, він узяв руками її обличчя й глянув їй у вічі, і вона побачила, що його очі не були очима розжареного самця, який от-от отримає своє; ні, його очі дивились на дівчину, яку він вперше бачив без одягу, без млосного любострастя, дивились віддано й трагічно. Скільки зусиль вартувало їй не згадувати того погляду та його оголених плечей на тлі полинялих шпалер і убогого килимка!.. І бабуся, яка прийшла з городу до кімнати, коли вони вже одяглись, сказала у відповідь на її зляканий зойк:

— Не ховай очей, дитино! Я знаю, що то у вас кохання, а не блуд! Щастя вам! — і швидко перехрестила їх обох, і той незвичний, мало не кримінальний у радянському контексті жест бабусі надав легальності усьому, що відбулося, і вона відчула свою правоту й захист долі. І так боляче було чути від мами люте: «Ти вже спала з ним? Спала? Спала?» І як могла так говорити мама, яка їй у п'ятирічному віці років читала увесь срібний вік російської поезії, а у дванадцять давала їй читати російський самвидав, хоча й була радянською учителькою «руССкой литературы» — мама завжди дуже ретельно підкреслювала оті два «с» у слові «русский».

А «Україну» мама насправду не перетравлювала. Колись її, випускницю російської філології, наречений привіз на село до своєї матері, яка, тільки-но вони увійшли на подвір'я, здолавши п'ять кілометрів пішки від електрички, всунула їй сапку в руки! Так повелась ота жлобиха з неповною початковою освітою із жінкою із завершеною вищою! І молода жінка, дарма що вже носила під серцем дитину від сина тлустозадої жлобихи, вмить кинула сапку свекрусі під ноги й побігла назад, до електрички, про що не шкодує й досі, бо ж молодий майбутній батько не кинувся тоді за дружиною слідом, лишився зі своєю жлобастою матір'ю. Оповідь про сапку, п'ять кілометрів пішки до електрички, жіночу гордість та паскудну українську селянську культуру набула в їхній маленькій родині масштабів притчі й прозвучала раніше, ніж «Сказка о мертвой царевне». Мама щодня тричі на добу згадувала свою свекруху, люто копіюючи її «руско-украинський». Ніби вчора бігла ті п'ять кілометрів назад до електрички. І коли дочка, ледь закінчивши перший курс університету, тяжко закохалась у хлопця, який іменував себе свідомим українцем, то це було сприйнято мамою як непоправна життєва катастрофа.

Вони зустрічались рік, а потім одружились. І вона пішла жити до нього в бабусин будинок на Совках. Будиночок був убогий, але сад розкішний і город великий. Бабуся жодного

разу не просила ні її, ні його допомогти на городі, завжди поралась там сама. Від весни до пізньої осені. І завжди передавала її мамі квіти — нарциси, тюльпани, півонії, жоржини, хризантеми. Бабуся говорила не на «руско-українським», а доброю українською. І мама, при всій відразі до ситуації, була змушена визнати, так, його бабуся — то не її свекруха із сапкою, п'ять кілометрів пішки до електрички. Така добра українська ще іноді трапляється. Але всі ці люди вимирають, а молоді вже так не говорять. «І у твого милого мова штучна, як у диктора першої програми радіо. О, горе мені з вами, хоть бы это всё скорее кончалось», — шепотіла вона на обіді з приводу їхнього одруження, за столом, накритим на подвір'ї будиночка на Совках, де зібралося їх всього шестеро — вони двоє, його друг, її подруга, його бабуся, її мама.

Його батьки не приїхали, їх, зрештою, ніхто не повідомляв. Він розповідав, що його батько працює в органах. У тих самих, найстрашніших. Не у внутрішніх, а в таємних. Отримав підвищення й перебрався до Москви. А мати його чи то історик, чи філософ. Захистила дисертацію про боротьбу з буржуазним націоналізмом періоду шістдесятих-сімдесятих. Також отримала кафедру в Москві. Він з люттю згадував, як вони ставили його в куток перед своїми гостями, і всі жерли за столом, поки він стояв у кутку... і як їздили по курортах на Кавказ, а його виряджали до паскудних піонерських концтаборів у Немішаєві... і як категорично забороняли запрошувати друзів, хоча в нього була окрема кімната і власний телевізор, і дорогий магнітофон, але для чого усе це, якщо не можна запросити друзів і подруг? Він заговорив по-українськи, щоб бути не таким, як вони, підлі й скупі. Вона також має говорити тільки українською, якщо вона його подруга й кохана.

З ним, звичайно ж, вона одразу й легко перейшла на українську. Але з іншими, з ким раніше говорила російською, так не виходило. З неї посміювались, чого б це вона

раптом так навернулась? Щоправда, її університетські подруги, побачивши його, навіть позаздрили їй. Адже він був високий і гарний, заради такого хлопця можна заговорити й по-албанськи, дарма що хлопець ніде не працював, але в ті часи то був виклик лицемірній системі, а не вияв маргінальності.

Була середина вісімдесятих, якщо точно, той самий тисяча дев'ятсот вісімдесят четвертий, про який вони читали в перекладі з англійської в російському самвидаві. Генеральні секретарі помирили один за одним, але змін не відчувалось, здавалось, так і буде, поки старі маразматика з політбюро всі по черзі бодай рік не перебудуть на тій посаді. Настав день, коли він зник. Вона була готова, що одного дня так станеться. Його й раніше затримувала міліція, тільки швидко відпускали. Вона ходила до страшного сірого будинку на Володимирській, де, як їй розповідала мама, за німців було Гестапо. Вона не знала, через який вхід увійти, всі були страшні й неприступні. Потім їй натякнули, що його мають тримати не там, а в жовтому будинку на площі Богдана Хмельницького, але й там вона не знайшла ніяких кінців. Прийшла пізня осінь, і в саду, як у романсі, відквітли хризантеми. Вона заслабла, лежала застуджена на високому бабусиному металевому ліжку, і бабуся не дозволяла їй виходити надвір до туалету, ставила для неї відро. А потім, коли їй стало трохи краще, привела до неї її маму, яка на таксі привезла її до їхньої кімнати в комуналці. Мама всю дорогу ніжно заспокоювала: «Нічого, не страшно, буде дитинка, значить, ми її виростимо. Аби ти була здорова».

Тільки-но вона переступила поріг їхньої з мамою кімнати, як відчула: все, її божевільне кохання закінчилось і ніколи не повернеться. Ніколи! Він уже ніколи не обніме її й не пригорне й не скаже лагідного слова. Будуть тільки горе й мука. Щастя ніколи не вернеться. Від неї вже нічого в цьому світі не залежить.

А потім у їхній хаті з'явилась ВОНА, його мати, доктор наук боротьби з націоналізмом. І почалось щоденне, навіть цілодобове промивання мізків. Газова атака. Психотропний розстріл. Безконтактне повішення. І підписка про нерозголошення після кожного сеансу.

Ти маєш зрозуміти: він, твій горе-чоловік, влип по горло й вище. Йому шиють страшні звинувачення, від яких навіть ми з батьком не в змозі його врятувати. Крім усього іншого, на нього тримає образу один генерал, якому він сипав перець у чай, коли той ще полковником приходив до нас у гості. І от він має шанс помститись поганому хлопчиську. Ні, проблема не тільки з генералом. Навіть половини звинувачень досить, щоб запроторити його на десять років. Ти зібралася за ним у Сибір? Не сміши курей! Не зуміла знайти віконце носити передачі, а думаєш знайдеш дорогу до нього до Сибіру?

Але йому світить не Сибір. А щоб ти знала, щось у сто разів гірше. А саме, витурення з СРСР (мовою оригіналу «выдворение из СССР»). Але, щоб з цим вийшло, він має бути прописаний у Москві. У Москві все-таки випускають. З Києва випускати не будуть іще років п'ятдесят. Або сто! Тому вам треба розлучитись, і найкраще, поки ще не народилась дитина і поки він сидить. Так процедура буде найпростішою. Ми з батьком пропишемо його до себе у Москві, але бажано, щоб він був сам. Його легше буде рятувати, якщо ти з дитиною на ньому не висітимеш. Ти маєш піти на це. Що, закортіло з ним до Америки? Думаєш, гулятимеш із ним по Нью-Йорку й по Сан-Франциско? Як тобі не соромно! Ти ж, здається, комсомолка? Тебе ще не виключали? Я б подивилась, як ти б стояла перед усім факультетом і відповідала на питання, коли тебе виключатимуть. Дев'яносто відсотків після такого піджимають хвости й присягаються у вірності КПРС на колінах! У моїй дисертації є дані про це! Я б тобі їх показала, якби не давала підписку про нерозголошення!

Ну гаразд, комсомол — це фігня (свекруха висловилаь грубіше), але невже ти покинеш рідну маму? Ти ж її тоді більше ніколи не побачиш! Жоден кобель не вартий, щоб заради нього назавжди кидати батьків! Тільки без істерик! Дитині шкідливо! Треба бути спокійною! Ти собі маєш влаштовувати тільки позитивні емоції! Він, якби був людиною, ніколи б так не підставив вагітну дружину! А ми з батьком будемо тобі допомагати завжди. Навіть коли ти знову вийдеш заміж!

Кажеш, погодишся на це, тільки коли він сам попросить? Влаштувати вам побачення? Звичайно ж, він сам ніколи про таке тебе не попросить! Він же ідіот! Уп'явся в цей безперспективний український націоналізм! Як фахівець знаю: тут майбутнього нема. Це ж не сіонізм! А втім і у сіонізму також нема майбутнього, — похопилась свекруха. — Він узявся за це, тільки аби нам насолити. Точніш, наперчити. Як необачно сипав перець у чай генералу. А в нас завжди був не тільки чорний мелений, а й привозний кайенський перець! Ти знаєш, що воно таке? Ні? А генерал знає! І тепер особисто опікується його справою. За те його й ставили в куток при гостях. І ти свого сина за таке ставитимеш у куток при гостях! І ти свого сина рятуватимеш, коли він у такий спосіб влипне, чого я тобі не бажаю, моя люба!

— Це правда, ніби ти сипав кайенський перець у чай генералові? — питає вона його за третім пивом. Настав обідній час, вона замовила йому й собі якись страви в тому ж ресторанчику, де розпочалась їхня зустріч. Яка паскудна їжа в американських дешевих точках!

— Який перець? Який в біса кайенський перець! Мене звинувачували в поширенні нелегальної літератури! До мене справді приходив на допити генерал, який ходив до нас у гості! І ефект кайенського перцю справляло те, що я вимагав, щоб зі мною говорили тільки українською! Удавав, ніби не розумію по-їхньому. І він був змушений! А потім бив мене в пику! Я й тут з усіма говорю по-українськи! Не розуміють — їхнє горе!

— І якою ж мовою ти розмовляв із Лідкою?

Тут він схопився з місця, схопив її за плечі й почав несамовито трусити. Дівчина незрозумілої раси підбігла до них, почала плескати його по плечу зі словами «*You need something, hey?*», і він неохоче відпустив колишню. Ресторанчик тим часом заповнився, щойно не було нікого, а вже й немає вільних місць. За сусіднім столиком так само бурхливо з'ясовують стосунки латиниси. Цікаво, чи замішаний у їхніх розборках який-небудь конфлікт перуанської та колумбійської ідентичностей? Її колега по *Human Rights Studies* уругвайського походження завжди фахово ідентифікує всі нюанси латиноамериканських суперечок, навіть в університетських їдальнях. Він би не повірив, що вона, така спокійна і врівноважена, наразі сама втягнена в національний конфлікт бозна-якої давнини. Хоча національного конфлікту не було, була зрада, найстрашніший її різновид, коли зраджено тих, хто довірився зрадникові усією душею.

Добившись свого, свекруха повернулася до Москви. А вона народила сина, і настали по-іншому смертельно важкі дні: дві жінки й немовля в кімнаті на чотирнадцять метрів. Мама працювала, їй ще дуже далеко до пенсійного віку, а вона була змушена оформити академвідпустку по догляду за дитиною. До речі, вийшовши заміж, вона прописалась у будинку бабусі, яка померла одного дня, поки його мати перебувала в них. У тому районі зводили багатопверхівку, і бабусин будинок із садочком ішов під знесення. Сусіди знайшли її, вона з дитиною могла тоді отримати квартиру. Мати категорично не дозволила їй починати ту справу, хотіла прописувати її назад до себе на свої чотирнадцять метрів, повторюючи тричі на добу: «Ти не уявляєш, які страшні люди його батьки! То велике щастя — не мати ніяких контактів із тою родиною. Бідна ти моя!»

Хлопчик трохи підріс, коли сталася Чорнобильська аварія. Почалась тяжка масова істерія: куди тікати з дітьми

з Києва? Відразу ж зателефонувала московська свекруха, запропонувала допомогу. Мама грубо відмовила їй, але записала телефон. І тут озвалась і жлобава свекруха з сапкою, п'ять кілометрів пішки від електрички, — вона мешкала в південному регіоні, який вважався радіаційно безпечним. Бідна мама зовсім заплуталась, не знала, кого з осоружних родичів послати подалі, а від кого все-таки прийняти запропоновану допомогу. Принаймні московська наволоч, на відміну від селянської, не змусить бідну дитину копати город...

У Москві вона з сином жила у домі приходящої домработниці своїх свекрів, улесливої нещирої жіночки, яка, одначе, не дуже сварила за невимиту плиту чи непідтерту підлогу, а іноді навіть сиділа із дитям, щоб вона могла вийти за продуктами чи просто погуляти по Ма-аскве. Домработниці розповіла, що він у батьків не живе. З'являється у них дуже рідко, раз на три-чотири місяці, і завжди гучно лається з ними. Тільки-но він у них з'явиться знов, вона скаже йому про неї й хлопчика. А там — як він захоче.

Вона видзвонила у Москві знайомих киян, які вчилися у Білокам'яній в аспірантурі. Один з них, Саня Кравець, був свідком, коли вони одружувались. Він обіцяв допомогти розшукати його, пояснити йому, чому все так сталось. Адже вона ще сподівалась повернути колишнього, покладаючи великі надії не так на себе, затуркану й змарнілу, як на маленького сина, який ріс гарненький, шокатенький, чорнявий, ніби з радянського плаката «Щасливе дитинство».

Одного дня Саня Кравець нарешті зважився сказати їй: він таки справді у батьків не живе, але мешкає в іншому місці з дружиною Лідою, з якою вони вже підготували документи на виїзд із СРСР, чекають дозволу. До речі, скоро в них вечірка, там буде багато людей, можеш і ти прийти, якщо вважаєш, що тобі варто прийти.

Так, звичайно ж, вона прийде. Вона вкотре вблагала домработниці покласти спати сина, і, зустрівшись із Санею

Кравцем на метро Курська, рушила до Кусково. Тоді вона й побачила Лідку. То була не просто гарна молода жінка, то була професійна білява красуня із неприродно високими грудьми, із великими вивернутими чуттєвими губами. Таких на теренах колишнього СРСР майже й не було, вони з'явилися потім, разом із комерціалізацією суспільства.

Він довго робив вигляд, ніби не помічає її. А коли це стало неможливо, зняв руку з оголених плеч Лідки, вийшов на кухню й затягнув свою пісню, чому вона розлучилась із ним, це вона в усьому винна. А Лідка вийшла за ним, і поки тривала їхня істерична розмова, обняла його ззаду й терлась носом об його спину, і водила руками з неймовірним манікюром по його грудях. А вона безпорадно простягнула йому фотокартки сина і плакала, і виправдовувалась, і мало не падала перед ним на коліна, а Лідка ніяк не відлипала і масувала долонями його груди, живіт і нижче.

Потім у Москві було ще декілька їхніх зустрічей: і з ним, і з його родиною. Вона вимагала, щоб свекруха зізналась, як морально катувала її, вимагаючи розлучення. І їздила до нього разом із сином, і він не хотів бачити сина, якого вона нібито зрадила також, тільки Лідка пхала малому імпорتنі шоколадки.

А свекруха зателефонувала її матері, яка невдячна ця дурна молода жінка, їй зробили таку послугу, задарма тримали у Москві в такі важкі часи, коли беруть по 2-3 рубля на добу з носа, а вона влаштовує скандали на всю Москву, мовляв, не так її приймають. І мати, яка тільки-но повернулася зі своїми учнями, яких супроводжувала в оздоровчий табір, терміново виїхала до Москви, і вони разом зібралися й вирушили додому, зрештою, все одно на носі перше вересня, тож мамі треба працювати, і їй треба було доучуватись, а малого оформляти в ясельки. «Треба вже закінчувати з тим божевільним коханням, скільки можна, невже ти не бачиш, дочечко, вони тобі його не дадуть! От же ж навіть в Америку готові його відпровадити, аби не в Київ!»

Саня Кравець повідомив її, коли вони з Лідкою від'їхали. Все. Його в Союзі нема. Вважай, нема серед живих. Так тоді трактували еміграцію родичів і друзів.

Він виїхав восени вісімдесят шостого, а від січня вісімдесят сьомого увійшли в силу нові положення про в'їзд і виїзд з СРСР. Все стало значно простіше, згодом ще простіше, а потім зовсім просто. Але вона почала цікавитись усім тим не тоді. На неї чекало ще одне випробування. Вони з мамою повернулись до Києва, який стрімко мінявся. В українських журналах і газетах почали писати про те, про що він зовсім недавно розповідав їй пошепки. На вулицях можна було почути, як юнаки й дівчата натхненно співали українських пісень, за які донедавна можна було мати великі неприємності. А мама почала реагувати на українське патріотичне піднесення по-своєму. Вона взялася за виховання онука в принципово російському дусі. «Ніби не бачила ти, скільки горя приніс тобі той буржуазний націоналізм! Тобі ще мало? Сама живи, як хочеш, а дитині життя не псуй! Часи помінялись? Ще зміняться назад! За німців у Києві також виходили українські буржуазні газетьонки, соромно згадати, таке ж писали, як і зараз!»

Мама творила щось неймовірно, змушуючи зачувати дитину двох з половиною років фразочки типу «хохли — козли», які хлопчик гордо декламував, коли вона приходила додому з переддипломної практики, не говорячи про інвективи типу «Русский народ один к победе приведет», не забуваючи підкреслити оте горде подвійне «с».

Вона спробувала розпочати стосунки з одним патріотичним юнаком, яких наприкінці вісімдесятих в Україні побільшало, але ближче знайомство принесло їй тільки відчуття ганьби, біди і новий болючий зойк: «Це не він, не він!» Вона познайомилась з дядьком зі Львова, з яким певний час листувалась, але коли побачила його, то зрозуміла, що самої патріотичної налаштованості для стосунків між чоловіком і жінкою замало. Все одно потрібна ще й таємна іскра, яка, буває, виникне тільки раз у житті.

І от одного дня подруга привезла їй сувенір із Польщі, який було загорнуто в місцеву газету, в сторінку зі шлюбними об'явами — в Польщі все те, що згодом прийшло й в Україну, розпочалось на кілька років раніше. І одного дня без марних надій, а просто щоб знайти якийсь простір порятунку від інфернальних домашніх сварок, написала листа до Сполучених Штатів, спокусившись об'явою «*Old fashioned old guy WLTM nice kind young girl, child very welcome*». Він відповів саме їй, хоча й отримав багато листів від молодих і не дуже полячок. А тут дивним чином лист від «*Russian woman*», про що він і мріяти не смів. Вони листувалися рік, перш ніж він приїхав і зупинився в готелі «Дніпро». Вони не обмінялись фотокартками, поки листувались, таким привабливим було їхнє духовне спілкування. Коли ж зустрілись, він аж ніяк не розчарувався, а вона, яка уявляла нехай старшого, проте стрункого й сивого, побачивши голомозого дядечка з чималим черевцем, вкотре пережила стрес, від якого все-таки дуже скоро прийшла до тям — дядечко був надзвичайно милий, хоча й не будив еротичних почуттів. Та, головне, він чудово поведився з хлопчиком, якого вмить навчив американських віршиків і скоромовок. Вона прийняла його пропозицію. Він поїхав, а вона почала готувати документи на шлюб і еміграцію.

— Коли ти виїхала? — запитав він, допиваючи третє пиво.

— В дев'яностому. А ти був в Україні бодай раз за увесь цей час?

— Мене туди ніхто не кликав!

— А тут як влаштувався? — запитала вона і злякалась, що може знову зірвати лавину його агресії. Але він вже викричався до повного спустошення і тільки сумно відповів:

— Навіщо тобі цей дешевий детектив?

Течія їхньої розмови після бурхливих водоспадів і каскадів сама собою перелилась у спокійне, навіть мляве русло. Латиноси за сусіднім столиком також припинили лаятись, почали цілуватись і клястись у чомусь, витягаючи з-за пазух масивні хрести на ланцюжках.

Господи, як вона мріяла колись знову зустріти його! Це тривало й тоді, коли вона вже почала щиро прив'язуватись до свого нинішнього чоловіка. Проживши в Нью-Йорку понад рік, вона однієї неділі пішла до української катедри святого Юра на Манхеттені, де збирались українські емігранти. Запитала про нього. Йї відповіли, що не знають такого, але всіх новоприбулих має знати пані Калина Саковська-Брень. На наступну неділю їй показали ту пані, яка в розмові кваліфікувала його як «гебівського покидька». Вона заперечувала, мовляв, добре знала його в Києві, він не може бути таким! «А чого б він водив з собою тету паршивущу мошковську бльонду?» — обурилась пані Калина Саковська-Брень. Після того вона його вже не шукала і нічого не чула про нього. До сьогоднішнього дня.

Та, проживши в Америці п'ять чи шість років, вона відчула, що, хоча кохання й пройшло, одначе, не минула цікавість і до світлих, і до темних сторінок його долі. Невже все зводилось тільки до кайєнського перцю в генеральському чаї? На конгресі з *Human Rights Studies* в Римі вона зустріла Саню Кравця, який очолив у Москві недержавний інститут неоімперських досліджень. Вони тоді три дні й три ночі тільки й говорили про той арешт, звільнення, одруження з Лідією, виїзд з СРСР, висуваючи й прокручуючи різноманітні гіпотези. Але минуло ще кілька років, і от вона нарешті зустріла його і може про все розпитати, але цікавість притлумилась. Проте, навряд чи б він про все щиро розповів їй. Навіть тепер.

— І батьків своїх ти відтоді не бачив?

— Ні... Кажуть, вони ще й досі на високих посадах у Москві. Кажуть, вони мене шукали в Нью-Йорку. Але я краще остаточно здохну, ніж зустрінусь із ними.

Вони вже повністю вичерпали своє перебування у дешевому ресторанчику, де вона побачила його над мискою-хлібиною супу по-піратськи. Дівчина незрозумілої раси забрала чайові, пляшки з-під пива і пінопластові тарілки.

А вони підвелись і повільно рушили по Ембаркадеро. Зупинились біля пірса, на якому вовтузились морські леви, які сотнями живуть там, кохаючись й народжуючи нових і нових морських левенят, яких із замилюванням годує увесь Сан-Франциско та його численні гості. Потім рушили ще далі й опинились між доків, де гуркотіли домкрати й вагонетки. То був зовсім нецікавий Сан-Франциско, і вона запропонувала взяти таксі й поїхати подалі звідсіля, запитавши, куди йому. Він нічого не відповів, тільки мовчки сів на заднє сидіння.

Вона відпустила таксі на Телеграфному пагорбі. Вони постояли над крутими схилами, подивились і на затоку, і на океан, і на дахи будинків унизу, й до божевільної краси яскравих краєвидів домішався неймовірний сум. А потім повільно рушили до її готелю. Він хотів продовжити розмову, але вмів говорити тільки про дуже далеке минуле.

— Твоя мати легко відпустила тебе?

Ні, нелегко. Звичайно ж, нелегко. То були останні сварки її життя, але ж які сварки! Стіни тряслися! Книжки з полиць падали! Шибки вилітали! По тому на неї вже ніхто не підвищував голос. Ото тільки він годину тому. У неї з чоловіком також був серйозний конфлікт, від якого їм обом тривалий час було незатишно. Він хотів, щоб вона сиділа вдома й народила ще одну дитину. А вона сказала, що дитину, мабуть, й можна, але вдома сидіти не зможе. Краще повернеться у київську каламуть. Поступово вони розв'язали ту незгоду без гучних сварок. Згодом чоловік навіть сказав, що пишається її досягненнями в царині *Human Rights Studies*, адже, маючи цікаву роботу, їй буде легше пережити самоту, «коли він відійде».

А тоді, у вісімдесят дев'ятому, коли вона вирішила їхати, мама погрожувала їй усім, чим могла, і кидалась з вікна, і обіцяла, що не дасть дозволу на виїзд. Вона відповідала, що дозвіл уже не потрібен. Тоді мама домовилась до того, що завезе хлопчика на село до руско-української свекрухи

з сапкою, п'ять кілометрів від електрички пішки, де сина ніхто не знайде. Хай тоді їде до якої завгодно Америки!

Але ж дозвіл від мами для отримання закордонного паспорта в той рік таки ще мав бути. А також дозвіл від батька дитини. І вона була змушена їхати до Москви, шаленіючи від жаху, що її виїзд, на який вони з сином вже налаштувались, може зірватись. Але його батьки несподівано швидко владнали її справи. Їй видали закордонний паспорт в Москві, хоча вона мала б його отримувати за місцем проживання. Тепер треба було подавати документи до посольства США й чекати дозволу вже від Америки.

— Я ж тобі казала, що скоро випускатимуть! А ти мені не вірила! — бадьоро сказала їй свекруха на прощання.

До Америки вона потрапила тільки влітку дев'яносто-го у розпал апокаліптичної спеки. В її вухах ще звучать мамині прокляття, кинуті навздогін. А її тіло ще береже дотик рук її першого чоловіка. А тут прийшов час ділити ложе із другим — гаразд, він був терплячим до шлюбу, але ж тепер вони взяли шлюб, на який вона сама погодилась! Щоб викликати в неї усмішку, чоловік щовечора водить її до щоразу іншого етнічного ресторану, а також по концертних залах і музеях, яких у Нью-Йорку повно. Дарує їй гарні сукні й сережки. Це, зрештою, так несхоже на її першого, який хіба що нагинав для неї гілля з рясними вишнями в бабусиному саду. Тоді матеріальні подарунки не мали ніякого значення, вони дарували одне одному себе, і цього було досить. Але щедрі дари виявились не такою й поганою річчю! Чого не зробить старий кіт для молоді кішечки! Так, певне, догоджав молодій дружині Тат'яні, у дівочтві Лариній, гладкий підстаркуватий генерал — здається, їй ніколи не позбутись тої рускоцентричної світобудови! Але син швидко забував російську, забув паскудне «хохли — козли», але й забув і «Сказку о царе Салтане» і казку «Конек-Горбунок». Вивчив *Humpty-Dumpty* і *God Bless America*. У нього прекрасний контакт із вітчимом.

Вони втрюх їдуть до Парижа. А згодом і від мами почали приходити спокійні листи. У відповідь на щедрі посилки з Америки, вмістом яких мама ділилась з усіма своїми знайомими — в Києві почались страшні дефіцити, мало не як у повоєнні часи. Мама просить ще для сусідок і для вчительок зі своєї школи, вона намагається виконати всі прохання, витрачаючи на посилки додому всі гроші, які їй дає чоловік.

— А ти певна, що твоя мати таки померла?

— Я ж весь час підтримувала з нею зв'язок! Бувала в неї, купила комунальній сусідці квартиру, коли це було зовсім дешево, і мама лишилась сама у двокімнатній.

Мама так і не перетягла меблі до кімнати, яку звільнила сусідка. Там тільки самотньо стояла софа із двома кріслами, які вона купила під час одного зі своїх приїздів до Києва. А коли її повідомили про мамину смерть, і вона терміново вилетіла до Києва, то після похорону зважилась розібрати захарашчену кімнату, в якій мама жила й померла. І у скриньці разом зі скромними коштовностями та документами знайшла ключа від верхньої шухляди комода, куди не заглядала ніколи. Там зберігалось кілька старовинних світлин, кожна з яких була дбайливо загорнута у тютюновий папір. У старому конверті ще з уламками сургучевих печаток сумно лежало кілька ніжних листів до мами від батька, сина тої самого свекрухи з сапкою, п'ять кілометрів пішки до електрички. А також там вона знайшла й свої українські вірші, видруковані на машинці на пожовклих аркушах, які вона складала в роки своєї божевільної закоханості. Вона про ті вірші зовсім забула, а мама, одначе, дбайливо їх берегла разом з українськими книжками, які їй давав він у ті далекі роки. Берегла у найсокровеннішому місці, не викинула, не знищила навіть у ті роки, коли вчила маленького онука «Хохли — козли, а руССкий народ к победе ведет». Як все наплутано в цьому світі й у людських душах!

— І сина ти їй возила?

— Ні, не возила. Не возила, — вона глянула йому у вічі. — Коли я зрозуміла, що не зможу виховати його українцем, що мене всі кинули, а я сама не зможу, то вирішила: і нехай, російської він також не знатиме. І Бог допоміг мені в цьому, пославши мені мого чоловіка. Син прекрасно почувається американцем. Значить, так судилось.

Вони стоять перед її готелем, і вона вже хоче йти, бо думає: як там чоловік? Чи вже повернувся з Окленда? Її вже кличе її сучасне життя, а минуле почало трохи обтяжувати. Він відчуває, що прийшов час прощатись. Бере її руку обома руками. І тут вона побачила його засмагли груди крізь дірки у старій футболці і відчула той жар, який ішов від нього, і божевільно подумала: «А може вчинити дурницю, затягти його до якогось готелю...» Звичайно, не туди, де вони зупинились із чоловіком... А він міцно стиснув її руку і сказав:

— Я знаю, що ти дуже багато страждала через мене. Думаєш, мене ніколи не мучили докори сумління? Мучили, ще й як. Але я заспокоював себе одним: я дав їй Україну. Вона полюбила те, що я й сам любив понад усе на світі. Те, що годиться любити кожному, хто народився й виріс на нашій землі. Так, я не вартий великої любові, але Україна варта! А виходить, я тобі України не дав. Не дав, — і він, не прощаючись, поплентався геть від неї й зник за квітучими кущами скверу перед готелем.

Портъє вклонився їй і простяг пластикового ключа. Отже, чоловіка в номері нема. І не було. У кімнаті все так само, як вони залишили вранці, вирушаючи до Емберкадеро. Що ж, він не сидить десь у барі готелю, чекаючи на неї, а ще не повернувся з Окленда. Певне, пощастило знайти не тільки той будинок, де продавали тканини, а й саму дочку власника крамниці, з якою її чоловік був знайомий за кілька років до її народження! Її вкотре вразило, наскільки раніше за неї прийшов у світ її другий чоловік.

Але зараз недавня зустріч із першим тривожить її більше. І його останні слова.

— Виходить, я не дав тобі України, — гірко сказав він їй кілька хвилин тому, картаючи себе, але її також. Вона не взяла, не зуміла взяти від нього того дару, який, зрештою, вищий за безладдя людських стосунків, вищий за гіркі житейські зради, за тяжкі побутові сварки. І вона хотіла його взяти, дуже хотіла! Чому ж не взяла?

— Воно, певне, так сталось тому, що ти й сам її не мав, — прошепотіла вона, але він не почув її. Шкода, що та відповідь спала їй на думку трохи запізно.

Лілова сукня

Якби Станя відчула бодай трохи зневаги до себе з боку Синиці, вона б не затрималася в замиській резиденції колишньої однокласниці довше однієї доби. Але ж Синиця виявила себе щирою гостинною хазяйкою, в домі якої гостям не набридає. І Тетяна Стародуб, у заміжжі Сапун, яка в далекі шкільні роки мала прізвисько Станя, втратила пильність. Тому й довірилась чарам сукні незабутньої барви, і не синьої, і не рожевої, а саме кольору вечірнього неба, коли сонце лише починає сідати.

Тетяні Синиці й прізвиська давати не було резону: автентичне прізвище звучало цілком на манер прізвиська. У шкільні роки Синиці в класі ніби й не було. Цілком можливо, вона від того страждала, але це нікого не цікавило. Її не цькували: її не помічали. Коли закінчили школу, дійшла інформація, ніби Синиця двічі вступала на якусь філологію, але не вдалося, тож вступила на неprestижний факультет Політехнічного, де й вийшла заміж за однокурсника. «За таку ж сірість, як сама», — обмінялися новинами, випадково десь зустрівшись, Таня Стародуб із Танею Русько. Свої романи й заміжжя Станя й Руся вважали дуже яскравими, на відміну від стосунків, які випали на долю сірої Синиці.

Пролетіло багато років, і Тетяна Синиця поступово набула яскравої барви. Стала цікавою особистістю і односторонньо красивішою зовні. Підвищення статусу Синиці в колі однокласників підкріпилося матеріально: вони з чоловіком розбагатіли. Синиця чи не єдина з їхнього класу

стала справді заможною жінкою. Коли однокласники вирішили відзначити двадцятип'ятиліття закінчення школи, та ніяк не могли зійтися в ціні за ресторан, бо для когось і триста гривень виявилися непосильними, колишня сірість запросила всіх до свого помешкання.

Вечірка пройшла чудово. Тісні квартири їхньої юності колись добре вмщали їх усіх. Але коли все відбувається у просторих апартаментах із зимовим садом, зустріч іще більше звеселяє. Двоє непомітних людей наливали вина й горілку, хутко підносили тарілки, прибирали посуд, мили й клали в нього нові наїдки. Гості мали лише спілкуватися, поринати у спогади і пити за здоров'я господині дому, яка їх усіх зібрала. І прибирати по закінченні вечірки не треба: це робили ті самі непомітні люди, коли однокласники прощаючись юрмилися в передпокої.

— Зуміла ти вимуштрувати обслугу, — сказала Синиці Станя.

— Вони дуже багато отримують. За такі гроші, які платить їм мій чоловік, і я б робила те саме, — засміялася Синиця.

— Певне, і я б робила, — відповіла Станя.

— Вона б не робила, я знаю цю лінтяюку, — втрутився Сергій Сапун, чоловік Стані, — але багато хто б і правда вважав би за щастя.

— Тут головне не брати на цю роботу своїх, — зі знанням справи відповіла Синиця. — Мають бути абсолютно незнайомі люди... А давніх знайомих із радістю приймемо в нашій резиденції за містом. Приїздіть! По одному! По двоє! Чи всі разом!

Це запрошення, певне, й забулося б, якби через два чи три роки Станя й Синиця не зустрілися в театрі на гастрольному спектаклі. У Стані було місце на гальорці. Синиця пересадила однокласницю в партері на місце свого чоловіка, який пішов після першої дії:

— Подивись нормально бодай другу дію! Ти ж прийшла на спектакль! Це ми ходимо демонструвати статус.

Тетяна була в театрі без Сергія. Вона, власне, й пішла на той спектакль, на який і так званий дешевий квиток був не дешевий, аби бодай ненадовго забутися від кризової ситуації з чоловіком. Після вистави Синиця відвезла Станю додому й запросила її у свій заміський будинок на тиждень або й на два. Розповіла, що сосновий ліс сам по собі лікує сердечні рани. А їхню резиденцію побудовано на території чи то прадавнього поганського капища, чи то таємного православного скиту.

Після тої розмови Стані дуже захотілося прийняти запрошення однокласниці. Стелефонувалися, призначили день поїздки. Перед тим Станя поговорила по телефону з Тетяною Русько, Русею, яка, як з'ясувалося, вже гостювала в Синиці в її заміській резиденції.

— Не знаю, чи поїхала б я до неї вдруге, — сказала Руся.

— Вона випендрювалася перед тобою своїм багатством? — спитала Станя.

— Та ні... Але ти ж пам'ятаєш, якою вона була у школі?

— Все тече, все змінюється. Колишня сірість знайшла себе, навчилася спілкуватися.

— Все тече, але змінюється не все. Шкільні образи спричиняють генетичні зміни.

— Та ми її хіба ображали?

— Але ж ти з нею товаришувала, здається, у сьомому класі.

— В шостому. Справді, один рік ми з нею були подружками.

— А потім? Чому ви потім не дружили? Адже з Тіною ви товаришували всі десять років!

— Не пам'ятаю. Просто перестали ходити разом після уроків. Але ми з нею не сварилися.

— А ми з Синицею дружили в четвертому класі. А потім чимось вона мене стала дратувати, вже й не пам'ятаю, чим. Якось стало з нею нецікаво. То її мати приходила до нас, просила мене не сваритися з Танечкою, яка весь час плаче...

— То вона тобі це згадувала, коли ти була в неї? — спитала Станю Руся.

— Та ні, не згадувала. В домі в неї справді дуже добре. Може, то я даремно псую тобі настрої перед дорогою.

Сергій запропонував Тетяні підвезти її до котеджного містечка, де мали замиський будинок Синиця та її чоловік на прізвище Горобець.

— Я не міняла прізвища, коли виходила заміж, який сенс? — розповіла Стані Синиця, коли вони зустрілися в театрі. Свого чоловіка вона називала винятково за прізвищем. Зрештою, вони були однокурсники, які, буває, до кінця життя звертаються одне до одного на прізвище чи на прізвисько.

— Якщо захочеш, приїзди зі своїм Сапиком, — Синиця згадала шкільне прізвисько Сергія Сапуна. — В мене як в готелі. Є гостьові спальні з одинарним ліжком, є з двоспальним. Лише попередь, яку тобі готувати.

Коли домовлялися остаточно, Станя підтвердила, що кімната їй буде потрібна одномісна, і Синиця сказала, що на неї чекатиме саме така. А Сергій не умовляв дружину не їхати, як того так прагла Тетяна. Запропонував підвезти її, але вона відмовилась. Поїхала маршрутною. Зійшла, як її проінструктували, на потрібному кілометрі траси. Відразу побачила придорожній ресторанчик, який їй назвали як орієнтир. І не встигла замовити собі кави, як увійшов чоловік і став шукати очима жінку в сірому плащі з малиною хусткою на плечах. То був водій Синиці й Горобця, який прибув, щоб завезти її в резиденцію.

Машина з'їхала з траси й менше години летіла то однією алеєю, обсадженою тополями, то іншою. Резиденція була на околиці селища. Перед авто розчинилася брама, і Станя вийшла на подвір'ї перед одноповерховим будинком з рядом високих вікон, напівкруглих угорі й дверима ліворуч, який дивним чином видався їй знайомим. Синиці не було, але Станю зустріла жінка, яка назвалася Сонею,

хоча була помітно старша за хазяйку дому та її гостю. В будинку, як виявилось, є другий поверх, хоч його не видно з фасаду. Водій ніс її валізу, а Соня вела Тетяну нагору до її односпальної кімнати. Сказала, що Тетяна Аристархівна повернеться після шостої, тоді й буде вечеря, а поки, Тетяна... як по-батькові?

— Володимирівна, — машинально відповіла Станя.

— Якщо ви, Тетяно Володимирівно, зголодніли, то можу запропонувати вам чай з варенням.

Дім Тетяни Аристархівни Синиці, так само, як і її міська квартира, приваблював своєю просторістю та відсутністю непотрібної розкоші.

— Дизайнер не радив нам чіпляти картин, якщо ми нічого не петраємо в малярстві. Краще тоді зосередитися на декорі у вигляді домашніх рослин, — розповідала ввечері Синиця.

Тетяни вечеряли вдвох. Горобець мав приїхати дуже пізно. Синиця, здається, не дуже переймалася тим. Вона не розпитувала однокласницю, як її справи з чоловіком. Але їй було приємно, коли Станя висловила захоплення її будинком.

— У тебе в домі дуже добре! Як і в твоїй київській квартирі! Не тому, що заможна живеш, а тому що нічого зайвого! Справді класно, Тетяно, як з'ясувалося, Аристархівно! До речі, не знала, що в тебе таке розкішне по-батькові!

— В мене батька ніколи не було, то мати могла вигадувати будь-яке по-батькові: Никандрівна, Порфірівна, чи от, Аристархівна.

Наступного дня з ними вечеряв Горобець, який весь час мовчав. Станя зітхнула з полегшенням, коли чоловік Синиці із чашкою чаю, набивши печивом кишені халату, пішов до телевізornoї зали, а вони лишилися вдвох. Соня принесла їм пляшку вина й два келихи. Відкоркувала пляшку, розлила вино і нечутно зникла.

— Ти там само живеш? — спитала Синиця.

— Досі там.

— У вас була гарна квартира.

— Вона за тодішніми мірками була гарна. Батько помер, мати жива, ще бадьора. Дочка вчиться, живе з нами. Спить в одній кімнаті з бабусею, чим страшенно незадоволена.

— І в Сапуна була квартира неподалік від вашої! Чи вже нема?

— Квартира є, і половина належатиме йому, коли його мати нарешті... може гріх таке казати, але вона лежить вже третій рік. А останній рік і з головою проблеми.

— Станю, ти пам'ятаєш мою тітку? Коли вона, як ти правильно сказала, *нарешті*, нам з мамою наша єдина кімната стала такою величезною! Ми нарешті змогли викинути геть ту фіранку, яка ділила наше вбоге житло... То що квартира Сапика?

— На ту хату претендує ще й його сестра. Але навіть як її поділити, для нашої дочки невеличке житло виходить, ми вже консультувалися з брокером... Але поки дочка з нами, в мене свій куток хіба на кухні.

— Тому я й запросила тебе сюди. Ти ж не ображаєшся, що ти сама цілими днями? Іноді добре помовчати. Я люблю самоту. Син в місті, коли ми тут, і навпаки. Мені подобається, що мій Горобець майже не цвірінкає.

У шкільні роки Синиця з мамою та хворою тіткою втрьох мешкали в старому будинку, колишньому київському особняку, де було багато кімнат, але їм належала лише одна. Станя бувала в цій кімнаті в той рік, коли вони з Синицею дружили. Кімнату було перегороджено картатою фіранкою. Хворої тітки вона ніколи не бачила, але не раз чула її моторошний голос. Якщо Синича мама була вдома, вона йшла за фіранку і щось робила, щоб тітка замовкла. Якщо матері вдома не було, Синиця від тітчиного крику виводила Станю до великої порожньої кухні з чотирма обідніми столами й трьома газовими плитами. Станя пам'ятає, як незатишно їй ставало на тій кухні, куди, здавалося, от-от набіжить купа людей.

— Поки всі на роботі, коadlo тут збереться ввечері, — казала Синиця.

— Тетяно Аристархівно! А ти ж свій будинок побудувала як той, в якому ви жили тоді, в провулку біля нашої школи!

— А ти помітила! І Руська теж помітила! Як я тоді мріяла, що весь той дім належатиме нам! Тоді батько до нас прийде! Аристарх Пантелеймонович! Тоді б усі вечори нашого класу були б у моєму домі! І Восьме березня, і Новий рік!

— І ти справдила свою мрію! Я рада за тебе!

— Але який до того був довгий шлях! Нестерпно довгий! У Горобця в Києві не було й того, що в нас. Але мама його прописала нас, і ми відразу стали на кооперативну квартиру. Але на неї треба були гроші. І тут кінець вісімдесятих. А в містечку, звідки Горобець, виробляли ті автодеталі, яких у Києві не було. Це був наш початок! Скоро ми мали на три кооперативні квартири! Але зупинитися і жити спокійно ми вже не могли!

— А я, ти знаєш, Синицю, люблю своє видавництво і свою роботу редактора! Хоча це не приносить доброго доходу! Але я знаю стільки відомих людей! І що були б їхні книги, якби не редактори! Їх читати було б неможливо! Але звичайно, за це платять не стільки, як за твій автосервіс. Ми навіть дачі не добудували. Так і продали недобудовану, коли тато помер. Але він і не мріяв про таке, як у тебе! — із несподіваною люттю вигукнула Станя.

— Станю, я прекрасно усвідомлюю, усе це не дає щастя! Щастя в чомусь іншому! Але якщо вже я волею Зевса маю все це, то нехай мої давні друзі тут відпочинуть від своїх турбот!

Жінки пересіли від столу на софу. Із напівтемряви виринула Соня, перенесла їм на маленький столик келихи й недопиту пляшку. А Горобцю в сусідню залу понесла карафку з цитриновими кожушинками й чарку. «Тато також любив забарвлювати горілочку лимончиком», — подумала Тетяна.

Спалося Тетяні в її одномісній спальні добре, як ніколи. Від часів кризи з чоловіком у неї був щонаочі поганий сон.

Ранкові тролейбуси завжди будили її, хоча раніше вона їх не помічала. А варто було вночі проїхати вантажівці, як вона прокидалась, та не засинала, з жахом чекаючи першого тролейбуса. А тут ніяких тролейбусів: за вікном тужить вітер і шепочуть височезні сосни. А коли вітер стихає, настає така тиша, що чутно шум у власних вухах. А потім знову шумлять сосни, співаючи потойбічну колискову, і Тетяна Стародуб, у заміжжі Сапун, засинає солодко й глибоко. А потім ненадовго прокидається від незнаної тиші й темряви, щоб далі знову поринути в неочікувано щасливий сон. Вона була рада, що сама в ліжку. Адже в її домі їм із Сергієм нема де лягти окремо, і вони продовжують ділити ложе, хоча обом хотілося б не спати разом. Принаймні їй. Сергій все одно солодко сопе, і цього не знести.

А Горобець із Синицею, здається, мають окремі спальні. Станя прямо спитала про це свою однокласницю наступного вечора, коли Соня знову принесла їм пляшку молодого легенького вина. Цього разу білого.

— Наш шлюб не є фіктивним, — відповіла Синиця трохи різко.

— Вибач, якщо я полізла кудись не туди.

— Нікуди ти не полізла, ми розмовляємо про все. І я кажу тобі: наш шлюб не є фіктивним, — повторила Синиця. А Станя так і не наважувалася розповісти давній подрузі, чому вони з Сергієм раптом так віддалилися одне від одного. І вночі вона знову слухала шум сосон з перервами на мовчання. І засинала, і ненадовго прокидалася, і знову думала, а що, якби вона лежала в домі Синиці у більшій спальні разом з Сергієм, а перед тим вони б так само сиділи з Синицею за вином, а Горобець перехилив би свою вечірню чарку не сам, а із її Сергієм. Неодноразово вони з Сергієм отак відпочивали вчотирьох зі знайомим подружжям. Або втрьох у товаристві якоїсь тимчасово самотньої жінки, тої ж Русі. А тепер вона — тимчасово самотня жінка. А може, якби вона взяла б сюди Сергія, він

знайшов би саме ті слова у відповідь на її, які йшли від неї із самої неймовірної глибини?

— Ти б хотіла, щоб він тобі збрехав? — спитала Синиця, коли Станя нарешті розповіла їй за вечірнім вином ту розмову з чоловіком, після якої їй не схотілося жити.

— Я б хотіла, щоб він мені сказав правду.

— То він і сказав тобі правду, що тобі іще треба?

— Але, звичайно ж, не таку, яку він мені сказав.

— То, значить, він ще не готовий до тої правди, якої хочеш ти.

— А як би ти відреагувала, якби почула таке від свого чоловіка?

— Я зовсім не так будую свої стосунки з чоловіком, як ти.

— Ви з чоловіком просто не любите одне одного!

— Тобі зараз погано, Таню, але все одно не варто намагатися образити когось!

— Вибач! Вибач мене, Таню! Але твій чудовий дім такий холодний! І це твоє біле вино, воно все виморожує!

— Моїм гостям не має бути холодно в моєму домі, — розсміялася Синиця, і Соня вмить прибрала недопите вино й келихи, ввімкнула обігрівач у залі, і знову зникла, а Синиця тим часом покликала:

— Горобчику! Чи не прилетиш до нас!

— Скільки вже вечорів я чекаю, поки мене покличуть, — озвався приємний баритон Горобця. Він підкотив собі крісло до столика біля софи, де сиділи жінки, несподівано чарівно усміхнувся й заговорив про їхнє з дружиною життя. Горобець і Синиця жили в незнайомому для Стані світі, вельми цікавому, але такому виснажливому, що їхнє вечірнє мовчання ставало дуже зрозумілим.

— Але з такою гостею іноді буває дуже приємно погостити, — сказав Горобець, який, як це не дивно, навіть читав щось із тих книжок, які редагувала Станя. Театр не любив, а почитати детективчики після важкого робочого дня любив ще від студентських часів. І Тетяна розповідала йому про

те, які помилки вона повиловлювала в пригодницькому романі, що його Горобець читав. А також про нестерпний характер того автора, прізвище якого запам'ятав цей несподіваний читач і навіть шукав його інші книжки.

— Якщо я напишу книгу про те, як ми з Синичкою починали й продовжували, то це буде крутіше, ніж усі ваші автори, які все вигадують.

— Тобі ще рано писати роман, — весело перебила чоловіка Синиця, — ще всі фігуранти, які нам допомагали, і ті, які нас топили, повсюдно фігурують!

— Але, якщо я все-таки напишу, змінивши прізвища і колір волосся, то знаю, куди нести рукопис! — відповів Горобець. — Знаю, де виправлять всі помилки, де зроблять, щоб людям приємно було читати!

І знову за вікном у темряві шуміли сосни. Тої ночі вітер був дуже сильним, і добре підігнані шибки в домі Синиці й Горобця здригалися, як старі вікна в київській квартирі Стародубів, куди понад двадцять років як прийшов до дружини Сергій Сапун. Те кохання було головним життєвим скарбом Тетяни Сапун. Так, у тривалому шлюбі пристрасті заспокоюються. Але зв'язок зміцнюється. Вони ще молоді, хоча їхня дочка вже має хлопця, з яким у неї безліч проблем. Але час лине неймовірно швидко. Ніби вчора їздили у шлюбну подорож до Ленінграда на білі ночі, правда? Тож будемо й біля останньої межі...

— І туди ми підемо разом! Попрощаємося з дітьми й онуками і полетимо разом до зірок, — прошепотіла Тетяна, поклавши зігнуту в коліні ногу чоловікові на живіт.

— А якщо я тоді ще не помру? То що, мене закатрупити, як скіфську жону?

— Він міг пожартувати, Таню, — сказала Синиця, коли гостя нарешті зважилася розповісти їй про ту прірву, яка раптово пролягла між нею й Сергієм.

— Ні, Синицю, він не пожартував. Після того разу він жодного разу не був зі мною. Хоча ми спимо в одному ліжку.

— То взяла б його сюди! Тут би ви напевне поновили свої стосунки! Скільки подружжів у нашому домі помирилося!

— Як ти не розумієш, Таню, не в тому річ! Якби я полізла до нього вдома, він би зробив усе, що треба.

— То в чому проблема?

— А проблема в тому, що, якби я полізла до нього, це означало б, що я згодна бути з ним і без того, що він іде зі мною за межу. А, якби він сам... виявив ініціативу, це б означало, що він згоден зі мною всюди. А він не виявляє. В нас скоро срібне весілля! І ми, зрештою, жили не так і погано. Якби не його батьки, то, можна сказати, жили добре. То з ким я жила всі ці роки?

— То ти б хотіла, щоб він тобі збрехав?

Тетяна Сапун лежала в односпальному ліжку й пригадувала кожне слово зі своєї розмови із Сергієм місяць тому, і своєї розмови з Синицею цього вечора. Після того, як вона спитала: «Ти б хотіла, щоб він тобі збрехав?», Станя відповіла, що Синиця з Горобцем не люблять одне одного! Їй захотілося зробити боляче жінці, яка зробила боляче їй своїм питанням «Ти б хотіла, щоб він тобі збрехав?» Але для чого вона розповідала їй про цю свою страшну скабку, якої до кінця днів ніяким пінцетом не витягти, лише навчитися жити з нею? Чи не для того, щоб Синиця сказала їй: «Який паскуда твій Сергій! Чи варто було тобі двадцять з гаком років тому докладати стільки зусиль, щоб оженити його на собі?»

— Ні! Ні! — закричала Тетяна Сапун. — Ні, Ні!

— Тетяно Володимирівно, вам щось треба? — пролунав за дверима голос Соні.

— Ні! Ні! А втім, як ваша ласка, принесіть мені води!

— А може, соку? Помаранчевого чи яблучного?

— А томатного можна?

— Звичайно!

Томатний сік був саме тим, від чого Станя заспокоїлась. Заснула й проспала до ранку, не прокидаючись. Вперше

встала так пізно, коли Синиця й Горобець вже поїхали, і вона снідала сама. Поки Соня смажила для неї яєчню, Станя спитала:

— Соню, а як Синиця живе з чоловіком? Добре?

— Тетяна Аристархівна дуже добре живе зі своїм чоловіком. Вони ніколи не сваряться, і в них завжди гості.

Соня поставила перед допитливою Станею тарілку з яєчнею, підсунула їй спеції, соуси й хліб, і зникла, чим дала зрозуміти, що гостя не знайде формату обговорити із обслугою господарів дому.

Після сніданку Станя піднялася до себе й витягла з сумки мобільний телефон, на якому встановила тихий звук. Крім інших, було кілька дзвоників від Сергія.

— Як ти там?

— Нормально.

— Нормально чи добре?

— Добре, якщо чесно.

— А коли назад?

— Коли домовлялись, не раніше. Скільки дали відпустки у видавництві, стільки й пробуду.

— Гарзд, потелефонуєш, якщо треба буде тебе зустріти.

Вдень Станя ходила на прогулянку. Її випускав охоронець біля воріт. Якщо його якусь мить не було на місці, він стрімголов біг до автоматичного пульта, притискаючи руку до грудей на знак вибачення. І Тетяна несподівано відчувала, що їй подобається, коли перед нею стрибають, наче перед дуже великою пані. Вийшовши з резиденції Синиці й Горобця, вона неспішно гуляла по гаю поміж тих сосен, які так добре співали їй колискову вночі. Між рудих сосон синіло високе небо, на яке Тетяна могла дивитися дуже довго, поки не втомлювалася стояти, відкинувши назад голову. А одного разу в гаї був туман, і сосни можна було побачити лише до половини, а далі стояла молочна мла, і це було ще красивіше, ніж синє небо.

Далі вона йшла в селище, блукала між високих парканів, заходила в крамницю, хоча їй нічого не було потрібно.

Проте несподівано сама для себе купила собі пару дорогих рукавичок. Але головне, чим вабила маленька площа в центрі, була кав'ярня. На відміну від звичайних селищ в області, де хіба що могли забовтати розчинної кави в пластиковій склянці, тут, у котеджному містечку, була затишна кав'ярня з розкішним інтер'єром, яка завжди стояла порожньою. Хіба що до бармена заходили його знайомі, які ніколи не сідали за столики, тільки на високі стільці біля стійки, і обговорювали місцевих власників котеджів. Ті хлопці щоразу напрочуд чемно віталися з нею. І то була не запопадлива чемність обслуги в домі Горобця й Синиці. То була якась дуже шляхетна чемність гарних чоловіків. Тетяна Стародуб цілком свідомо йшла до тої кав'ярні не лише попити доброї кави, якої не варила Соня, а ще й з приємністю подивитися на гарних хлопців. «Як чоловіки йдуть подивитися на гарних дівчат», — сама собі посміхалася Станя.

Станя розповіла Синиці про цю кав'ярню і про хлопців, і та сказала, що жодного разу там не була. Як п'є каву, то розчинну в своєму офісі.

— Пам'ятаєш, в часи нашого дитинства розчинна кава була дефіцитом! Твій Сапик якось приніс коричневу бляшанку розчинної індійської кави з жовтими індійськими літерами, коли ми збиралися на Новий рік у Русі! То було круто!

Станя не пам'ятала того малозначущого епізоду і не хотіла того згадувати: в шкільні роки її Сергій був закоханий в Русю, а вона безбожно кокетувала з ним просто так, не заради того, щоб побудувати з ним стосунки. Чому хлопці та й чоловіки так само ведуться на цю гру? Це все було дуже давно, але з пам'яті не стерлося. І невже сіру Синицю запросили на той Новий рік? Виходить, запросили.

— Ви всі танцювали, терлися одне об одного, хиталися під музику «АББи», а я сиділа в кутку, спостерігала за вами і пила ту розчинну каву, чашку за чашкою, — спокійно

згадувала Синиця. І раптом смикнулася, ніби виринула зі спокійної течії минулого, бо потрапила на глибину, — ходімо, я тобі щось покажу!

Синиця завела гостю до комірки. То, власне, була не комора, а досить простора кімната для непотрібних речей, які треба буде комусь віддати.

— Глянь! Це все добрі речі! Деякі носилися один раз, деякі взагалі не носилися. Може, тобі щось підійде. Ти ж тонша за мене! То я купую собі речі, думаю: схудну, схудну. А потім роздаю меншим жінкам! Як нічого не сподобається, то й нічого не бери!

Станя іноді купувала речі на секонд-хенді, тож не образилась на пропозицію Синиці. І вранці, коли та поїхала на роботу, пішла роздивитися речі. Светрики й спідниці були охайно складені, але одна із суконь, вивернута, лежала в кутку, ніби щойно скинута. Станя якісь речі відклала собі, якісь поклала назад. А потім взяла й ту сукню, яка лежала білим сподом нагору.

Сукня була якогось дивовижного бузкового кольору. І не синя, і не рожева. А мішанина цих кольорів. Коли сине небо ненадовго здобуває рожеву барву сонця, яке сідає. Напевне, цю сукню міряв хтось із гостей Синиці. Станя відчула, що під таку сукню не одягають бюстгалтер. Забула бридливість і натягла її на себе. Побігла до своєї спальні, до дзеркала. То не було вечірне вбрання. Гарна сукня в стилі *casual*. Рукав до ліктя, невеликий виріз. Щоправда, далі йшли дрібні гудзички, завдяки яким легко збільшити декольте до потрібних меж. Сукня сиділа дуже добре, як сидять на жінках дорогі речі. Зрештою, і дещо огрядна Синиця виглядає стильно і навіть пікантно, бо одягнута в підхожі речі.

А тоді Тетяна помітила на сукні плями від вина і зрозуміла, чому її кинули в куток. Шкода, шкода... Вона понесла назад до комори сукню, яку в коридорі Соня взяла з її рук і запропонувала випрати: а раптом плями зникнуть? І не-

вдовзі принесла на вішачку випрану й висушену сукню без плям. А Синиця того вечора повідомила, що наступного дня планує zorganizувати вечірку. Адже в них з Горобцем нарешті будуть вихідні, можна буде трохи розслабитися.

— Як добре на тебе сіло це плаття! — вигукнула Синиця. — Ти молодець, іще можеш носити таке! А на мені то була повна порнографія!

— На тобі теж дуже добре сидить твоя сукня!

— Але ж то зовсім інший фасон! Послухай, зайди до моєї спальні, візьми на туалетному столику в кутку парфуми на свій смак!

У спальні Синиці, куди Станя увійшла вперше, ліжко було односпальне. Тож вони з Горобцем таки сплять окремо. Станя озирнулася, шукаючи столик із парфумами. Ось де зосередилося низьке походження господині заможного будинку! Вітальню внизу оформлено скромно, але зі смаком. А в спальні нагорі ні скромності, ні смаку. В кутку, в тяжкій позолоченій рамі, вульгарний, хоча й вродливий молодик цілує не менш вульгарну, хоча й так само гарненьку жіночку в оголене плече. Під цим зразком малярства стоїть туалетний столик на вигнутих ніжках, густо заставлений пляшечками парфумів. Станя обрала з усієї тої експозиції флакон «*Magie Noir*», пирснула на лілову сукню.

Гостей прийшло небагато. А може, це тому, що зала дуже велика, то ті сім чи вісім душ запрошених зовсім не заповнили її. А в стандартній міській квартирі то була б однозначно велика юрба. В кутку встановили електроорган, на якому грав молодий гарний хлопець. Але не такий, як на портреті у Синичій спальні. А на манер тих, які збиралися в кав'ярні у селищі. Стола не накривали. Лише був буфет з напоями, канапками й фруктами.

Синиця знайомила Станю з гостями, рекомендувала її як працівницю видавництва, яка знає весь столичний письменницький бомонд. Ніхто з гостей давно нічого не читав. Проте виявляли зацікавленість, як іде зараз видавничий

бізнес, чи варто цим займатися, як вона бачить ситуацію? І один з гостей, чоловік на прізвище Мучко, казав, що готовий відкрити видавництво для своєї дружини, щоб та його менше скубла за всі місця. То чи не піде пані Сапун до неї головним редактором? І Тетяна ще з півгодини спілкувалася із дружиною, яка захотіла мати книжковий бізнес. Пані Мучко теж не любила читати, але казала, що чимало хто з її знайомих читає багато, та навіть її манікюрниця щоразу відсуває якусь книженцію, коли та приходить до неї. А коли зустрічаєш стільки споживачів, то мимоволі хочеться запропонувати їм щось ексклюзивне.

Вина подавали вишуканіші й хмільніші за ті, які вони з Синицею пили вечорами вдвох. Музика зазвучала глосніше, гості почали танцювати. Синиця з Горобцем несподівано добре й злагоджено станцювали танго. Потім Горобець запросив Станю до повільного танцю, під час якого розповів, що вони з Синицею познайомилися в гуртку бальних танців, куди обоє почали ходити за порадою психолога — для покращення комунікативних навичок.

Далі вона танцювала з Мучком. На відміну від Горобця, який у танці був чемним, Мучко неприємно стискав її, і Тетяна зраділа, коли танець скінчився. Але обіймів захотілося. І тут її запросив чоловік, з яким її ніби й не знайомили. А може, його й не було на початку вечірки?

У великому залі танцювали всього чотири пари. Здається, інші мінялися партнерами. А Тетяна весь час пливла в обіймах Світозара.

— Ти така класна, — шепотів він їй.

— Я звичайна.

— Тобі ніхто ще не казав, яка ти класна? — із непідробним відчаєм у голосі питав Світозар.

— Казали, але...

— З такою, як ти, розумієш, чоловік заради жінки може покинути все: дім, батьків, гроші, все, до чого звикаєш.

— Навіщо ти все це говориш? — як могла опиралася диявольській мороці Станя.

— Ми зустрілися випадково, я тут проїздом, і раптом цей удар блискавки.

І як на театральній сцені, за вікном прогрімів удар грому. Дощ того дня ішов уже давно, і гості добігали до дверей будинку від своїх машин під парасольками. І тут раптом цей грім. Осіння гроза, яка буває вкрай рідко. Світозар міцніше стиснув Тетяну в обіймах.

— Навіщо мені брехати? Я кажу, те, що відчуваю. Ми дорослі люди.

Тетяна звела погляд на Світозара. Про жінок часто кажуть: невизначеного віку. Світозар саме є таким чоловіком невизначеного віку. Обличчя молоде, проте волосся сиве. Його чоло, коли він піднімає брови, перерізано кількома трагічними смугами. На щоках стильна щетина, яка й двадцятилітньому додасть років. Темні очі дуже уважні. Жодного разу не глянули кудись над головою жінки, лише на неї. І він стрункий, сильний, в танці легко піднімає партнерку, кружляє з нею й ніжно відпускає, як це робили хлопці на танцях її юності. Але ж тоді всі вони були вдвічі легшими. Тетяна Стародуб лише у порівнянні з Тетяною Синицею виглядає стрункою. А загалом вона зовсім не така, як у ті роки, коли танці на вечірках були звичним ділом, коли хлопці дівчатам запросто шепочуть схожі слова, які вона зараз слухає від Світозара.

— У тебе таке дивне ім'я. Ти болгарин? — питає вона його.

— Я все, що завгодно, — відповідає він. — А ти з неба зійшла. І в цій сукні. Ти дивилася на себе в дзеркало, коли йшла сюди?

Будинок тремтить від божевільної зливи. В залі гаснуть канделябри, тепер світло потрапляє лише через двері з суцільного приміщення. Тетяна й Світозар танцюють удвох. Більш нікого немає поряд. Лишився тільки органіст, який грає, похитуючись, заплющивши очі. Світозар цілує її. Від нього не пахне вином, а лине якийсь неймовірний запах. Чи то в нього такий дивовижний дезодорант для ротової порожнини?

— Ходімо нагору, — каже він.

«Як усе зручно, — думає Тетяна. — Колись після вечірок нашої юності ми не мали, куди піти, і, бувало, йшли з хлопцями в якісь брудні непристойні місця. А тут усе поряд».

Соня поміняла постіль у Таниному ліжку. Все для дорогих гостей. Горить світильник на тумбочці. Таня сідає на ліжку, Світозар стає на коліна, знімає з неї туфлі.

— Яка сукня, господи, вона, як частина тебе. Шкода знімати.

І Світозар відступає на крок, дивиться на неї, і Тетяна думає, що такого захоплення в погляді чоловіки вона у свої роки ще не знала. Від Сергія вона не гуляла, але поки вийшла заміж, мала всяке, як і більшість її подруг. Та й то у ті роки, коли Сергій був її хлопцем, ще не чоловіком. Такої повноти з миттєвості буття в неї напевне ще не було. В неї немає того зняковіння, яке трапляється в жінок від захопленого погляду чоловіка. Вона так само відверто дивиться на нього, як і він на неї. Лампа з-за її плеча світить йому в обличчя, яке цієї миті здається зовсім юним, як у хлопця її дочки.

— Скільки тобі років, Світозаре?

— Скільки завгодно, — відповідає він і, обіймаючи її, гасить світильник. А за вікном бушує гроза, і блискавка ненадовго вириває з темряви силуети чоловіка й жінки, які міцно сплелися в односпальному ліжку.

Коли Тетяна прокинулася вранці, Світозара не було. І ніяких слідів після нього не було: ні одягу, ні якихось іще речей. І навіть дощ вщух. Шуміли сосни, сіріло похмуре осіннє небо. Було холодно. Тетяна й прокинулася від холоду. Адже вони тоді від шалу розчахнули вікно, яке так і лишилося відчиненим. Тетяна вилізла з ліжка, зачинила вікно і кинулася знову під ковдру. І побачила на підлозі вивернуту лілову сукню. Такою, якою вона лежала в коморі.

Душова була зайнята, за дверима шуміла вода. Певне, господарі також після гулянки встали пізно.

— Тетяно Володимирівно, внизу біля кухні є ще одна душова, там вільно, — сказала Соня.

За сніданком була сама Синиця. Горобець вранці поїхав до сауни з Мучками, які ночували в них. І Світозар поїхав зовсім рано. Коли Синиця вийшла проввести Горобця й Мучків, його автомобіля вже не було.

— А який у Світозара бізнес? — спитала Тетяна. Як уже почалася розмова, то варто її продовжити.

— В нього немає бізнесу. Він жигало. Працює самостійно.

— Цікавий фах! А як він став бувати у вашому домі?

— О, він друг нашого сина! Ми його знаємо дуже багато років! Він дуже порядний хлопець!

— І ти знала, що...

— Що саме?

— Певне, він завжди ночує під твоїм гостинним дахом після вечірки на честь якоїсь твоєї гості?

Синиця знизала плечима.

— Трапляється по-різному. Мені байдуже. Я ні за ким не стежу. Але, звичайно ж, охоронець доповідає, чиї машини лишаються на подвір'ї на ніч.

Станя відсунула від себе тарілку зі сніданком і певний час сиділа мовчки, поки Синиця так само мовчки їла. А потім Станя різко підсунула до себе свою тарілку, почала їсти. З несподіваним апетитом.

— Він, звичайно, професіонал, — сказала нарешті Станя, — зумів переконати жінку, що вона «така класна, така класна».

— Так, він дуже талановитий. Знає кілька іноземних мов. Але ж ти така розумна, стільки читаєш і в театри ходиш на просунуті спектаклі. Ти могла подумати, ніби справді причарувала такого хлопця? В мене щодо моїх жіночих принад таких ілюзій нема.

— То послуги Світозара коштують дорого? Скільки я винна?

— Облиш, Таню, ти у нас в гостях! Він нам з Горобцем багато чим зобов'язаний. Ми йому допомагали, коли він був зовсім здихляк!

Станя відсунула порожню тарілку, сказала «Дякую!» й пішла до себе нагору.

— А кави? — крикнула їй навздогін Синиця.

— В тебе лише розчинна, — озвалася зі сходів нагору Станя.

Вона кілька разів спакувала речі, а потім розпакувала їх, бо згадувала, що машинально спакувала гарні речі з Синичої комори, і починала викидати їх з сумки. А потім пакувалася знову. А потім ходила по односпальній гостьовій кімнаті, як тигриця по клітці. Що робити? Їхати звідсіля! Пішки чвалати до траси, а там сідати в маршрутку до Києва. І ноги її не буде в цьому домі! Як вони з Горобцем його називають? Резиденція! Заміська резиденція великих панів! Очевидно, і Руська попалася на гачок Світозара! Треба було їй поділитися з подругою, розповісти про все! А вона нічого не приховуватиме, обдзвонить усіх одно-класників, навіть тих, із ким не говорила від закінчення школи, усім розкаже про пригоди в замській резиденції Тетяни Синиці, великої птиці!

Станя так стисла від гніву зуби, що вони в неї нестерпно заболіли, і вона впала на коліна перед ліжком і надовго завмерла обличчям у подушку. Нестерпний біль поступово минувся, лишився ниючий, який запульсував у її щелепі сто ударів на хвилину. В роті з'явився солоний присмак. Вона підвела голову й побачила пляму крові на подушці і відчула, що один з її передніх зубів захитався. Глянула в дзеркало. Із кутика рота текла темна цівка. Її обличчя було настільки потворним, наскільки гарним видавалося вчора. «Це кінець», — простогнала Станя.

У кімнаті був рукомийник, над яким було велике похиле дзеркало. Цівка не відмивалася. Тобто вмить витікала нова. Жах у тому, що неможливо обрати, на кого гніватись. На

чоловіка, через якого вона зірвалася з роботи й кинулась сюди. На Русю, яка не розповіла їй про Світозара, якого так майстерно підкладає своїм гостям Синиця, знайшла спосіб помститися за шкільну неповноцінність! Чи гніватися варто на самого Світозара... Синиця, паскуда, сказала: «Ти могла справді подумати, ніби причарувала такого хлопця?» А що в ньому такого? Щетина? Сивина? Підроблений закоханий погляд? Суче створіння! Немає гіршого падіння для мужика! Рання сивина в нього! Від нелегкої роботи! Трахати старих беззубих сучок!

Але, звичайно ж, найбільше в усьому винна вона, Синиця. Ще тоді, коли Станя не схотіла дружити з нею, вона задумала ту страшну помсту. І все справдила! Зуміла нагодувати лайном тих, у кого була нормальна юність, коли Синиці тільки й лишалося, що стежити, як хто з ким обтирається в танці. Вона, певне, підглядала, що вони зі Світозаром робили тут, на цій койці. Ну то зараз вона піде до неї й харкне їй в обличчя цією кров'ю!

Тетяна побігла до Синичої спальні, куди заходила вчора. Без стукоту, розчинила двері й побачила зовсім іншу кімнату, в якій зараз, напевне, ніхто не мешкав. Порожня шафа, порожнє ліжко без постелі. Ніяких картин, ніяких туалетних столиків. Певне, вона помилилась, спальня Синиці за іншими дверима. Але і в іншій спальні так само лише голі меблі, і ніяких ознак чийогось проживання. Куди ж вона поділася, та клята Синиця? Але Соня тут.

— Вам щось потрібно, Тетяно Володимирівно?

— Мені потрібна спальня Тетяни Аристархівни! — закричала Станя.

— Тетяна Аристархівна буде за годину. А зараз її не варто турбувати.

Чому Станя відразу скисла після чемних слів Соні? Чому не кричала: «Я хочу дати їй по пиці! А ні, то перебити всі флакони з її жахливими парфумами!» Але замість того Станя вся затремтіла, замовкла й почала клацати зубами.

— Ходімо, Тетяно Володимирівно, я змию вам кров із вашого обличчя. Ви, певне, якось ненароком закусили губу.

Соня всадила Станю на диван у вітальні. Хутко принесла якогось теплого розчину, який в неї дивним чином уже був наготові. Дотики тампона приємно пестили обличчя, знімаючи судоми гніву. Кров зупинилась. Ниючий біль у щелепі зник. І навіть зуб, який хитався досить відчутно, дивним чином нерухомо завмер на своєму законному місці. По щоках Стані потекли сльози. Соня витерла їх сухою гігієнічною серветкою.

— Ви, Тетяно Володимирівно, напевне, прикусили губу там, де багато капілярів. Таке буває. Тоді дуже кровить. Я багато років працювала медсестрою.

— А потім вирішили попрацювати на багатирку Синицю? — схлипнула Станя.

— У вас усе зараз припиниться, Тетяно Володимирівно. Посидьте нерухомо й потримайте ватку біля щоки ще хвилин десять.

Станя сіла нерухомо, як їй наказала Соня. І згадала, що саме на цей диван минулого вечора всадив її Світозар і сказав, що от-от повернеться. Але довго не вертався. І Станя довго сиділа на цьому дивані сама, лише в кутку грав хлопець на електрооргані. Спочатку вона блаженно слухала його музику, хитаючись в її ритмі. А потім кинулася шукати свого кавалера до сусідньої, телевізornoї зали, де Світозар сидів у кріслі. Але побачив її й одразу рушив до неї — й знову закрутив її в інтимному повільному танці.

Прокрутивши в усіх подробицях той епізод, Станя пішла нагору до своєї кімнати. Кілька разів телефонувала чоловікові, але той не відгукувався. Тоді зателефонувала дочці, яка сказала, що він у своєї матері, якій стало гірше. «На дзвінки справді майже не відповідає. Сказав, що ти, мамо, будеш лише за тиждень. То Сашко поки в нас, ми у вашій спальні, ти ж не збираєшся додому раніше, ніж було домовлено?»

Сутеніло. Вже осінь, осінь, що поробиш, темніє рано. Станя не вмикала світла, сиділа й слухала, як шуміли її улюблені сосни. Скільки часу просиділа вона на зіжмаканому після ночі із Світозаром ліжку, слухаючи шум дерев і вітру? Годину? Дві? Три? Поки у мовчазному, аж мертвому домі не зазвучали людські голоси. Певне, повернувся Горобець. Так і є. Соня постукала, запросила Тетяну Володимирівну на вечерю. І Тетяна Володимирівна відчула, що голодна. Адже обіду не було.

Вечеряли мирно. Синиця сказала, що проспала обід, прокинулася лише нещодавно. Тож і гостя лишилася голодною. Тому, певне, ходила по коридору другого поверху, грюкала дверима. А Горобець сказав, що поспішав на вечерю, бо в Мучків сауна добра, але їжа нікудишня. Бо мало платять своїй домашній помічниці.

— А Світозару платять добре? — спитала Станя. Без гніву, проте з іронією.

Горобець і Синиця були спокійні й навіть не обмінялися поглядами, Станя стежила.

— Сумніваюся, щоб йому платили добре. Світозар — актор у театрі... як його?

Синиця назвала непопулярний київський театр-студію, про який Станя чула, але не була на жодному спектаклі. Треба буде тепер неодмінно піти. Навіть якщо не потрапить на спектакль із Світозаром, в будь-якому театрику у фойє висять портрети всіх акторів.

Після вечері Горобець знову пішов до телевізора із кафекою лимонної рідини, а Станя й Синиця знову сиділи на софі із легким осіннім червоним вином.

— Синицю, ти пропонувала його послуги іншим своїм давнім подругам?

— На це питання я відповідати не буду. І не обговорюватиму того, що сталося з тобою минулої ночі. Я так розумію, хлопчик нікого не гвалтував. Ти можеш лишатися в нас стільки, скільки хочеш, а можеш поїхати завтра вранці.

Ми їхатимемо вранці на роботу й можемо завезти тебе до міста. Ти можеш взяти з собою цю сукню кольору вечірньої зорі, а можеш її лишити.

— Я б і поїхала завтра вранці, але дочка привела на нашу шлюбну койку свого хлопця. Тож я добуду в тебе, як домовлялися спочатку. Ти не заперечуєш?

— Звичайно ж, ні. Я рада, що ти трохи відпочинеш після вечірки. Всі ми тоді трохи забагато випили...

І знову вночі шуміли сосни, і співали, що все минеться. І наступного дня Тетяна знову ходила в селище, і сиділа в кав'ярні, і дивилася на гарного бармена, і посміхалася йому, і він відповідав їй усмішкою на усмішку, а коли вона замовила другу каву, він приніс і сказав, що це їй у подарунок. Що від завтра його зміна закінчується, буде інший хлопець. І вона подякувала, але ідучи, лишила гроші за дві кави.

Але лишитися в резиденції Синиці й Горобця стільки, скільки намічалось, Тетяні Сапун не судилося. За два дні до призначеного дня від'їзду зателефонував Сергій і сказав, що дві години тому померла його мати. За годину до смерті вона несподівано прийшла до пам'яті й сказала, що йде до батька, який вже стільки років терпляче чекає на неї. Сергій сказав, що зараз вечір і Тетяні не варто зриватися, непокоїти Синицю і їхати. Мати вже лежить у лікарняному морзі й лежатиме там до ранку. Але завтра вранці, що поробиш, доведеться перервати відпустку та їхати додому. Станя відповіла, що вдячна його матері, яка не померла в один із перших днів її відпустки, а померла в один з останніх. Так, немає питань, завтра вранці Тетяна їхатиме до Сергія.

— Ми доведемо тебе додому, — сказала Синиця. — А я пам'ятаю її. Пам'ятаю, як вона чогось зупинила мене в шкільному коридорі й грізно спитала, чому я йду з відкритим портфелем, із якого стирчать зошити. В неї була висока зачіска й сережки-півмісяці.

— Вона була... дуже важкою людиною. І її чоловік, мій свекор, також був дуже важкий у спілкуванні. Я не могла з ними жити, хоча в них була більша квартира, ніж наша.

— Тепер половина тої квартири перейде тобі.

— Але життя пройшло, Синицю, життя пройшло!

— Ще не пройшло, Станю! Ще в нас можуть закохуватися молоді хлопці...

Станя підняла очі на Синицю. В тої на обличчі не було ні найменшого ехидства.

— Принаймні ми в них ще можемо закохуватись.

Стані стало сумно, що вони з Синицею сидять разом востаннє за сердечною розмовою. Але той сум був дивно приємний. Завтра треба виїздити о восьмій ранку. Отже, треба йти пакувати речі. Цього разу по-справжньому.

Станя спакувала у валізу і свої речі, і ті, які їй підійшли з Синичої комори. Поклала до валізи й лілову сукню. Зазирнула до шафи: чи не забула чого, але там вже порожньо. Зазирнула до шухляди тумбочки біля ліжка і побачила там візитку актора київського театру-студії. Довго уважно роздивлялась її. Подумала: «А може, взяти?» Але поклала її назад до шухлядки.

Однокімнатна

Однокімнатна квартира, безрадісне житло нашої богоспасенної країни, метафора життя без права на приватність. Бо ж в однокімнатній квартирі рідко коли проживає одна особа. Як мінімум дві, а то й три. Буває, й більше. Мешканці безпорадно ремонтують своє убоге житло, безнадійно обклеюють його барвистими шпалерами, хтось навіть чіпляє кришталеву люстру на стелю тої єдиної кімнати. І обставляли ж її меблевими стінками і кріслами-ліжками, і встеляли килимами, і вішали на вільні квадрати стін дерев'яні панно й чеканки. І нічого не допомагало. Все одно однокімнатна квартира — це безнадія. В однокімнатній — завжди погано. З неї завжди хочеться скоріше йти геть, навіть якщо до неї тільки-но зайшов.

Коли дзвониш у ці двері, знаєш: за ними однокімнатна. Праворуч — двокімнатна, ліворуч — трикімнатна. А ця — однокімнатна. Весь житловий масив забудовано тими п'ятиповерхівками, в яких так багато однокімнатних квартир площею 17,5 квадратних метрів, де кухня — 6,5 квадратних метрів. Крихітний передпокій, заповнений самими дверима: до кімнати, до кухні, до санвузла, до комори, плюс вхідні двері. І раптом тобі відчиняють, і потрапляєш у простір, тим і привітніший, чим несподіваніший. Вас запрошують присісти на диванчик, пропонують кави. В цій затишній міні-вітальні відмовитись від кави просто неможливо. Так, тут нема вікон. Але лампи денного освітлення вмонтовано так, ніби світло летіть просто з неба. Шафки, шухлядки до стелі і дзеркальні смуги між плитками.

Господиня цього мешкання вже давно звикла до ошелешених поглядів гостей. І як з такого убогого житла можна було зробити щось путне? Не знаю, чи всім, хто, буває, завітає в її дім, вона розповідає історію свого житла. Але історія така.

— Оце після розлучення з чоловіком ми з донечкою опинилися тут. Жили у великому помешканні на Великій Житомирській разом з його батьками. А потім нас там бачити не хотіли. І нам з дочкою купили цю однокімнатну, і щоб ми на Велику Житомирську носа не потикали. Спочатку то був шок для нас обох, а потім потроху стали звикати. А тоді, коли прожили тут років два, з'явився він, наш другий тато. Його так само виставили з великої хати в центрі, мовляв, їдь у своє село. І два роки він тут жив — і зробив нам отаку красу. Погляньте! Оскільки кухонний простір винесено сюди, то з кухні вийшла ще одна спальня! І ось ще одна! — господиня показує обидві кімнатки, які, попри невеликий метраж, виглядають просторими й світлими через те, що все стоїть на своїх місцях.

— Коли він прийшов до нас жити, донечці було чотирнадцять років. Така красунечка була! Вона й зараз гарна, але тепер вона доросла, а тоді!.. Її батько побачив нас на вулиці, то зразу виліз з машини, поліз її лапати! Як нахабний кавалер! Я йому кажу: «Іди геть!» А він каже: «Я батько, мені можна!» А я йому: «...ти вигнав нас зі свого дому, то й не лізь!» А от він — він ніколи жодного хтивого погляду на дівчинку! Перше, що він зробив, коли прийшов до нас, — відправив нас на все літо до моря. І зробив оце перепланування. Окрему спальню донечці, окрему нам, — жінка схлипнула. — Звичайно, він за літо всього зробити не встиг. Але нові стіни й двері спорудив ще тоді. Щоб у донечки був свій куток. І щоб вона не була на кухні, чи ми на кухні, як воно є в багатьох, хто живе у малій хаті з великими дітьми. Спочатку він повністю обладнав кімнатку для неї. Ось, гляньте, це оця кімната! І не скажеш, що раніше була

кухнею! Все влізло: і диванчик, і столик, і шафа, і поличка для книг! До неї навіть друзі приходили в гості, та нікому не заважали! Двері зачинили, і в них там свій маленький світ! А він стільки, скільки жив тут, до пізньої ночі після роботи приводив до ладу оцю вітальню. Іноді лягав, коли я вже засинала. Тихенько лягав поряд, щоб не розбудити.

Я слухаю і думаю, що до коханої жінки лягають не так, навіть і пізно вночі після важкого й тривалого трудового дня. Але ж вітальню оздоблено справді з любов'ю. З фантазією і з любов'ю. Інша річ, кого або що любив той загадковий чоловік, про якого, схлипуючи від давніх роз'ятрених ран, розповідає мені господиня цього житла. Чи всім, хто випадково завітає в якійсь справі до її оселі, вона розкаже історію його нестандартності?

— А потім він зник. Отак взяв і зник. Ще напередодні він приладнав дверцята до цієї шафки. Вранці пішов ніби на роботу, а ввечері не прийшов. Я була певна: щось сталося. Обдзвонила всі швидкі, всі морги. Ніде його не було. Ніхто зі спільних знайомих нічого не знав. Звернулись до його колишньої жінки, вона сказала, що їй байдуже, де він. У неї і без нього повно справ. Я ще тоді подумала: «Може, то вона йому допомогла піти з цього світу? Та який їй був сенс?» А скільки у світі всякого трапляється, чого пояснити не можна? Чого нас із Великої Житомирської сюди переселили? Який в тому був сенс? Я раніше думала: «Сенс у тому, що я його зустріла...» Так і вона. Помстилася йому за щось. Бо занадто байдуже говорила про нього: «Як потрапив під машину, то така його доля». Я б про свого бувшого так не змогла б. Коли його батько помер, я його цілий день поминала.

— Але він не загинув? — обережно питаю я про того, хто так любовно все зробив у житті цієї жінки.

— Я досить довго не знала, чи він живий. Дочка сказала: «Він не лишив тут нічого з речей». Ось лише цю сорочку. Це та, в якій він спав останню ніч у цій кімнаті, — і жінка

виносить зі спальні, яку щойно показувала мені, картату чоловічу сорочку. Можливо, вона так і не випрала її відтоді. — А все інше зі свого одягу він... і правда... виніс з дому раніше, ми з дочкою й не помітили, коли...

— Тобто, виходить, він намітив втечу.

— Виходить, що намітив. Але він не пішов, поки не закінчив усе це. Він залишив себе у цьому всьому.

У жінки тремтить голос. З одного боку, мені незручно розпитувати її. А з іншого, вона вельми заінтригувала мене своєю розповіддю. Куди міг зникнути чоловік, який в останній день свого перебування в домі жінки вішав дверцята до зробленої ним шафки і змащував петлі, щоб дверцята ходили без рипу?

— А ви знали, де він працював?

— Знала. Там сказали, так, справді такий у нас працював, але звільнився. А телефонувала туди не я, а з міліції.

— А ви ходили до міліції?

— Так! Коли я не знайшла його самотужки, то звернулася до міліції. Вони взяли в мене всі дані, які я знала, всі його контакти. Я ще сказала, що підозрюю його колишню. Як вони сміялися з мене, коли я прийшла до них вдруге! От буває таке — баба все місто поставила на вуха, шукаючи мужика, який з нею жити не хоче, от і все! Сказали, що знайшли його, але про його місцезнаходження не повідомлять. Що він не в розшуку. Так, ми з ним не були офіційно одружені, з другими часто не одружуються. Але він все-все робив тут! І на вихідні нікуди не йшов, ні на пиво з друзями, ні на рибалку, ні в кіно. І все сюди, клав плитку, клеїв шпалери, фарбував балкон! І так усі два роки!

— І ви так і не знайшли його?

— В тому і суть, що знайшла! Десь рік тому! Дочка вже тоді жила з хлопцем, саме перебралася до нього. А я тут лишилася сама. І тут зайшов до мене сусід із трикімнатної, попросив розміняти сто гривень по п'ятдесят. І каже: «Я їздив до села на похорон тещі свого друга й бачив там

твого мужика. Ну, того, що в тебе жив кілька років тому. Ми з ним одночасно балкони склили, він у тебе, я в себе, то перемовлялися. Це точно він». Я й розпитала сусіда, де те село, як доїхати. Він розповів. І я на неділю поїхала туди. Їду в тому автобусі, а серце б'ється, як не билосся, коли бігала на побачення молодою дівкою, такою, як моя дочка тепер. Приїхала, вилізла біля тої автостанції, питаю, де такий-то живе? Мені показали. Перший чоловік, якого я спитала, сказав: «Не знаю такого». А жінка каже: «Знаю... це той, що купив хату, яка горіла. Довго стояла порожня хата, то туди залазили підлітки й нарobili там пожежі. То він її купив дуже задешево». І показали, як пройти до тої хати. Я йшла й думала, певне, він з тої хати зробив палац. І там є господиня. А, якщо чесно, я взагалі, я не пам'ятаю, що тоді думала. Прийшла, а та хата і досі стоїть обгоріла. Вся вулиця з нормальних сільських будиночків із цегли та з верандами. І тільки те подвір'я зовсім занедбане. І паркан гнилий, і дім обгорілий. Стіни вкриті згаром, два вікна з трьох закриті віконницями. Подумала, то мене не до тої людини послали. Певне, однофамілець мого. Але ж ні, все правильно. З обгорілої хати виходить він. Той, хто все це зробив у моїй квартирі. І похмурий такий, дивиться спідлоба. Я тоді подумала: «...прожене». Скаже: «Чого приїхала?» Ні, він побачив мене, ледь посміхнувся, підійшов, відсунув дошку в паркані, щоб я увійшла. Завів до хати. І в хаті чомусь мені горілим пахло. Хоча й горіла та хата, як я розумію, давно. А в хаті... я й не знала, що такі ще збереглися. Пічка, лави, стіл біля вікна. Шафи нема. Ті його речі, які я пам'ятала, сорочки, куртки, джинси висять на кілочках на стіні. Посадив мене на лаву, а сам пішов у якийсь закуток, певне, чимось хотів почастувати.

— Чого ж ти собі шафок не зробив? — питаю. — Із твоїми золотими руками?..

— А мені й без шафок добре. А в тебе ще шафки тримаються?

— Тримаяться.

— То, значить, є про мене добра пам'ять.

— Та певне, що є.

— І те добре. Бо як я пішов від жінки, то все не міг знайти хати по своїх грошах. І жив, де тримали. І раптом одна добра жіночка мене прихистила. То я в неї в домі все робив, що міг. А потім і на мої гроші хата знайшлася. Я її купив. Але вирішив закінчити роботу, яку розпочав. І доти лишався в неї.

— А потім втік сюди?

— Так. І й без того довго жив у жінки, якої не люю... — тут жінка напружує всі сили, щоб стримати сльози, а я не знаю слів, які б бодай трохи заспокоїли її, й кажу, можливо, щось не те:

— То принаймні у вас так добре обладнано все у вашому домі!

— Те саме казала моя дочка! — трохи повеселішала жінка. — До сусідки двома поверхами вище також прийшов приймак, а в неї ще — син, і хвора мати на кухні, ніяк не помре, то він ні за холодну воду не береться, тільки лежить цілими днями на її дивані, встає лише за пивом, зате коли вона йому каже, ти б бодай шафу почепив, стоїть на тумбочці, скоро впаде, то він їй у відповідь: «Та зараз, кохана, я ж тебе так люблю, дай пива попиту, а потім все тобі зроблю!» То вже краще те, що було в мене!

Очевидно, жінка вже самотужки розробила собі систему психотерапії, базовану на спостереженні за долями тих, кому ще гірше, ніж їй. Але розтривожена пам'ять про подорож на село до свого колишнього бере своє, і вона знову починає схлипувати.

— Він мені маленьку чарочку налив. І собі. Дав маленьку канапку з салом. І собі взяв. Ми випили. То була казенка, не самогон, — чомусь відзначила ту деталь жінка. — А потім захопився й сказав, що проведе мене на автостанцію, скоро йтиме остання маршрутка. Боявся, щоб я в нього на ніч не лишилася.

— Загадковий чоловік жив у вас два роки. Таких, як у вашої сусідки двома поверхами вище, значно більше. Чоловікові сказати, ніби він любить, тій, яка його тримає у своєму домі, нічого не вартує.

— А мій не міг...

— І своєї попередньої він не любив, схоже на те, — кажу їй я. — А кого ж він любив? Чи любить? Ви його не спитали?

— Не додумалась! — майже радісно відповіла жінка. — А справді! Може, в нього було якесь нещасливе кохання?

— Отже, вашу розмову з ним ще не закінчено! Ви маєте договорити!

Ми прощаємось, і жінка просить мене заходити до неї на каву, коли я буду поряд. Я іноді проходжу біля її п'ятиповерхівки, та завжди згадую її. Іноді підводжу очі й бачу її зашкленений балкон. А двома поверхами вище на захаращеному балконі іноді бачу чоловіка в майці з пляшкою пива, який є ілюстрацією до її оповіді. А на її балконі, як завжди, нікого не видно. Але, проходячи повз той дім останнього разу, я побачила, що на її балконі почеплено кошика з петуніями. В будь-якому разі це — добрий знак.

Тетелька на Борщівці

У божественне єднання жінки й чоловіка завжди втручається щось дуже земне. Передусім житло. Бо ж чоловік і жінка, хай навіть поєднані на небесах, у земному бутті мають єднатися в якомусь земному приміщенні, наявність або відсутність якого в одного з учасників єднання створює асиметрію стосунків. Або й взагалі підміняє божественне єднання вирішенням проблеми даху над головою.

— Звичайно ж, вона йому в усьому догоджає, бо живе в його домі. Від нього їй тільки в хостел, де вісім душ у кімнаті, — це про дівчину сина подруги.

— Щоб він на моїй житлоплощі ще й на мене голос піднімав? Він добре знає: як буде таке, то відразу вилетить назад, до своєї мами! — це вже інша подруга про свого другого чоловіка.

Але не все так просто. Є такі нахабні приймаки й приймачки, які не терплять, щоб їм вказували на їхній статус. Така невістка ще однієї подруги. Тільки-но натякнеш їй, мовляв, ти не в себе вдома, як починає пакувати валізу! І примудряється робити це так, що всім стає недобре, і от вже всі уклінно просять заспокоїтися і розпакувати валізу.

Або зовсім жахлива річ:

— І що йому було треба? Все мав: і добрий дах над головою, і добрі харчі, і добру бабу в койці. І пішов! Три роки пожив і пішов, — плакала в Галини на плечі випадкова попутниця в маршрутці.

— Я б з такою і дня не жив, хоч би й у палац селила, — промовив, ніби й не звертаючись ні до кого, чоловік, який

сів на місце покинутої домовласниці, коли та зійшла на своїй зупинці.

Галина дуже болісно сприймає коментарі до житейських історій подібного ґтибу. Адже десь він є, той сакральний спільний простір, який мають витворити чоловік і жінка. Як над чимось і варто працювати в цьому житті, то над побудовою такого простору! І якщо його створено, то яке значення матиме земне житло?..

І голос Галини тремтить, коли вона вимовляє сокровенні слова в тій чи іншій приватній розмові. Якщо чоловік і жінка по-справжньому люблять одне одного, квартира до цього не має ніякого стосунку. Галина переконана, що в них з Панасиком саме така любов. Але ж як важко буває втриматися в рамках того сакрального світу! Навіть якщо він раптом і виникне й проіснує кілька років, зникнути й розчинитись в атмосфері може будь-якої миті! І потім стільки треба буде настраждатися, щоб повернути його. Про це, власне, історія готельки на Борщагівці.

Панасик прийшов до Галини в прийми на Дарвіна. І кинувся все робити в її досить великій захаращеній хаті, де було багато роботи для чоловічих рук. Син Галини, Петро, нічого в домі робити не хотів, мовляв, йому і так добре. А Панасик не харапудився і не кидався пакувати валізу, як щось не так. Навпаки, намагався погасити, коли раптом щось спалахне.

Спалахував, бувало, Петро, який від молодшого шкільного віку мав принципову життєву позицію. Колись він іще семирічним заборонив батькам називати себе Петрусь. Тільки Петро. Якщо чув на свою адресу «Петрусь» чи «Петрик», не реагував, ніби не до нього звертаються. Мовчав настільки завзято, що його батько, покійний чоловік Галини, який сам ненавидів сентименти, кинувся бити хлопця, який вмить почав хвацько відбиватися. Галина поривалася рознімати їх, а Петро відганяв її, щоб баба не лізла у чоловічі справи. Галина досить довго жила

у жорсткому чоловічому світі, який їй нав'язали чоловік і син, поки чоловік не розбився на машині. Слава Богу, що син тоді сидів позаду. Галина іноді згадувала добрим словом своє життя із Петровим батьком. Але для неї те життя дуже рідко було радісним і завжди було дуже неспокійне. Потім багато років Галина сумирно вдовувала, і то було і спокійне, але й дуже безрадісне життя. І от радість забила ключем, коли з'явився Панасик.

— Поносик, — одразу став перекиривляти його ім'я Петро.

— Навіщо ти так, Петре! — сумно дорікала синові Галина.

— Називаєш здорового мужика, як малого, який в памперси ходить.

— Йому так подобається! Ти попросив тебе не називати Петриком, тебе й не називають!

— Та чого мені це вартувало! Гарзд, не буду, — відповідав син, який відтоді називав маминого любчика «Поносик, ой, вибач, вибач, Панасик».

Панасик від Петра все те терпів. І не тому терпів, що приймак. Не тому, що в його домі на Солом'янці, звідки він прийшов до Галини на Дарвіна, мав лише койку на кухні, а три кімнати займали його батьки та родина брата з трьома дітьми. А тому що розумів: Галинин син бунтує і сам не знає чому. Це скоро минеться.

Панасик що міг робив, аби знайти спільну мову з сином коханої жінки. Але хлопець дорослий, іграшковими машинками такого не завоювати. Тож коли Петро поїхав у відпустку, вони з Галиною переклеїли шпалери в його кімнаті. Тільки-но Петро повернувся, то повіддирав ті шпалери у квіточки і поклав зіжмакані оберемки паперу під дверима кімнати матері й Панасика. І Панасик розгублено носив ті шмаття шпалер на сміття. А Петро нових шпалер не поклеїв, але став відтоді називати маминого любаса «дід Панасик». Хоча Панасик був на кілька років молодший від матері.

— Розсілися зі своїм дідом Панасиком чай пити, я вже перечікую бозна- скільки. Я цілком визнаю твоє право на особисте життя. Але не за мій рахунок! — бурчав син, починаючи готувати собі вечерю, поки мати з так званим вітчимом сьорбали кип'яток за столом на кухні. Добре, що кухня велика, чотирнадцять квадратних метрів, можна бодай не зачіпати одне одного.

Галина з Панасиком справді любили посидіти на кухні за чаєм. Вони ніколи не куховарили, бо, як починали варити картоплю чи кашу, все в них підгоряло, і потім син відшкрябував шар горілого завтовшки в палець:

— На голови вам ті каструлі одягти, нечупари!

Галина з Панасиком не сердилися на сина, а радісно доїдали те, що лишалося після його вечері.

Попри деякі незгоди з сином, Галина ще не може прийти до тями від щастя, що в неї Панасик. Вона згадує роки свого бурхливого заміжжя, коли в їхньому домі весь час сиділи гості чоловіка, а вона була ніби на чужому святі. І чому воно так пішло? Чому вона не вписалася у життя чоловіка, за якого виходила заміж з любові? Згадує мовчазні й безрадісні роки вдівства. І от з'явився Панасик. І що з того, що в нього жодного квадратного метра житла і жодної гривні заробітку?

От уже кілька років Панасик живе в них у їхній великій двокімнатній на Дарвіна. Коли прийшов, Петро ще був підліток. Але час біжить швидко. Син вже зовсім дорослий, в нього міняються дівчата, він періодично влаштовує в домі вечірки. Панасик тактовно тягне Галину на прогулянки, коли в сина гості. Іноді подовгу вони вештаються холодними темними вулицями, гріються в під'їздах, де ще не встановили кодові замки. Ні посидіти в кав'ярні, ні піти в театр чи в кіно вони собі не дозволяють: Панасик вже давно безробітний, і період виплати соціальної допомоги давно минувся. Але яке це має значення? Що за користь була з того, що небіжчик — батько Петра — багато заробляв

і накупив повно всякого? Машина розбилася разом із ним. Дачу довелося продати в період удівства. А модний, як на ті часи, ремонт, зроблений перед його загибеллю, вже давно облупився і потріскався.

Але й те, що потім робив Панасик, також тримається кепсько. І тріскається і облуплюється на другий день після так званого ремонту. Але хіба в тому річ? А от у чому: знов настав пізній вечір, і вони замикалися у своїй кімнаті, але син ще довго ходить по коридору й гучно розмовляє по мобільному, але це їм не заважає, і тут Панасик робить усе, як треба. Вона навіть хотіла завагітніти. А може, Бог дав би донечку? Вже час ставати бабусею, а їй хочеться стати мамою, і вона шепоче про це Панасику.

— А що скаже твій Петрусик? — відповідає, зазвичай, Панасик, і Галина любить його в такі хвилини невимовно сильно. Ось який в неї Панасик — чемний, тактовний. Галина переконана: Панасик хоче дитину так само трепетно, як і вона. Але розуміє: їхня життєва ситуація не дозволяє здійснити цю мрію закоханого подружжя, яке знайшло одне одного трохи запізно.

Зрідка вони бувають у гостях у домі родичів Панасика. І сідають на канапу в кухні, де Панасик уперше обняв її. Весь дім за зачиненими дверима кухні гуркотів, лаявся, реготав і кашляв, а вони, як підлітки, вимикають світло і п'ють у темряві молоко з кукурудзяними паличками. І щороку вони святкують річницю того дня молоком із кукурудзяними паличками. А тоді з повним ротом кукурудзяних паличок, склеєних молоком, він приклав її руку до себе і сказав:

— Чуєш, який він великий!

Очевидно, це було дуже незграбно, як для дорослих людей. Але Галина щоразу плаче, згадуючи той момент. І що з того, що її покійний чоловік вперше обняв її в номері доброго готелю після доброї вечері в ресторані? Звичайно ж, вона, молода дівчина, тоді розімліла, і, певне, не так

від його дотиків, як від антуражу. В невмілих залицяннях Панасика Галина відчула юнацьку чистоту і запоруку майбутнього спільного простору, який не знищить ніякий дисконфорт.

Іноді вони навіть вечеряли в тому домі на Солom'янці, звідки Панасик. Сідали за стіл в одній з кімнат, куди ледь вмщалися всі мешканці, а тут іще вони. В тім домі і без Панасика було тісно. Вони завжди ходили в гості, якщо їх запрошували, бо то була нагода поїсти: Галина майже не готувала, хіба що кип'ятила чай. І Панасик ніколи не дорікав їй її нехазяйновитістю. Але їсти хотілось, і нечасті запрошення завжди радували. Зокрема на Новий рік і на Великдень.

І от їх запросили, хоча свята не було. Можливо, день народження когось із дітей? Але на дні народження дітей їх вже давно не запрошують, бо Галина з Панасиком завжди примудрялися прийти без подарунка. Але ж ось їх запросили, хоча не Новий рік, не Пасха і не День Незалежності. Завели до кімнати й посадили за стіл, але їжі не запропонували. А вони ж прийшли голодні, навіть чаю перед тим не попили. За стіл сіло все доросле населення помешкання. І оголосили, що помер двоюрідний дід Опанас Іванович.

— А чому ж не повідомили? — спантеличено спитав Панасик, — чому не сказали, що хворів?

Галина знала про існування Опанаса Івановича. Панасик розповів їй про нього, тільки-но вони познайомилися, пояснюючи своє ім'я тим, що його було названо на честь двоюрідного діда. Дід Опанас був неодружений і жив разом із родиною свого брата, Тихона Івановича, рідного діда Панасика. В перші роки після розвалу Союзу, коли квартири були дешеві, Опанасу Івановичу купили малесеньку готельку на Борщагівці, бо терпіти Опанаса Івановича в домі сил уже не вистачало. Опанас Іванович був людиною нестерпною. Навіть думали, що його давно пора поставити на психіатричний облік. Але справу не довели до кінця,

бо це, виявилось, не так і просто: Опанас Іванович завжди працював і виконував службові обов'язки вправно. Потім вийшов на пенсію й до останнього підробляв вахтером. Там і помер — на посту, в кабінці чергового.

Відтоді, як Опанас пішов від свого брата, про нього мало було чути. Він був непривітний до родичів, які навідувались до нього, тож до нього й не ходили. Хоча іноді мигтіла думка: помре, а готелька кому?

Мало не кожен член родини міг пригадати якийсь тяжкий і безглуздий конфлікт із небіжчиком, зокрема й Панасик. Одного разу двоюрідний дід досить сильно побив його, коли той не впізнав його на вулиці й не привітався. Взяв за барки й кілька разів стукнув об дерево. А коли той впав, кілька разів вдарив його ногами. І зараз Панасику нагадали той інцидент багаторічної давнини. Мовляв, чи візьмеш спадок від такої людини. Панасик відповів, що ганебно згадувати небіжчика погано і притис до грудей гербовий папір у жмаканому файлі. Очевидно, рідня очікувала, що спадкоємець відмовиться від спадку на користь родини брата і батьків.

— Адже всі ми колись скидалися, щоб наш дід, дай йому Боже здоров'я, мав спокій від небіжчика. То наші гроші в цій готельці.

— А чому ви мені нічого не купили? Ви від мене отримали спокій, бо я пішов жити до Галини на Дарвіна! А Галина мене вже терпіти не може! Правда, Галю?

Галина перелякано припала до Панасикового плеча. Та може вона терпіти Панасика в себе на Дарвіна, може! Але це не означає, що їй не стане в пригоді готелька на Борщагівці. А тим часом Панасику натякнули, що варто було б узяти на себе витрати на похорон двоюрідного діда, якщо вже спадок іде йому.

— Буде постанова суду — заплатимо! — вигукнула Галина.

Родичі зрозуміли, що з Панасика й Галини користі ніякої. Власне, ніхто й не очікував, що вони зречуться готельки.

Але бодай на якусь участь у витратах на поховання не так від Панасика, як від Галини розраховували. А вона про постанову суду! Адже, скоріш за все, туди піде жити її син! Проте, чи захоче Галинин малий перебиратися на Борщагівку з Дарвіна?

Панасик і Галина заквапилися додому, тільки-но дорогоцінний документ у жмаканому файлі було вправлено у підкладку його куртки, щоб, борони Боже, не загубити його. І по дорозі додому в тролейбусі вперше за роки свого співжиття полаялися. Галина одразу защебетала, що варто було б позичити грошей, відремонтувати готельку і здати, ось одна в неї на роботі саме шукала житло для сина, який одружився, о, він саме й міг би й відремонтувати готельку, зрештою, молодий здоровий хлопець...

— Послухай, — перебив Галину Панасик, — я щось не в'їхав: чого це ти приміряєш на себе мою готельку? Я, може, там пожити хочу! Ну, не пожити, то бодай іноді проходити туди, щоб побути самому!

— Це ти послухай! Отримав іграшку, щоб гратися нею! Квартира — то не іграшка! До речі, треба перевірити, чи дід Панас платив комунальні послуги, чи не залишив нам комунальних боргів! Треба буде завтра піти в ЖЕК! Яка там адреса, Панасику?

— Не скажу! — вигукнув Панасик і пересів на інше сидіння у тролейбусі, де були вільні місця.

Галина злякалась, що втрачає Панасика. Вони доїхали до площі Толстого і пішли додому. Галина взяла Панасика під руку й заговорила про інше. Панасик відповів, і вона радісно вловила в його голосі винуваті нотки. Але щастя з їхньої родини пішло. І забрала його готелька на Борщагівці.

Перший великий бешкет розгулявся, коли Галина послала Панасика за хлібом, а сама стала нишпорити, шукати документ, який Панасик примудрився таки добре заховати, поки Галина вранці бігала на роботу. Але не так багато в нього було дозволених місць на Дарвіна! Ключі від усіх

шухляд комода Галина про всяк випадок зберігала в себе й не довіряла їх коханому. А документ вона знайшла в коробці на шафі, де зберігалось літнє взуття. Ця готелька звалилася на їхню голову і великою радістю, і великим лихом. Як усе втримати під контролем, щоб її хлопчик не втік? Ці чоловіки — вони ж як діти! За ними треба весь час приглядати! Ось сина вона фактично втратила, хоча й живе з ним в одному домі. То хоч би не втратити Панасика!

— Я тільки хотіла довідатися адресу, Панасику... — винувато пропищала Галина.

— То для цього ти мене відправляла за цим непотрібним хлібом? Петро недоїв — повно хліба, а ти мене знову послала за тим батоном!

— Нічого, насушимо сухариків, не сердься, Панасику!

— Ти? Насушиш сухариків? Ти й цього не вмієш! В тебе все пліснявіє!

— Панасику! Зовсім не все! — образилась Галина.

— Я б тобі і так сказав би ту адресу! Чому прямо не спитала? Чому діяла, як хитра лисиця?

— То чому ви діяли, як хитра лисиця, Галино Андріївно? — спитала Галину Єлька, нова дівчина сина, коли вони обоє впливли на кухню зі своєї кімнати готувати вечерю, а Галина з Панасиком пили кип'яток з тим самим батоном без масла.

— Сідайте, — сказав Панасик, підводячись, поступаючись Єльці місцем на табуретці біля кухонного столу.

Раніше Панасик не реагував на Петрових дівчат. Та й вони ніколи не ходили на кухню. Прослизнуть коридором і зникнуть у синовій кімнаті або в туалеті. На кухню виходила лише Єлька. Владно, як хазяйка.

— Ремонт вам треба було б зробити, Галино Андріївно! У вас уже стеля сиплеться!

— Ви, Олено, будете мені вказувати, що мені робити в моїй квартирі? — відповідала Галина.

— Єлена, а не Олена, — поправляла її Єлька, яка рекомендувала себе як Єлена. Єлена Прекрасна.

Єлька і правда була гарна. Всі молоді — гарні, але Єлька мала красу вище середнього рівня, яка відповідала всім сучасним еталонам.

— Вона така в тебе нахабна, — робила синові зауваження Галина.

— Зате гарна, — погоджувався щодо нахабності Єльки Петро.

— То й що з того?

— Як що з того? Не кожному трапиться така, — син посміхався так, що Галині ставало прикро за всіх скромних жінок земної кулі. — Вона з села, де з усіх благ цивілізації лише електрика. В Києві третій рік. В моделі не взяли, в актриси також. То тепер, може, візьмуть заміж.

— Заміж? — із жахом питала Галина.

— Їй нема де жити.

— То вона хоче сюди, на Дарвіна? — питала нажахана Галина.

Ось так. З одного боку ця Єлена Прекрасна, якій нема де жити. А з іншого — напруга з Панасиком через ту готельку на Борщагівці, а бодай би її й не було!

— Ти ж в мене дорослий хлопчик, а не підліток якийсь! — кричала вона йому на кухні за чаєм, коли Панасик вкотре став лякати маму Галю, що втече від неї на Борщагівку. І докричалась, мій Боже! Панасик таки втік від неї того вечора! Прямо в кімнатних капцях! У старих шкарпетках, з дірками на п'ятках! І тільки-но грюкнув дверима під'їзду, як його руку взяла ніжна дівоча рука.

— Ти на Борщагівку? То нам по дорозі, Атанасе!

А Галині на плече лягла міцна чоловіча рука сина.

— Заспокойся, мамо Галю. Не біжи за ним. Твій варіант рано чи пізно вернеться. Не знаю, як мій.

Але ж от минуло стільки часу відтоді, як Панасик втік в домашніх капцях з Дарвіна в готельку на Борщагівці, а його чомусь нема назад. Хоча він на Дарвіна з'являвся, коли її не було вдома. Забирав речі.

— Чого ти пускав його? — питала Галина.

— Мамо Галю, невже ти думаєш, що як я б не повернув йому ті штани, які йому дісталися після мене, то він би повернувся до тебе?

— Облиш своє дурне «мамо Галю», — схлипує вона.

— Чому дурне? Ти хочеш сказати, що ти мені не мама? І що ти не Галя?

І в сина нема іншої дівчини. Принаймні в їхньому домі на Дарвіна вже рік не кохаються. Ні в кімнаті сина, ні в її. Єдиний позитив від тої злочасної готельки: вони стали частіше й душевніше спілкуватися з сином.

— А може, воно й на краще, що вони звалили й позбавили нас свого товариства? — філософствував Петро. — Навіщо нам поряд ті підступні люди, здатні, як виявилось, на все?

— Панасик не підступний, Петю! То все вона, твоя Єлена! І як вона змогла йому сподобатись?

— Таке питаєш, мамо Галю! На таку дівку і святий поведеться. А тут стільки років зі старою, тобто, старшою... вибач, мамо!

— Та не вибачайся! Я знаю, на скільки років він молодший за мене! Сама завжди думала: і чого у нас із ним все вийшло? Ми ж не один рік жили разом! І добре жили! — Галина не звертає уваги на те, як гмикнув Петро. — А потім зрозуміла: Панасик такий чистий, такий незіпсутий! А кому це зараз потрібно? Тому його й потягло до мене!

— Мамо, невже ти не розумієш: душевна чистота — то також товар в наші дні! Якби в мене була лише койка на кухні, куди люди перестають ходити о першій, і починають наново о п'ятій, і тут якась тітка забирає в окрему кімнату на Дарвіна, нехай навіть жити із нею, я б теж був душевно чистий!

— До чого тут Дарвіна! — обурювалась Галина. — Адже душевна чистота не може оцінюватися в квадратних метрах! Це непокєднувані речі!

— Поєднувані, мамо! Якщо не маєш ні житла, ні грошей, то треба бодай навчитися косити під душевно чистого. І якась матуся з квартирою візьме на виховання. Годувати груддю.

Коли Галина вперше почула такі речі від сина, вона не витримала, розплакалася і втекла з кухні до своєї кімнати. Проте, коли вони з сином наступного разу зустрілися на кухні, Галина знову повернулася до болючих питань свого життя:

— То, виходить, і для Єльки душевна чистота Панасика виявилися добрим товаром?

— Та ні. Її в ньому зацікавила готелька на Борщагівці.

Петро розповів матері, що одружуватися з Єлькою не збирався. Добре бачив, яка вона харцизяка. Але дуже розраховував погуляти з нею довше. Дівки з такою шкірою — просто фотошоп! — з таким волоссям, з такими пропорціями талії та грудей, в нього не було й не буде!

— Припини, — кричала Галина, — які ви, мужики! Вам тільки тіло! А душа?!

Але Петро не припиняв:

— Дісталосся Поносику таке! На Дарвіна не заїхала, то хоча б на Борщагівку!

— Пожалій маму Галю! — стогнала Галина.

— А, до речі, ти в курсі, що, коли вона бігла за ним, то вистрибнула прямо з-під мене? Лишила свій ліфчик! Чорний в багрянні троянди! — Петро не жалів маму Галю, вважаючи, що в чорну безодню треба спускатися до самого дна. Лише тоді одного дня прірва перестане бути такою страшною.

— Ти вже мені демонстрував той ліфчик!

— І ти помітила, який малий об'єм і які великі чашки?

— Замокни, садисте! Мені не треба твоїх інтимних подробиць!

— Гаразд, мамо Галю, подробиці не інтимні. Мені саме тоді заплатили за проект готівкою. У валюті. Гроші лежали на столі. Я їх так і не знайшов...

— От паскуда! То чому ти про це не сказав мені раніше? От шльондра! От курва! То чому ти не написав заяву до міліції! Я ж знаю ту адресу, її б легко знайшли!

— Я сам для себе вирішив, що заплатив їй за інтимні послуги. Перегорнув сторінку. А ти ж своєму юнаку нічого не платила! Він на тобі... даруй, на тебе... працював за житло і харчі!

— Він любив мене, Петре! — вигукнула Галина, яка вже мовчки ковтає цинічності сина.

— От і добре, що ти нарешті почала вживати це дієслово в минулому часі!

І Галина потроху вчиться жити без Панасика. Перестала фарбувати волосся, і сива пляма на голові розрослася до розмірів тубетейки. Перестала маститися кремами для обличчя. Зуби, щоправда, ще чистить. І на роботу ходить. І шкодує, що свого часу не давала Панасику ключів від хати на Дарвіна: можливо, тому він і не йде назад, бо боїться подзвонити у двері.

А в Панасика той вечір ранньої весни був найщасливішим. І байдуже, що він був у капцях і в дірявих шкарпетках, а під кам'яницями ще лежав останній сніг. Він не застудився того вечора! Бо його зігрівав ключ від готельки на Борщівці, де він, попри заборони мами Галі, вже побував, і не раз. І під руку його тримала найкрасивіша дівчина Києва. Але киянки такими гарними не бувають. Лише дівчата, які дуже хочуть стати киянками. А в неї в кишені лежали гроші Петра, які він саме отримав за проект.

— Він мені був винний гроші, і саме повернув борг, — невинно моргнула божевільними віями Єлька.

Вони спустилися Крутим узвозом з Дарвіна на Бессарабку й поміняли одну сотню доларів на гривні. Взяли

такі й поїхали на Борщагівку. Всю дорогу цілувалися на задньому сидінні. У Панаса Івановича в домі не було ліжка, лише матрац на підлозі. Але попри нездорову ауру житла старого напівбожевільного парубка, любовне гніздечко намостили пречудове!

— Ти такий класний, Атанасіос, — шепотіла Єлька Панасику. — Можна я тебе так буду називати?

— Тобі все можна! Хоч би чортom назвала! — вигукував Панасик.

— Ти знаєш, що таке Атанасіос? Це значить «безсмертний»! Як ти міг жити з нею?! Вона тебе привселюдно іменувала тим дурним Панасиком, ніби ти хлопчик, якого садять на горщик! А ти муж! Безсмертний муж!

— А ти Єлена Прекрасна.

— А я Єлена Прекрасна, — визнавала Єлька.

Галина запам'ятала адресу готельки на Борщагівці й декілька разів приїздила під той будинок. Особливо тяжко їй стало в день річниці їхніх з Панасиком стосунків, яка прийшла десь через місяць по тому, як Панасик утік з Дарвіна. Вона залишила під дверима квартири пакет молока і пакет кукурудзяних паличок, які були їхніми нектаром і амброзією, що вони пили на кухні в домі Панасикової рідні, коли почалася їхня любов. Єлька презирливо винесла на сміття ті жалюгідні дари мами Галі. В перший же тиждень спільного проживання в готельці на Борщагівці Єлька працевлаштувала Панасика, нині вже Атанасія, і він приносив коханій жінці невелику, проте стабільну зарплатню вахтера: троюрідного онука взяли на місце діда. І, саме тоді, коли прибули кукурудзяні палички від Галини, вони з Єленою святкували його першу зарплатню не молоком, а вином, яке коштувало чи не половину тої зарплатні. Але та ціна, яку чоловіки платять за Єлену Прекрасну, не може бути виражена в грошових знаках.

Треба віддати належне Панасику: того ж дня у його серці щемко застогнала жалість до мами Галі, яка так зворушливо піклувалась про нього, за спиною в якій він уже стільки років сидів вдома й дивився телевизор, іноді удаючи, ніби ремонтує її житло на Дарвіна. В кабінці покійного діда було зовсім не так комфортно, як в їхній кімнаті, принаймні, коли мама Галя була на роботі. Там лише вуркотіла три-програмна радіоточка, а на Дарвіна був багатоканальний телевизор, який віддав їм Петро, коли повністю «пересів» за комп'ютер. Але не варто озиратися! В них іще стільки щастя попереду з Єлькою в цій готельці на Борщагівці!

А на Дарвіна у Петра з'явилася нова дівчина.

— Нарешті зустрів рівну, — схарактеризував її Петро.

— В якому сенсі — рівну?

— В неї такі ж квартирні умови, як і в мене. В її батьків так само давно не ремонтвана хата в історичному центрі.

— Але хіба то і є рівністю, Петю? Є ж іще кохання, крім квартир у центрі!

— Як казав один мудрець, кохання можливе лише між рівними.

— Але вона в тебе така не гарна! Сіра миша, — сумно оцінює мати нову «невістку».

— Тобі не догодити. Єлька тобі була ВУЛЬ-гарна. А ця тобі НЕгарна.

— А треба, щоб дівчина була!.. — Галина махає рукою й не завершує свій вигук, але Петро знає, що хотіла сказати мати: «...треба, щоб дівчина була такою, як я в молоді роки!» Вона навіть почепила своє студентське фото над їхнім з Панасиком ліжком. «На цій світліні мати справді симпатична, — визнає син. — І не вульгарна. Можна зрозуміти, чому її так добивався батько».

— І як ти могла сприймати свій Поносик всерйоз? Тим більше, після батька?

— Мені було так важко з твоїм батьком, Петре! Скільки разів в тебе було підбите око через нього! А я не могла тебе захистити!

— Так і в нього теж було! — з гордістю згадував син. — А він же настільки був тоді вищий за мене! То ти зраділа, коли він розбився, мамо?

— Хіба можна було такому радіти, сину! Ти ж пам'ятаєш, я чи не рік була сама не своя після його загибелі. На похороні мене водили під руки, я сама б і ходити не могла... Але, так, я раділа, що принаймні ти був на задньому сидінні.

— А ти знаєш, чому я був на задньому сидінні? Я ж любив сідати поряд, дивитись, як він веде машину. І ти не раз пускала мене на пасажирське місце, а сідала ззаду.

— Та, слава Богу, що тоді ти опинився ззаду!

— А ти знаєш, чому, мамо?

— Думаю, що випадково. Але я благословляю той випадок.

— Не випадково, мамо! А тому, що спереду сиділа жінка. Така ж гарна, як Єлька.

— І вона теж... на смерть? — прошепотіла приголомшена Галина і підвела очі на сина.

Син кивнув. Кивнув і вийшов з кухні. І Галина лишилася наодинці з подіями багаторічної давнини. І лише тепер зрозуміла поведінку друзів покійного чоловіка, які напевне були в курсі. І малий Петро, якому тоді було десять років, теж. І мовчав стільки років. А щойно мовчки вийшов з кухні, залишивши матір із думами про далеке минуле.

І тої ночі, а потім іще кілька ночей, і так тривало чи не місяць, чи не два — як біжить час! — вона забула думати про Панасика, а згадувала батька свого сина і своє життя з ним. Вони з чоловіком були, як висловлюється син, «рівні». Кожному з них батьки викроїли по кілька квадратних метрів столичного житла, з якого маклер з житлоплощі допоміг їм виміняти оцю двокімнатну на Дарвіна. Галина згадувала і переживала наново своє дивовижне відчуття щастя, коли

вони вдвох увійшли в цю квартиру, а в ній ще не було меблів. Ні шаф, ні диванів, ні тумбочок, ні етажерок. І Петра теж іще не було, але він уже мав бути. Помешкання видалося величезним. Від серцебиття гойдалася люстра над головою. Якби її попросили чесно пригадати, чи було відчуття раю в її житті, вона б мала визнати: було тоді, коли вони стояли з чоловіком у цій хаті, яка була порожньою, й трималися за руки. А він потім, значить, коли вона змарніла від його буйного життєлюбства, завів собі красуню! І малого сина не посоромився! І посадив її в машині поряд з собою! Ох, Боже мій, ці чоловіки! — хвиля запізненого обурення тяжко хлюпнула на неї так, ніби все те було вчора.

Але давні події, пам'ять про які на деякий час так схвилювала Галину, згодом відступили. Це було давно і тепер не мало ніякого смислу. Тим паче, що син жодного разу вже не згадував той день, коли батько загинув, а він лишився живим. Натомість згадав Панасика і Єлька.

— Цікаво, скільки вона в нього проживе? Чи вже з'їхала?

— А в тебе є можливість з'ясувати? — жваво зацікавилась Галина.

— Зроблю для цього все, що залежить від мене, — відповів Петро.

І от син вривається до її кімнати, не постукавши, чого не робить відтоді, як застав матір у перші тижні Панасикової ери перед дзеркалом у панчохах з мереживом на гумках. І тепер знову вривається без стукоту, із гучним реготом, не відриваючи мобільки від вуха:

— Скоро до тебе вернеться твоє добро! Єлька переписала на себе готельку на Борщагівці! Так! Вже поміняла замки і виставила речі на коридор! Знаєш Юрка, мого однокурсника?

Галина добре знала Юрка, з чиею матір'ю разом вчилася в школі.

— То він допомагав їй міняти замки!

— А хто допомагав із правничими питаннями? Це ж було незаконно!

— Він по закону добровільно написав їй дарчу, бо вона зуміла його переконати, ніби без цього її виселять з Києва. І на другий день вона виселила його з тої готельки!

— А коли це сталося?

— Ну от, дзвоник у двері, іди відчиняй!

На порозі справді стояв Панасик. Попросився переночувати, щоб завтра їхати до батьків на Солом'янку, на койку в кухні, якщо вони її ще не викинули. Галина завела його до кімнати. З-за дверей лунав голос сина, який переповідав своїй дівчині ситуацію на Дарвіна.

— До мами Галі повернувся Поносик! Той самий, якого витурила Єлька! Я тобі розповідав про неї, пам'ятаєш?

— Панасику... — застогнала Галина...

— Вона називала мене Атанасіос, — заперечив Панасик.

— Панасику, — стогнала далі Галина, схопивши його голову обома руками, — невже не було б краще, якби ми здали цю готельку синові моєї колеги? І грошей трохи було б, і квартира лишилася б наша...

Панасик вирвався з її обіймів і люто схопив її за плечі:

— Наша? Наша квартира? То була МОЯ квартира! І я зробив з нею те, що схотів! Якщо ти ще раз згадаєш про сина своєї колеги, я піду звідси, і ти мене більше не побачиш! Здохну під парканом! Здохну в вахтерській кабіні, де помер дід Опанас! Але в себе на Дарвіна ти свого хатнього песика більше не побачиш!

Панасик вимовив ці слова з такою пристрастю, що на скрижальях свідомості Галини вони викарбувалися вогняними літерами. Можливо, Панасик брехав. Можливо, не відав, що говорив. Але вона йому повірила, і примирливо зашепотіла:

— Не буду! Не буду! Що було, те пройшло! Нема, то й нема. Жили ми до тої клятої готельки, і далі житимемо!

Галина й Панасик й надалі кип'ятять чай на кухні на Дарвіна. Іноді запарюють брикетну вермішель або пакетики солодкої вівсяної каші. А син зі своєю новою, з «рівною» себто, щодалічастіше гніздуються не на Дарвіна, а в її батьків. І Галину щодалі частіше тішить надія: а раптом він піде жити до неї? Там, в її батьків, більша квартира, трикімнатна. Тоді в Панасика буде окрема кімната, де він, коли вона дозволить, зможе побути сам — але під її наглядом.

А втрачену готельку на Борщягівці на Дарвіна вже не згадують. Принаймні вголос.

Жінка і чоловік на дні міста

...І хоча це помешкання на шостому поверсі шістнадцятиповерхової бетонки, але коли отак лежиш пізно ввечері, то чомусь відчуваєш себе на самому дні великого міста. Машини на автостадах, здається, шумлять десь над нашими головами. Діти гучно гасають вище поверхом у родині божевільних сусідів, які вдень сплять, а вночі живуть активним життям. А інші божевільні лаються за стіною. Ліжко навмисне трохи відсунуте від спільної з сусідами стіни, щоб вібрації з їхньої квартири не були такі нестерпні.

Спливає день, надходить новий. Чоловік і жінка засинають опівночі, щоб завтра вставати о сьомій. Чи живуть вони добре, чи погано? Яке це має значення, коли приходять ці хвилини, і нехай за стіною лаються одні божевільні, а інші божевільні гупають над головою всю ніч, і божевільно реве це божевільне місто, у них такий спокій, така тиша... чоловік і жінка на дні міста, як дві рибини, які притулилися одна до одної на дні великого океану... не знаю, як воно в океані, а в його батьків був великий акваріум, і там одна риб'яча пара завжди на ніч тулилася в кутку, і хоча вони всього-на-всього риби, всі, хто бачили їх, неймовірним чином відчували, як це було добре.

Ці думки плавали й завмирили в жіночій голові, яка лежала на чоловічих грудях. Цього разу вона і він не розмовляли, а свою нерозривність виявляли тим, що міцніше пригорталися одне до одного. Спочатку вона до нього. А потім він до неї у відповідь. Іншої мови спілкування їм не було потрібно.

Вони одружені вже багато років, і в них нема дітей. На різних етапах їхнього життя це непокоїло їх самих та їхніх батьків. А іноді робило їхнє життя комфортнішим, ніж життя їхніх ровесників.

Вони познайомилися й почали зустрічатися ще живучи в студентському гуртожитку, оселившись в якому ніхто й не думав повертатися у своє містечко або село. Всі мислили себе мешканцями великого міста, де стали студентами. Хлопці одружувались з киянками, і навпаки. Чомусь кияни між собою ніколи не одружувались. Проте двоє приїжджих, якими були вони, бувало й одружувались. І з чистого аркуша починали в столиці життя, яке не залежало від київських тещ і свекрух.

І сталося так, що з квартирним питанням їм більш-менш пощастило. З гуртожитку від військового заводу, куди кияни працювати не йшли, лише іногородні, вони перебралися до двокімнатної кооперативної квартири на масиві. Тепер можна було думати про дитину, а не про те, як запобігати її з'яві. Але вміння не робити небажаної дитини виявилось неспроможністю її створити. Деякі свідомо не хочуть дітей, хоча й можуть їх мати. Вони радше хотіли, ніж ні. Але коли лікарка в репродуктивній клініці, куди її послав її чоловік, сказала, що дослідження про неплідність подружжя починають з чоловіка, він до лікарні не пішов і на тому питання закрив. Нема, то нема. Зрештою, в кожному становищі є свої плюси й свої мінуси.

Через відсутність дитини їхня двокімнатна квартира лишалася повноцінною: вітальня і спальня. На відміну від двокімнатних квартир їхніх ровесників, в яких, коли дитина підростала, було два варіанти: або менша кімната передавалася дитині, а батьки позбавлялися спальні, перебираючись до вітальні, де мали вже не шлюбне ліжко, а розкладний диван. Або батьки лишалися на своєму шлюбному ложі, але втрачали вітальню, яка ставала кімнатою сина або дочки.

Ну, зрештою, нема, то нема! Хоча їхнє житло було в галасливому місці в оточенні таких самих бетонок, вони любили його й багато вкладали в ці стіни. І відчували справжню радість, коли їхні гості казали їм: «У вас так добре, не хочеться від вас іти».

І вони лежать у своєму домі, обійнявшись, засинаючи під тупотіння божевільної дитини сусідів, які мешкають вище поверхом, і під галас з вулиці, під крики телевізора найближчих сусідів, і вона думає: «Це має смисл. Єднання чоловіка й жінки має смисл». Їх багато чого роз'єднує, навіть не перерахувати всього. В них різні політичні, релігійні, філософські погляди, різні улюблені книжки й кінофільми. Різні улюблені кольори, різні стилі. Але вони вміють і миритися. Їх об'єднує їхній дім із яскравою вітальною й спальнею спокійних кольорів. І їх об'єднують ці пізні вечори. Коли вони засинають на дні великого міста, притулившись одне до одного, як дві щасливі риби.

І от ці самі чоловік і жінка вже сплять у різних кімнатах своєї двокімнатної квартири. Хто ж має піти зі шлюбного ложа, коли подружжя враз відчуло, що воно вже не подружжя? Той, хто образив чи той, хто образився? Певне, в різних випадках усе по-різному, і немає статистики: яких варіантів більше, і немає закону: як треба. В їхньому випадку в спальні лишилася вона.

Але їй хотілося б, як уже сталося так, самій піти з цього ліжка, де вони так недавно і так надійно обнімалися. Бо ж, певне, вже тоді було те, про що вона несподівано довідалась. Краще б їй було піти на розкладний диван у вітальні, який захопив він. Він його й не складає і постіль лишає розстеленою вдень. Перетворив їхню чарівну вітальню із бузковими стінами на брудний холостяцький нічліг. Недопалки в бляшанці на підвіконні й шкарпетки на підлозі.

Все почалося з того, що вона сиділа без світла у вітальні й не хотіла його вмикати. Був ранній зимовий вечір, коли

приходиш з роботи у суцільну тьму. Їй добре сиділося у темряві, і ніяких підступних планів контролю чоловіка в неї не було.

— Підслуховуєш! Стежиш! Дістала вже своїм тотальним контролем! — кричав він їй, коли второпав, що вона почула його телефонну розмову в передпокої.

— Так, сиділа в темряві, не кинулась відразу на кухню готувати вечерю, як робила завжди! Втомилась на роботі! Колись і ти міг би це зробити!

— Та не про те мова, що не пішла на кухню, я не був голодний!

— Нагодували!

— А хоча б і нагодували!

— В тому-то й справа!

— Ні, не в тому! А в тому, як я прийшов, не треба було ховатися в темноті й підслуховувати. Треба було вийти і сказати: «Доброго вечора!» Сама провокуєш, щоб в чоловіка було інше життя!

Саме після тої розмови він і постелив собі у вітальні. Диван у розкладеному варіанті враз дав зрозуміти, яка невеличка їхня вітальня. І от він, той, з ким вона двадцять років ділила спальню. Це вже триває кілька місяців — сидить там вечорами за зачиненими дверима, смалить по кілька пачок цигарок. Ледь глянувши на неї спідлоба, буває, прослизне з кухні, закип'ятить чайник і хутко поспішає «до себе» із чашкою в руці й бутербродом в кишені.

Іноді він взагалі не приходив на ніч. Тоді вона розгублено приходила до вітальні серед ночі із наміром бодай прибрати недопалки й випрати шкарпетки, яких ставало дедалі більше, і перших, і других. А потім ішла назад, до чистенької спальні, де куняла до ранку. Коли вона згадувала їхні вечірні обійми на цьому ліжку, то було нестерпно. Але іноді в її голову, яка вже так давно не лежала на його грудях, приходили спогади про їхні конфлікти й незгоди. Вони ніколи не сварилися на побутові теми, але глобальні

питання — чи ходити до церкви? чи є безсмертна душа? чи є потойбічний світ? чи є видатною людиною президент Білорусі? — завжди викликали зіткнення емоцій найвищого градусу розжарювання, які мирила лише спальня. Але от у спальні вона сама, а спогади про давні й недавні протистояння тривають в її голові, і вона думає: «А може, воно на краще? Але отак неспокійно жити в комуналці — то теж погано. Хоч би воно якось вирішилося, і він пішов би звідси до тієї. Чому не йде?»

— Певне, знайшов молоду, яка йому народить, — говорила собі вона, засинаючи.

Але, як нарешті одного дня з'ясувалося, та, з ким чоловік говорив по телефону того вечора, одного з нею віку й має дорослого сина. Вони втрьох сидять на кухні, бо до прокуреної обкиданої шкарпетками вітальні зайти не можна. Сидять і обговорюють, як бути далі. Жінці незручно, що вона розбила родину. Але, зрештою, від неї чоловік пішов і лишив її з п'ятирічним сином. І вона довго була сама. І не вона наполягала на стосунках. Ініціатива йшла від нього. Він перебиває і, ховаючи очі, каже головне. Говорить поспіхом, щоб якомога швидше проговорити наперед підготовлений спіч:

— Вона з сином в однокімнатній квартирі. Там жити нема де. Цю квартиру ми отримували вдвох, то є наша спільна власність. Наші батьки однаковою мірою допомагали нам і з першим внеском, і виплачувати. Отже, ми ділимо її на двох. Тобі — однокімнатну, де ти захочеш.

— Так, вам однокімнатну — на ваш вибір, оскільки все розпочав він...

— Так, тобі однокімнатну, яку ти сама вибереш. А мені однокімнатну де вийде. В будь-якому районі. Тебе не образимо. Твої інтереси в першу чергу.

— Він залишив би вам цю двокімнатну, якби у вас були діти. Але ж у вас нема дітей. А мій син зовсім дорослий. У нас із колишнім чоловіком теж колись була двокімнатна квартира.

— Може, ви приберете у вітальні, де він живе зараз? А я згодна на однокімнатну в будь-якому районі.

Почалася епопея поділу двокімнатної в доброму стані біля станції метро. Коли його нова ділила квартиру зі своїм колишнім, ще не було купівлі-продажу, був обмін квартир. І тоді за двокімнатну ізольовану давали однокімнатну плюс кімнату в комуналці. Або, якщо траплявся добрий маклер з обміну житлоплощі, можна було справді за двокімнатну виміняти дві однокімнатні. Іноді доводилося доплачувати за такий, як тоді казали, варіант, але на доплату люди йшли, бо житло цінувалося на рівні життя. Яке ж то життя без житла?

Але обмін — то реалії епохи, яка давно минула. Тепер обміну нема, є купівля й продаж. Треба продати двокімнатну. І на гроші, які дадуть за неї, купити дві однокімнатні. Але продавати можна лише тоді, коли знайдені обидві однокімнатні. Ціни на квартири, які тепер іменуються «нерухомість», змінюються чи не щодня. Ростуть, падають, а розрахунок в умовних одиницях, себто в американських доларах. Буває, домовишся з нібито порядною людиною, а їй дадуть на тисячу більше, і обладку скасовано. Це реалії роз'їзду. Стурбовані зміною житла ні про що інше говорити не можуть: лише про передпокої, ванні кімнати, кухні, комори, балкони, віддаленість від метро, поверх, стан під'їзду, наявність чи відсутність ліфта.

Вона вже пододала бар'єр, який раніше видавався нездоланим. Тепер її подруги і всі на роботі знають: вона роз'їжджається з чоловіком. Їй стало легше. Бо мимрити щось у відповідь на «То ти будеш з чоловіком?» було зовсім нестерпно. Тепер їй дають поради й переповідають історії про те, як роз'їхалося те чи інше подружжя. Вона слухає, але не дуже уважно, адже купівлею-продажем займається він. Поки він ще нічого їй не запропонував, і вона ще не ходила й не дивилась жодної квартири.

Київ, як відомо, — це велике село, де одного дня з'ясується, що всі про всіх все знають. Її колега по роботі мала подругу, до якої досить часто навідувалась в гості. А подруга колеги виявилась сусідкою нової її чоловіка. «Так, справді, вона мешкає в однокімнатній квартирі. В неї син — студент, живе з нею. Вона — нормальна жінка. Потрапила в їхній будинок після розлучення з чоловіком, який в неї ніколи не бував, навіть до сина не приходив. А твій у неї віднедавна справді буває. Вони кудись їздили разом, тоді її син чи не вперше лишився сам у хаті. Влаштував гульню на сто душ, після якої з їхньої квартири багато чого зникло, вона сама розповідала. То твій намагався купити їй те, що пропало з її дому після тої гульні».

А в їхню квартиру колишній намагається приходити якомога пізніше, коли вона вже лягла. Вранці не встає, поки вона не піде на роботу. Чи він змінив свою роботу? Чи домовився, що ходитиме пізніше? Раніше вони мало не завжди виходили разом, ішли на метро. А далі він їхав по прямій, а вона переходила на іншу лінію. А на вихідні він намагається зникати. На ніч в квартирі нової його, певне, лишають неохоче, бо нема де. Найчастіше він ночує у вітальні, навіть у ніч із суботи на неділю. Повертається пізно в суботу. А в неділю не виходить на кухню, поки вона не піде за продуктами. В них взагалі встановилась якась така невербальна домовленість: не шкодити одне одному. Вона ніколи не замикає двері на ланцюжок, щоб він серед ночі не зміг увійти. Він ніколи не підганяє її, коли вона задовго затримується у ванній.

Але ж от він несміливо каже їй одного дня:

— Однокімнатна не виходить. Ти не погодишся на готельку?

— А тобі буде однокімнатна?

— А мені лише деяка сума. Ми спробуємо збільшити її хату, щоб була двокімнатна.

Оте «ми» боляче дряпануло її в живіт, коло сонячного сплетіння, і вона вигукнула:

— Ні! Як я втрачаю родину, то житла втрачати не буду! Якщо ти не забув, мої батьки дали на цю квартиру навіть трохи більше, ніж твої!

— Зате мої дали на меблі!

— Забирай! Забирай всі ці меблі! І килими! І посуд! Але мені однокімнатну! В центрі! Біля мого офісу!

— От ми нарешті й полаялись, — несподівано тепло відповів чоловік, виходячи зі спальні й причиняючи за собою двері.

Це тоскне існування триває вже мало не рік. Усе почалося в осінню темряву. Аж от уже скоро Великдень, на який вони завжди їздили до батьків. До його чи до її. Батьки ще нібито нічого не знають. Вона односкладово відповідає по телефону, мовляв, багато роботи. А він час від часу сором'язливо робить їй якісь неадекватні пропозиції:

— Однокімнатна в центрі коштує більше, ніж вся наша нерухомість, — він тепер послуговується цим терміном з лексики брокерів, — але, може ти б погодилась на добру однокімнатну, але не в Києві?

Він називає населений пункт, годину їзди електричкою від Києва. Вона мовчить у відповідь, він теж мовчить, а потім виходить з кухні, бо цього разу розмова відбувалася в кухні, і йде до прокуреної вітальні, і терпляче чекає, поки вона приготує вечерю і з'їсть її й піде до спальні, а вже потім виходить до кухні по чай і бутерброди.

Так, за ціну, яку дають за двокімнатну на масиві, хай навіть неподалік від метро, дві однокімнатні не купити. І взагалі, сьогодні ціни на нерухомість у Києві такі, що за вартість двокімнатної, такої, як в них, не вистачить купити в їхньому місті два будь-яких житла. Подруги й колеги на роботі вже неодноразово делікатно натякали їй, що тепер це неможливо, якщо не доплачувати за нові помешкання. А доплачувати треба такі гроші, яких ні в

неї, ні в нього нема. То ще за старої влади, коли нова розлучалася зі своїм колишнім, за двокімнатну можна було виміняти однокімнатну й кімнату в комуналці. До речі, за законами внутрішньокиївського простору знайшлася й спільна знайома, яка знала колишнього чоловіка нової, який за нової влади примудрився викупити всі кімнати в тій комуналці, куди потрапив після роз'їзду, і тепер живе сам у трикімнатній в центрі. Щоправда, чим займається колишній чоловік нової, на чому заробив гроші на такі купівлі, вона не знала.

Її чоловік все-таки не такий. І він не здається й шукає варіант купівлі-продажу, який влаштував би усіх. Але нічого не знаходить. І знову робить їй несерйозні пропозиції на зразок хати в селі, куди автобус з Києва ходить аж тричі на добу. Зрештою, мріяли вони колись про будиночок із садочком! Справді, мріяли. Такий, як в її батьків.

Її батьки вже все знають. Мати три години кричала їй в трубку з телефонної станції, який він негідник і що батько приїде і вб'є його.

— Бодай квартиру залишив би, якщо знайшов собі нову. Життя розбив, то залишив би хату!

— Ми ж з ним разом будували цю хату, — відповідала вона.

— Але ж то він від тебе йде, а не ти від нього! — кричала мати.

А потім свекруха, яка теж вже мала якусь, бодай і неповну, інформацію, приїхала без попередження ввечері в післяробочий час, коли його ще не було вдома. Вона її завела до прокуреної вітальні із не праною від осені постільною білизною. Свекруха, яка добре знала, якою вона завжди була охайною господарочкою, влаштувала бешкет, про який, певне мріяла від першого дня їхнього одруження, але ніяк не могла знайти, до чого причепитися, але от, нарешті, знайшла.

— Від такої нечупари чоловік має одного дня піти! Чого ти хотіла? Щоб він сидів біля тебе, яка тримає в такому стані житло й постіль?

— Він пішов від мене! Мало не весь час проводить в іншої жінки! Хай вона й пере йому шкарпетки й білизну!

— Тому й пішов!

Цей діалог тривав кілька вечірніх годин, поки він не прийшов і не забрав матір, очевидно, з метою відпровадити її додому будь-яким транспортом. Отож, це йому вдалося, бо свекруха відтоді в них не з'являлась. А вона вперше люто зачинила вхідні двері так, щоб він не зміг зайти в хату. Він того вечора й не намагався.

І от вже липень. Цвіт давно облетів, плоди іще не дозріли. Вона купила біля метро якихось жахливо кислих яблук, яких не змогла їсти. В саду її батьків були гарні яблука, але вони будуть лише в серпні. А в його батьків саду й дому нема, така сама квартира, яка от в них, тільки вікнами на схід. А в них на захід. І останні літні промені завжди лежать на стінах їхніх кімнат і кухні. Вони почепили маленьке свічадо на стіні навпроти великого вікна у вітальні, щоб воно створювало сонячних зайчиків.

Вона зайшла до вітальні, щоб глянути, чи не розбив і чи не зняв він того свічада неправильних обрисів? Ні, от воно висить. А під ним розкладений розстелений диван із тими самими простирадлами, які він постелив собі, коли вона нібито підслуховувала його розмову з новою.

Вона у відчай упала на ту постіль, і їй здалося, що великі води зашуміли в неї над головою й зімкнулися десь там, у височині. То було брудне самотнє ложе, на якому ніколи не кохалися, він ходив за тим на іншу койку, але там жив його запах, такий гіркий і солодкий, частина якого є на ній і буде, поки вона житиме, чого не змиє жоден душ із жодним найпахучішим милом. Вона занурилася обличчям в його подушку й застогнала. Їй стало так тяжко, так боляче, ніби від неї справді відтинають частину її, ніби ампутують ліву

руку, так, саме ліву руку, якою вона обнімала його, коли клала обличчя йому на груди. Ампутують з анестезією, яка діє, але дуже погано.

Протягом їхньої кризи їй бувало по-різному. Іноді їй здавалося, що, може, воно й на краще. Згадувала їхні сварки, наприклад, на релігійному ґрунті. Він став ревним греко-католиком, завжди сміявся з її небажання ходити до церкви, куди за нової влади ходити стало модно. А вона згадувала, яким ревним комсомольським ватажком він був у студентські роки, завзятішим, ніж вимагала данина старій владі. Вона б і не згадувала того, якби не його наїзди на її небажання мінятися: «як не вірила, так і не вірю». Іноді вона вже малювала собі в уяві свою однокімнатну квартиру вікнами на схід, і думала: «скоріше б!» Їй хотілося туди, у той світлий самотній світ. І вона там зробить все по-своєму. Бо ж в оформленні цієї їхньої двокімнатної вона багато на що погодилася, винятково, щоб не сваритися з ним. Ні колір кахлю в кухні, ні штори в спальні їй ніколи не подобались, але вона погодилась.

Але іноді приходили такі години, як оця, і вона думала: «...двадцять років життя! І все пішло в небуття! Навіщо все це було потрібно? Щоб отак лежати в стані неймовірного провалля й думати, чи не вкоротити собі віку? А може, прямо тут, в цій хаті! Щоб він її так і не продав! Бо хто ж купить квартиру, в якій вкоротили собі віку? Але ж ні, навіщо тоді йому її продавати? Тоді все піде йому! Ні, накладати на себе руки я не буду! Хай краще він десь потрапить під трамвай! Тоді мені лишиться вся ця хата!» Але й тоді не буде їй щастя!

Напади гніву минали, поступаючись тяжким нападам відчаю. Від сонячного сплетіння лиха піднімалося до провалля між грудьми, якого торкався кулон у вигляді ключа, що його він подарував їй на десятиріччя весілля, і піднімалося аж до горла, і душило її. Лихо вбивало її своєю ординарністю. От її подруга мала чоловіка в стані

неймовірного відчаю, в який потрапив, коли в його науково-дослідному інституті остаточно закрили тему, якою той займався кілька років, яку вибив за старої влади. І дружина, щоб зарадити чоловікові, чиєї депресії не могла зносити, почала розбиратися, що то за тема, хоча то був зовсім не її фах. В цьому була якась дуже неординарна форма відданості справам чоловіка. А в неї так все банально: кинув чоловік, знайшов іншу, а вона не може знайти собі ні іншого чоловіка, ні інших смислів. І вона почала судомно тертися головою об його подушку, і розкинула руки по прокуреному простирадлі, і стогне, і кричить, наче їй справді роблять операцію з поганим наркозом.

Цього разу він підступно увійшов, а вона його не помітила. Ось він стоїть на порозі вітальні й дивиться, як вона вовтузиться в його койці. Вона завмерла, а він так і стоїть при вході, а в неї немає сил підвестися.

— І що ти запропонуєш мені цього разу? — нарешті вимовила вона, сідаючи на дивані, зігнувши ноги поперед себе. — Хату в місті твоїх батьків?

— Я нічого не зобов'язаний тобі пропонувати.

— Ти хочеш вигнати мене на вулицю? То це в тебе не вийде.

— Вийде. Але й сам тоді маю піти. В нас нема неповнолітніх дітей, яких не можна лишити без житла. Якщо ділити наше майно в судовому порядку, то ми маємо продавати нашу нерухомість і ділити навпіл гроші. А що кожен з нас купить на ті гроші — то вже його справа.

— То вперед! Продавай! Діли!

— Вона не хоче такого.

Вона не хоче його без житла. Так, якщо приплюсувати його половину від вартості цієї хати до вартості її однокімнатної, можна було б купити двокімнатну. Крашу, ніж ця. Двосторонню. Таку, в якій кімнати виходять на різні сторони світу. Одна, скажімо, на захід, а інша на схід. Або одна на південь, а інша на північ. Але вона так не хоче.

Хоче залишити свою своєму сину, а щоб її новий чоловік був з квартирою. Бодай з однокімнатною.

— А в її колишнього трикімнатна в центрі, до речі.

— А звідки ти знаєш? Так, вона розповідала. Вона нещодавно була в нього. Сподівалася, що він щось виділить їхньому синові.

— А ти був у моїх батьків.

— Так, був. Сподівався, що вони зможуть додати тобі вартості однокімнатної. І у своїх був. От привіз від них акваріум. Не помітила? На балконі.

Він хутко підхопив її під коліна, переніс її на крісло з дивану. Так само хутко зірвав з дивану напівзотлілу постільну білизну, поніс її до ванни, де зашуміла вода.

— А ти знаєш, — закричала вона, перекикуючи воду, — віднеси ці ганчірки на сміття.

— Що ти кажеш? Я не чув через воду, — питає він, повертаючись до вітальні й починає складати диван.

— А де ти збираєшся спати цієї ночі?

— В тебе, якщо пустиш, — відповів він.

Вона так і сидить у кріслі, зігнувши ноги поперед себе, поклавши голову на коліна. А він рішуче вимітає звідусіль недопалки, набрався великий целофановий пакет. Знімає килимки з підлоги й виносить їх на балкон. А з балкона виносить великий запакований паралелепіпед. Це і є акваріум з дому його батьків, в якому кілька років тому померли всі рибки. Можливо, зараз їм пощастить відновити підводне царство у цих скляних стінах. І акваріумні риби, як колись, пригортатимуться одна до одної із млосним дрожем, і від того у світі ставатиме бодай на йоту більше миру.

Скільки різних варіантів завершення їхньої кризи уявляла вона собі. Іноді приходило таке відчуття, як нещодавно: вона цього не переживе. Не винесе, помре, бо її задушить нестерпний клубок, який піднявся від живота до горла, закривавивши на своєму шляху все її єство. Але іноді їй хотілося до обіцяної однокімнатної, щоб почати

там нове життя. І все зробити по-своєму. Аби вже урвалося це підвішене життя: вона сама у двоспальному ліжку, він, брудний і прокурений, у засмальцьованій вітальні, яку він зараз так старанно відчищає. Вона ніколи не мріяла про його повернення. Але от, сталося саме так. І якби ж то він повернувся в якийсь інший день, а не тоді, коли вона із боєм качалася по пропахлому ним брудному простирадлі, згадуючи їхні любовці давніх літ, вмираючи від того, що цього вже не буде.

А може, в тому, що їхнє спільне житло не вийшло продати так, щоб кожному купити окреме, є якась незбагненна житейська мудрість? Мудрість спільного дому, який став продовженням їхніх тіл та їхніх душ. І вони знову лежать удвох на дні великого міста, і знову слухають, як тупотять діти в хаті ненормальних вище поверхом, і як лаються за сусідньою стіною. Чоловік і жінка на дні бурхливого міста. Припали одне до одного, як дві великі рибини на дні океану. Або на дні великого акваріума.

Навернення

Автобус нарешті рушив, і пасажери з полегшенням закуняли: подолано останній рубіж. Дарина так само глибоко зітхнула й обмацала пакунок, зашитий у білизну. Пакунок, який нещодавно вручив їй батько родини Нікудинських, в якій молода жінка три роки працювала нянькою трьох маленьких монстрів.

Скільки її знайомих провезли в Україну такі, а то й вагоміші пакунки на купівлю житла або автомобіля. Заробити таке важче, ніж провезти. Були сумніви: а може, чесно задекларувати ці кілька тисяч американських доларів? Таку суму провозити через кордон українським громадянам дозволялося. Але, наслухавшись страшних оповідок, мовляв, митники здають заробітчан грабіжникам, маючи з того свій чорний відсоток, Дарина заховала свій скарб на грудях, і от тепер вже напевне його в неї ніхто не відніме.

В Сарни автобус прибув, коли світало. Водій сказав, що стоятиме півгодини, що він хоче їсти. Сонним пасажирам було байдуже, чи хропти в дорозі, чи на стоянці. Дарина вистрибнула з автобуса, сподіваючись знайти телефон-автомат. Телефонну картку вона придбала на автостанції в Німеччині в крамниці для тих, хто їде в Україну. Її друг дитинства Стас, якому Дарина зателефонувала з Німеччини перед виїздом, казав: тільки-но перетнеш кордон, дзвони в будь-яку годину доби. В Ягодині жоден таксофон не працював. А в Сарнах працює.

— Вітаю мандрівницю на рідній землі!

- Вибач, що розбудила! Добре, що ночуєш вдома!
— Коли прибуваєш у рідне місто?
— Я вже в Сарнах. Прибуття до Києва, до готелю «Либідь» за чотири години. Затримок в дорозі не має бути.
— Зрозуміло! Зустріну! До зустрічі!

Дарина весело побігла назад до автобуса. У вузькій спідниці до колін, у коротенькій шубці, у високих чобітках вона виглядала дуже зграбно. Та ще й радість на її обличчі в цій сонній напівтемряві похмурого зимового ранку.

— Дівчинка на тисячу доларів! — крикнув їй молодий хлопець із пластиковою склянкою кави, який курич біля льрька, певне, також пасажир із сусіднього автобуса.

— Більше, ніж на тисячу! — задьористо відповіла Дарина, маючи на увазі купюри в її білизні.

— Якби було, і хвилини б не вагався, — відповів хлопець, маючи на увазі інше.

Дарина вже давно не підтримує подібних пустопорожніх діалогів із випадковими чоловіками. І з невідповідними так само. Її досвід декілька років як перекреслив усе те, що є таким бажаним для більшості молодих жінок її віку. Вона гарна і їй трохи за тридцять. Але влаштувати особисте життя вона не збирається. Все це давно в минулому. Вона буде працювати й жити сама в квартирі, на яку заробляла в Німеччині три роки в родині заможних придурків Нікудинських.

— Дара — дура! — кричала їй п'ятирічна хазяйська дочка Аллочка і реготала.

— Зате ти — розумниця, — відповідала Дарина.

— Дара ду-у-ура, — не заспокоювалася Аллочка.

— Зате ти — надзвичайно розумна людина. Чого тільки ти не професор? — я просто не знаю.

— Сама ти професор... — втрачала азарт дражнитися Аллочка.

А на рік старший за Аллочку Сергійко наказував няньці, коли та ввечері приходила до його спальні вимкнути світло:

— Ти зараз роздягнешся і танцюватимеш для мене стриптиз. Ось на цьому столі.

— Але ж, Сергійку, цю послугу не включено в пакет послуг, який оплачує твій тато! Я роблю лише те, за що мені платять.

— Тобі й за це теж платять! — не здавався малий розпутник Сергійко.

— Помиляєтесь, молодий чоловіче. Вам принести угоду, підписану мною і вашим вельмишановним батьком? Там нема цієї послуги.

— То я тобі заплачу зі своїх кишенькових!

Сергійко зривався з ліжка, біг до шафки, витягав кілька десятків дойчмарок.

— Чи ви здуріли, молодий чоловіче? Ця послуга коштує у декілька разів більше. Спитайте у вашого батька!

Сергійко посміхався, мовляв, вони з татом — круті мужики, а нянька провадила далі:

— Домовтесь зі своїм татом, щоб він від наступного місяця включив те, про що ви просите до переліку послуг... — на тому Дарина гасила світло в кімнаті малолітнього гульвіси.

Нянька навчилася спілкуватися із юними Нікудинськими в такий незворушний спосіб лише згодом. На початку свого перебування в цій родині вона істерично бігла до їхньої матері, яка завжди була вдома, але ніколи не виявляла ні найменшого інтересу до власних дітей. Дивилася телевизор у вітальні. Приймала масажистку у спальні. Або курила на кухні в товаристві якоїсь сусідки, а іноді й матері Дарини.

— Дарино, вам за те й платять гроші, щоб ці питання ви вирішували самі, не підключали до цього зайнятих людей, — роздратовано відповідала фрау Нікудинська.

Нікудинські емігрували з України. Батько родини мав якийсь бізнес у Німеччині. Його майже ніколи не було вдома. А коли був, то здебільшого спав. Або дивився порно в кабінеті. І навіть не ховався, коли його заставали за переглядом. Тупо не відводив від екрана скляних очей.

Батько родини просто не реагував на слова няньки, яка в перші тижні роботи наївно намагалася вплинути на негідників-дітей через їхнього батька. Поки не приходила мати і не казала:

— Дарино, хіба ви не бачите, людина смертельно втомлена. Дайте їй спокій.

А тим часом блондинка на екрані заплющувала очі й стогнала гучніше й гучніше. «Невже це аж так прикольно?» — думала Дарина і поверталася до своїх нестерпних вихованців.

Мати Дарини кілька років тому нарешті вийшла заміж. За німця. Якого теж здебільшого не було вдома. А коли був, то теж завмирав перед екраном. Хіба що дивився новини, а не порно.

— Надивився в молоді роки, тепер йому вже не цікаво, — пояснювала мати різницю між своїм Герхардтом і Нікудинським-старшим.

У родині Нікудинських підросло ще одне дитя, дебілка Мілуня. Вона, на відміну від старшеньких, не розмовляла. Проте іноді кричала без слів, намагаючись донести до оточення якісь свої як не думки, то почуття. Якщо оточення не реагувало, крик Мілуні переходив у вий.

— Заспокой її! — кричали Дарині Сергійко й Аллочка. Доводилося брати на руки тяжку, як торба з борошном, Мілуню. А та клала своє щокате слиняве обличчя Дарині на плече й замовкала. Комплектом серветок підтирати слину Мілуні Дарину забезпечували. «В мене ніколи-ніколи не буде дітей», — люто думала в ці хвилини Дарина.

Всі ті три роки Дарина практично безвилазно просиділа в цьому маленькому німецькому селищі на північному заході, неподалік від голландського кордону, якого не було на жодній карті Німеччини і яке іменувалося Ніргендсдорф. Кілька десятків кам'яниць, які тісно туляться одна до одної, ніби їм холодно. Офіційна будівля, яку місцеві іменували дорфсовьєт. Кірха, в якій правили раз на три тижні, бо в

інші неділі пастор був в інших селищах. Крамниця, яка працювала дві години на день. Виїзд на трасу. «Тут можна знімати кіно абсурду, — думала Дарина, — навіть і декорацій не треба».

Дарина водила юних Нікудинських на приватні уроки до місцевих сивих фрау. Німецької діти вчити не хотіли, вважали, що, навпаки, місцеві мали б вивчити їхню мову.

— Дарино, відведете Сергійка й Аллочку на урок, а потім з Мілунею зайдете до Нацика, — наказувала Нікудинська-матер.

Нацик мешкав сам, і не у маленькому будинку, як мати Дарини з Герхардтом, а у великому, як Нікудинські. Він був паралізований, не вставав з ліжка, яке, одначе, в нього якимось чином було білосніжним і навіть запашним. Але мову й розум йому не відібрало. І, попри лежачий стан, поспілкуватися з ним було приємніше, ніж з усіма іншими мешканцями цього самого Ніргендсдорфа.

Нацик добре говорив російською з українськими вкрапленнями. Говорив з акцентом, але дієслова й іменники узгоджував між собою згідно з правилами граматики. Чи то вивчив мову, коли був на Східному фронті, чи то був свого часу фольксдойче, який у війну втік з Союзу — про минуле Нацик говорити не любив. Але про сучасне говорив дуже добре й душевно. Саме він і навчив Дарину, як налагодити оптимальні стосунки з розпещеними малими вихованцями. Що казати їм у відповідь на їхні капості, і загалом, як сприймати ті капості.

— Ви ж не покинете цю роботу, Дархен! Адже робота, може, й не така й важка, аби діти не були такими важкими.

— Аби їхні батьки бодай колись щось їм сказали! Я розумію, цій нічого не скажеш, — Дарина кивнула на Мілуню, яка в домі Нацика завжди чемно сиділа на стільчику в кутку, підводячись лише для того, щоб узяти ще одну карамельку від старого, який в цей момент щипав дебілку за величезну щоку. — Але тим, старшим, щось сказати можна було б.

— Ви ж бачите, Дархен, батьки не хочуть виховувати їх.
— А я, може, й хотіла б, та не маю хисту.
— А ви й не маєте ставити перед собою цього завдання.
Ви маєте максимально убезпечити себе.

— Але що ж із них виросте!

— Не беріть на себе Божого навантаження, Дархен. Вас найняли не для того, щоб ростити з них гідних людей, а щоб їхня мати мала спокій від них. То й дбайте про спокій цієї жінки. А заодно й про свій.

Коли Сергійко й Аллочка прощалися з Дариною, то казали, що дуже сумуватимуть за нею. Все сімейство зібралось за столом, і мати зі своїм Герхардтом теж прийшли. Навіть промайнула ідея привезти Нацика в його кріслі, від якої потім відмовилися. То була прощальна вечерея на честь від'їзду Дарини. І Мілуню вперше посадили за стіл поряд з її мутер, дали спокій Дарині. Сергійко подарував їй новісінький набір *Lego* і нахабно поцілував в губи, а Аллочка — одну зі своїх ляльок Барбі, однак у дуже доброму стані. А Мілуня також оббігла стіл і простягла няні нерозпечатаний набір гігієнічних ароматизованих серветок. Подарунки напевне линули від душі. Тим часом господар дому вправно ділив гуску, відрізавав Дарині її улюблену задню частинку.

Дарина ковтнула слину, згадавши хрумку шкірочку тої гуски. А вдома у бабусі знову буде та огидна перловка без масла. І найдешевші сардельки, і крики «Не знала ти війни!» Але це триватиме недовго. І Дарина знову з ніжністю обмацала пакет на грудях.

Розвиднілося. Автобус вже їде по Києву. За вікном пливають знайомі сірі брудні бетонки. Дарині несподівано хочеться плакати, такі потворні ці вулиці рідного міста, куди вона повернулася з охайної добре доглянутої країни, де вже весна. А тут огидна затяжна зима, всюди лежить сірий сніг, у повітрі миготять нікому не потрібні сніжинки, дарма що вже березень. Дарина згадала, як автобус, який

виїхав позавчора вранці, весь день їхав по Німеччині, заїжджаючи в різні містечка, підбираючи нових пасажирів. А ті, хто їхали із самого заходу країни, і серед них Дарина, мали оглядову екскурсію. В Німеччині було повно великих і маленьких населених пунктів, помітно кращих, ніж Ниргендсдорф, в якому Дарина скніла три роки. Але лишатися в Німеччині Дарина не планувала. Вона вже добре знала: доля ніколи не виконує обіцянок.

— Домовлялась на Бремен, отримала Ниргендсдорф, — кілька разів повторювала мати Дарини на підтвердження тої тези.

Та якось воно буде. Не все в її місті таке потворне, як ці вулиці, якими їде зараз великий двоповерховий автобус міжнародного сполучення. На помешкання в історичному центрі Києва в Дарини не вистачить. Але Стас казав, що підшукав їй квартиру на їхньому ж масиві, все не так жахливо. Навіть кілька варіантів на вибір.

Ось він, Стас, зустрічає її автобус. Поки пасажирів підштовхують одне одного, щоб якнайшвидше схопити свої манатки з вантажного відділення, вони зі Стасом перечікують це юрмище. Дарина дозволяє обняти себе. І навіть підносить руку Стаса до своїх грудей, дає йому помацати пакет із грошима.

— Щось малувато, решта, певне, тут, — і Стас тягне руку нижче талії Дарини, — жінки завжди зберігають найдороще в найдорощчих місцях.

Її зі Стасом ніколи не поєднували всі ці речі. Він — не більше ніж друг дитинства, і від купівлі квартири для Дарини матиме свій відсоток за труди. Так вони домовилися ще тоді, коли Дарина тільки їхала до Ниргендсдорфа.

Стас садовить її до своєї машини-«копійки» й везе додому. Якщо можна назвати домом те місце, де Дарина із невеликим перервами мешкала, відколи себе пам'ятала. Все — як було. Минуло три роки. Але так само смердять сірі бетонки і так само сяють неприродною яскравістю

малесенькі острівці гламуру крамниць і кав'ярень, які виникли на цьому потворному житловому масиві після розвалу Союзу. Клубок у естві Дарини, який сформувався вже давно, який лише почав ворухитися при в'їзді до рідного міста з траси, зараз, здається, задушить Дарину. Стасові ніби передається її стан, який мимоволі починає непокоїти і його, і він, як пес, який не терпить поганого стану господаря, заспокоює Дарину.

— Як я тебе розумію. Я сам їздив до Європи, а потім повертався сюди. Але в тебе буде житло в доброму куточку. От побачиш!

Дарина народилася і виросла в Києві, і вона знала, що в цьому місті в коловерті бруду й паскудної штампованої банальності справді існують крихітні мікрорайони, де київська земля ніби торкається неба.

А те, що для Дарини іменувалося банальним прислівником «додому», було однокімнатною квартирою в бетонній п'ятиповерхівці з кімнатою чотирнадцять квадратів, кухня — п'ять, у під'їзді, де на першому поверсі інших квартир не було, бо простір, де б мали бути інші квартири, належав гастроному, нині то магазин продуктів «Цілодобово». Два вікна кімнати й кухні завжди блокувалися машинами, які привозили товар. Від'їздили одні, приїздили інші. І так завжди. Якщо ж траплялося таке диво, що машин не було, перед вікнами трохи на відстані бовваніли похилі кілки, до яких були прив'язані мотузки, щоб мешканці першого поверху могли сушити білизну, бо в інших були балкони.

Стас пригальмував свою «копійку» біля того триклятого під'їзду. Веде Дарину між рядами машин. Їх зустрічає власниця «Цілодобово», Анжела Захарівна, Захарна, яка стоїть на порозі в розстебнутій норковій шубі з декольте до пупа. Так само вона стояла тут у той день, коли Стас забирав Дарину й віз її до автобуса на Німеччину три роки тому. Лише, здається, шуба була інша.

— Дякую, Стасику, то я відсипаюся і завтра дзвоню тобі.

— Зачекай, Дарцю, я маю знати, що ти потрапила в дім.

Дарина зі Стасом заходять до під'їзду й стукають в обдерті вимазані-не пойми-чим двері, на яких написано: «баба ніна дура». «Якщо вхід до раю — то вишукана й урочиста брама, то до пекла веде щось таке», — думає Дарина, згадавши зображення воріт в ореолі сьйва та манірного херувима з мечем біля ліжка Нацика.

Ніхто не відчиняє. І ось уже лунає голос Захарни:

— То ти ключика не маєш, Даринко?

— А що, баба пішла? Вона добре знала, що Дарина приїде сьогодні! Я їй вчора тричі нагадав!

— Вона пішла до ЦСБ. Скоро буде!

— Куди-куди?

— Ну, до нашої церкви! До суду божого! Ти ж, Стасику, знаєш цих кадрів!

— До церкви суду божого? Але ж сьогодні не неділя! Чого було пертися до того кінотеатру?

— А вона тепер і в них підлогу мие! — кричить Захарна. — Помие в мене і біжить до них. А ви можете поки зайти до нас, до «Цілодобово», може, щось візьмете перекусити з дороги? Якщо у вас лише валюта, я вам обміню. За добрим курсом.

— Нічого, Захарно, ми поки посидимо в машині.

— А який ще божий суд? Який кінотеатр? — не розуміє Дарина. — Я не спала дві ночі, ти поясни мені...

— Ти пам'ятаєш кінотеатр, який загнувся після розвалу Союзу? От якби знав, провіз би тебе коло нього.

— На біса він мені?

— Та це тепер головна радість у нас на районі. То там тепер оселилися ці, служники церкви суду божого. Відремонтували ту бетонну байду, почепили якісь плакати. Тіпа вони вершать суд божий. Оце єдина новинка на районі, поки тебе не було. Мені воно непогано, в мене в ларьку ці цеесбісти добре беруть цигарки й горілку. Такі новини. А ще в нас тепер не купонокарбованці, а гривні.

— Але ж це не лише у нас на районі.

— Це по всій державі. Але від того нічого не змінилося. Все інше те саме... Ось преться твоя бабка...

— Повернулася! — схидно вигукнула бабуся, побачивши Дарину.

— Я ненадовго, — відповіла Дарина.

— Це вже як Бог вирішить. Багато разів ішла ти з цього дому і все одно верталася сюди. Вількомен, фрау дойче! Як там твоя мутер? Не збирається назад?

— А ти, бабуся, виявляється, досконало володієш німецькою!

— Я ж всю війну пройшла! — вигукує бабуся свою коронну фразу. — Давай, заходь, що стоїш на порозі? Додому приїхала! Зараз вип'ємо по сто грам за повернення.

В квартирі на першому поверсі нічого не змінилося. Бабусин матрац охайно застелений. Даринин диван, який їй купив котрийсь із материних тимчасових громадянських чоловіків ще до того, як мати злиняла до Німеччини, завалено клунками, які бабусі заміняють меблі. Клунки всі полотняні, жодного целофанового. Протягом свого проживання у цій квартирі від 1960-го року баба не купила жодної шафи, жодного стільця. Нехай в цій хаті, яку дали їм із п'ятнадцятирічною дочкою, матір'ю Дарини, все буде, як у фронтовій землянці, «*вйотся в тесной пещурке огонь*». Щоправда, в кухні стоять стіл і дві лави. Нічого, скоро Дарина переїде звідсіля. От тільки забере свій диван. І стіл з лавами теж забере. Нехай стара сука їсть з підлоги. Як собака з миски.

Бабуся витягує з одного з клунків — а у своїх клунках вона орієнтується віртуозно, ніколи не плутає, того, де цвяшки, з тим, де металевий посуд — три алюмінієві стопки, дістає із полотняної сумки пляшку з горілкою, поривається розлити на трьох.

— Бабо Ніно, я за кермом, — відмовляється Стас.

— Ну, хоч нюхни, чисто символічно, — бабуся плескає краплю в алюмінієву чарку для Стаса, — возиш цю хвойду, а мене до церкви ні разу не підвіз.

Тільки-но Стас відкрив рота, щоб нагадати бабі, що церква суду божого — за два кроки звідсіля, розвертатися й виїжджати довше, ніж іти пішки, як втрутилася Дарина.

— Бабусю, якби я була хвойдою, то заробила б стільки, що могла б і не сунути до тебе, навіть ненадовго. Пожила б у готелі, поки оформлю купівлю хати. А я працювала в Німеччині нянькою.

— Нянькою? То ти так добре вивчила шпремен зі дойче?

— Родина була з Києва. А тепер, бабусю, забери свої погані клунки з мого дивану. Я хочу відпочити з дороги.

— Відпочивай, звичайно ж, відпочивай, Даринко! — несподівано поміняла тон бабуся, заквапившись прибирати Даринине спальне місце. — Я чого сюди все це поклала? Щоб ніхто, як раптом зайде сюди, не дай Боже, не сідав на твій диванчик, поки тебе нема! Зараз я постелю тоді простирадлечко, на ковдрочку півковдрочку натягну, хіба я не розумію, як ти втомилася, три дні в дорозі.

«Як завжди, наговорить різної мерзоти, а потім переходить на улесливий тон, щоб її не вбили», — подумала Дарина, натягаючи ковдру на голову й засинаючи.

* * *

— Я тобі покажу кілька варіантів, — каже Стас, — так сталося, що на твої гроші зараз є три квартири. Два на нашому районі, а один — на Лівому березі. Поїдь подивись. Навіщо тобі лишатися так близько від бабки? Щоб вона до тебе в гості ходила?

Але квартира на Лівому березі Дарині не сподобалась. І ще одна в них на районі теж не сподобалась. Хоча й була в дуже доброму стані й продавалася разом із обладнаною кухнею. Але вікна виходили на колишній кінотеатр, нинішню церкву суду божого. Та Дарина вдячна, що Стас

показав їй ті дві квартири. Саме завдяки цьому вона ще більше уподобала ту, *на краю лісу*. Хоча вона й абсолютно порожня.

— То тепер я звезу тебе з хазяйкою, будеш домовлятися про ціну, — каже Стас.

У Дарини дуже мало речей. Як у мандрівника, який все своє змушений носити за собою. Мріючи про власне помешкання, Дарина ніколи не малювала в уяві меблі, килими, статуетки, вазони з квітами на підвіконні. Лише простір без бабиних клунків. І спокій за вікном. Щоб не було, як з вікон кімнати й кухні бабиної землянки: немиті зади авт, які привезли харчі до продуктового магазину.

Але навіть найдешевші меблі з пресованої стружки коштують грошей. А жінка, яка продає ту квартиру, хоча вже давно не може її продати, ціну знижувати не хоче, просить суму, яка всі гроші Дарини. Вона сподівалася, щось все-таки лишиться на меблі. А жінка поступатися не хоче, мовляв, де іще на нашому масиві ви знайдете місце, щоб усі три вікна виходили на ліс. І на який ліс!

Після тої розмови Дарина стукає у віконечко ларька, де торгує Стас. Хлопець подає знак: зараз відпущу покупців — і поговоримо.

— Спробуй поговорити з нею ще раз, — пропонує Стас. — Тут треба казати: і маршрутка до вас не доїздить, і до магазину далеко, і до церкви далеко.

— До церкви суду божого? — питає Дарина.

— А хоча б і до неї, чому б ні? Як в тебе не вийде, я спробую поговорити з нею сам. Вже скільки витрачено сил на твоє житло!... Дивись, Дарино, ось вони!

— Хто?

— Цеесбісти. Це їхнє керівництво, тіпа...

Від колишнього кінотеатру йдуть кілька чоловіків і жінок, одягнені в чорні куртки, які сидять на них підкреслено добре.

— Зараз вони підуть спинами до нас.

На спинах чорних курток — яскраво-малинова рука тримає спис, на який насаджено шальки терезів. І на рукавах — терези. Весело перекидаючись словами, вони рушили до ресторану «Алі-Баба».

— Там обід має ціну учительської місячної зарплатні, — каже Стас. — Зголодніли, вершителі суду божого.

* * *

Дарина сторгувалися з господинею помешкання біля лісу, і та трохи знизила ціну. Не настільки, як хотілося б, але знизила. І вже призначено день і час для оформлення купівлі-продажу.

Стас на цей день знову посадив у свій ларьок свою матір. А сам стоїть на порозі землянки, готовий везти Дарину туди, де має відбутися останній акт драми.

— Паспорт взяла? Чудово! Куртку із внутрішньою кишенею одягла? Ну а тепер головне.

Дарина опускається на коліна перед своїм диваном, єдиною своєю, здавалося б, непорушною власністю, право Дарини на яку визнавала навіть баба. Піднімає подушку, намащує таємну шухлядку, яку багато років тому виготовив для неї один материн кавалер. Там вона ховала свою першу косметику, яку придбала на мізерну стипендію в технікумі, там зберігала вітальні листівки від першого хлопця, поки не вирішила викинути їх. І там — а де ж іще? — тримала вона свої безцінні тисячі. І їх там нема! Нема, нема, Стасе!

Пограбування квартири? Ні, це погана версія. Захарна на дверях — не треба міліції. Це бабуса! Тільки навіщо їй такі гроші? Вона завжди так пишалась, що живе на військову пенсію, а чужого їй не треба, ніколи не брала подарунків від материних кавалерів, завжди презирливо вертала: не потребую!

— Зараз я її знайду! Вона або миє підлогу у Захарни, або на божому суді.

Стас втяг до землянки бабу Ніну, яку відразу й зустрів на порозі під'їзду.

— Чого ти штовхаєш стару жінку, яка пройшла всю війну, ти, шмаркач, — зивається бабуся в руках Стаса.

— Де гроші, сука?

— Хто тобі дав право називати мене сукою?

— Ти і дала! Де Даринині гроші?

— Зачини двері, щоб Захарна не чула. Гроші, які ця хвойда заробляла в німців? Так, я віднесла їх на церкву суду божого! Тільки так їх можна очистити від німецького лайна!

— Ти здуріла, бабо! Кому з них ти віддала гроші?

— Церкві й віддала! Їм усім віддала! Їхньому... аеропагу!

— Кому конкретно? Якій сволоті з того кагалу ти віддала Дарчині гроші, за які вона працювала без вихідних три роки?

— А не треба було працювати на фріців! Не треба було працювати на фашистів! На нацистів!

Стас підняв бабу над землею і поніс із наміром добряче грюкнути нею об стіну, але стара несподівано виявила неабияку силу і примудрилася викрутитися з рук молодого хлопця.

— Я їй добро зробила! Вона б умерла в хаті, яку б купила на ті погані гроші! Від раку! В муках!

— Дура ти нещасна! Тисячі людей купили собі житло на німецькі гроші!

— А в Дари цього б не вийшло. Я врятувала її, а ти їй зло робив. Як і її матуся.

Баба не кричить. Вона шипить ті слова, стоячи посеред кімнати, неприродньо витягнувши голову вперед, напнувши жили на шиї, вирячивши очі, вишкіривши зуби. І в нормальному стані її обличчя важко назвати просто собі обличчям старшої жінки. А з цією гримасою вона схожа на якусь потойбічну потвору чи то з пекла, чи то з хтонічної отхлані.

Розгублений Стас присів навколішки перед матрацом, де лежить Дарина, торкнувся її плеча.

— Даро, я поїду туди, я маю повідомити, що тебе не буде, це щоб не платити нотаріусу. А ввечері ми розтрусимо цю паскуду. Я приведу хлопців. Вона забере від отих твої гроші.

— Нічого ви мені не зробіть! За мене тепер церква суду божого! Мене тобі образити не можна! Я зараз їду замовляти собі одяг, такий, як у них!

Баба швидко витягла зі своїх клунків якісь ганчірки, спритно посклала їх до полотняної сумки, з якою ходила на вулицю, і пішла з дому.

— Даро, сонечко, ми ввечері змусимо її заговорити! Розумієш, їх там, цих цеесбівців мільйон, вона має сказати, кому саме вона дала гроші. А далі підемо в міліцію, які б вони не були суду божого, але крадені гроші приймати не можна і їм. А твоя баба елементарно вкрала в тебе великі гроші. Ти напишеш заяву в міліцію?

— Напишу, звичайно.

— А тепер мені треба йти. Я ввечері зайду.

— Ти не приходь краще. Я сама зайду до тебе в ларьок.

Дарина якийсь час сиділа на бабиному матраці, схопившись за голову, розгойдуючись, як лялька. Потім взяла свою сумку, яку завжди носила з собою. Там було кілька сотень дойчмарок, на які Дарина жила після повернення. Роботу думала шукати вже після купівлі квартири. То були гроші, які їй платив Нацик за різні дрібні послуги. Гроші були на місці. Цікаво, що б Нацик сказав їй зараз? Як би заспокоїв? Він завжди вмів заспокоїти її. Але ті неприємності, які мала Дарина в Ниргендсдорфі, були дрібницею порівняно з її нинішнім крахом. Чи зможе вона ще колись заробити такі гроші? Та й нерухомість весь час потроху, але дорожчає. Німці сміються із наших цін на квартири й будинки, але пророкують, що скоро в нас буде те саме, що в них. Та й навіть, як ціни будуть такі самі, знову три роки не жити...

У двері рішуче постукали. Дарина машинально відчинила їх. На порозі — жінка в уніформі ЦСБ.

— А де ваша баба?

— Пішла.

— Як вернеться, то передайте їй оце, — жінка витягла знайомий жовтий конверт, який їй вручив Нікудинський кілька тижнів тому. Дарина схопила його, зазирнула, побачила знайомі тисячні купюри.

— Що це? — щось підказало Дарині, що питання треба зараз поставити саме так, хоча сама вона добре знала, що це.

Жінка скривила якусь таку химерну гримасу, що стала схожою на бабу, коли та годину тому наполягала на своїй правоті, коли крапа Даринині гроші й несла їх до церкви суду божого.

— Це її пожертва церкві суду божого! — жінка вимовила слово «пожертва» із особливо огидною інтонацією. — То передайте бабі, що в церкві суду божого фальшивих пожертв не беруть.

— Фальшивих пожертв?

— Тисячні купюри на території України не ходять. Їх тут в жодному банку не обмінюють. А ці ще й фальшиві.

— Вона, певне, не знала, що вони фальшиві, — прошепотіла Дарина.

— Яка різниця церкві суду божого, знала вона чи не знала? Вона на суд божий принесла купу фальшивих грошей! — цеесбешниця знову скривила гримасу вищої проби потворності. — Підлогу в нас вона може мити, як і раніше. Але до нашого ареопагу вона ніколи не потрапить!

— До ареопагу?

— Вас це не стосується, дівчино. Може, воно й на краще, що я її не застала. Бо ще б падала на коліна, вила, як собака. Вона це вмів.

Жінка пішла, а Дарина машинально витягла тисячі з конверта. Ні, жінка з ЦСБ не підмінила купюри. То ті самі купюри, які їй вручив Нікудинський в Ниргендсдорфі. На всіх банкнотах були легенькі сліди її помади. Бо кожну з них Дарина ніжно поцілувала, перш ніж зашивати у свою білизну перед дорогою.

Цікаво, а чи повернула б ця жінка Даринині гроші, якби вони були справжні? «Ну от, ти втратила все, а тобі ще й щось цікаво. І навіть не втратила. Ти три роки працювала без вихідних за ніщо». Чому вона не показала ці гроші матері? Мати була присутня на тому обіді, коли Нікудинський вручав їй гроші. Але гроші він їй дав у кабінеті. А мати хотіла глянути на ті гроші. А вона її не пустила: не треба, сама розберуся. А Нацик? Нацик давав їй справжні гроші. Вона їх витратила ще в Німеччині, купила собі дещо з одягу. І тут у пункті обміну валют ці купюри в неї міняли... Але того, що їй платив Нацик, небагато. Декілька сотень дойчмарок.

Дарина поїхала в центр міста до телефонної станції. По дорозі весь час обмацувала сумку, перевіряла, чи на місці її німецькі гроші. Продала сотню в обмінному пункті, замовила розмову з Ниргендсдорфом. Мати вдома.

— Добре, що застала тебе вдома, мамо.

— А де я могла бути?

— Ти могла бути в гостях у своєї подруги фрау Нікудинської.

— Ой, Дарочко, яка подруга? Вони втекли, винні гроші половині Ниргендсдорфа! Він же кілька років платив, заслужив кредит довіри, то потім йому багато чого відпускали в кредит! То він і лишив борг мало не за рік! І за ту гуску, яку їли, коли тебе проводжали, вони винні! Вони втекли вночі, скоріш за все, до Америки. Виїхали на машині, яку кинули в аеропорту в Гамбурзі!

Дарина розповіла матері події цього дня. Спочатку про крадіжку бабусі, а потім про повернення краденого працівницею церкви суду божого.

— Донечка моя! Сонечко моє! Бідна моя! От суки Нікудинські! І тебе обдурили, о Боже! А таки зуміли всім сподобатися.

— Мені вони, якщо чесно, ніколи не подобалися, мамо.

— Зачекай, я тобі ще не все розповіла про Нікудинських! Вони залишили в Ніргендсдорфі Мілуню! А вона кричала, ти ж знаєш, як вона вміє кричати! То ж був не їхній дім. Вони його орендували в пастора. А на Мілуню їм ішла добра допомога! В цій дурній Німеччині дебілам платять краще, ніж тим, в кого варить голова.

— Мені Нацик говорив, що на неї йдуть добрі виплати, — глухим голосом відповіла Дарина, — як, до речі, в нього справи?

— В нього все гаразд!

— Що значить «все гаразд»? Він встав і почав ходити?

— Ні, не встав! Але ж він лежить у власному домі, Даринко! І до нього ходять добрі лікарі! Це краще, ніж бути молодим, здоровим і бездомним! Бідно моя дівчино! Але я знову думаю, як тобі допомогти. На жаль, Герхардт проти, щоб ти жила в нас. Та й ти сама бачила, в нас лише дві спальні нагорі, нема де тримати ще одну людину.

— Ніхто з твоїх не хотів тримати мене, мамо!

— Але тобі лише тридцять два роки! А мені всі п'ятдесят два! Було б мені бодай сорок і відкриті кордони, потрібен був би той Герхардт і той Ніргендсдорф!

* * *

Дарина повернулася на район, до бабиної землянки. Знову повернулася, як і пророкувала баба Ніна. Вперше Дарина пішла звідси в шістнадцять років, коли була на першому курсі училища. Пішла до хлопця, з яким було все добре, в якого прожила два місяці, поки з відрядження не повернулися його батьки. Поки хлопець захоплено слухав батьків, як їм працювалося в експедиції, Дарина відчула свою космічну непотрібність в тому домі, зібрала речі й пішла. Той кавалер не шукав її й не просив повернутися. Наступного хлопця знайшла лише за два роки, коли вже закінчила училище. Історії Дарининою життя були банальні й брудні, як київські околиці. Емоції, які виникали на почат-

ку, змушуючи іноді її єство кричати: «Життя прекрасне!», згодом були побиті каменюками побуту так відчайдушно, що і щасливі години забувалися або згадувалися з огидою.

А мати, на відміну від Дарини, до землянки не верталася. Як пішла після народження Дарини, залишивши онуку бабі на місяць, так і не повернулася через тридцять років. Примудрялася переїздити від одного співмешканця до іншого і без пауз у землянці. Поки після розвалу Союзу не перебралася до Герхардта в Ниргендсдорф.

Єдиною людиною з Дарининою минулого, про яку вона мимоволі згадувала добре, був дядько Зорик, один з материних громадянських чоловіків. Мати завжди шукала не так чоловіка собі, як батька Даринці, принаймні завжди декларувала цю позицію у сварках з бабою в землянці. То вже не її вина, що перше вона сяк-так знаходила, а друге лише одного разу знайшла в образі Зорика.

Зорик протримався поруч її матері цілий рік, і за цей рік Дарина кілька разів побувала у театрі, навіть досі пам'ятає ті спектаклі. Вони втрьох на кілька днів їздили до Одеси і до Феодосії, але радість була не лише в цьому. Дядько Зорик був людиною, яка вмить гасила усі сварки. Він не боявся прийти до землянки разом із матір'ю і змусити бабу Ніну усміхнутися. Він обговорював з Дариною її справи у школі, як жоден друг не вмів. І... і багато всього іншого було так, що Дарина мимоволі усміхається, згадуючи той рік.

Чому ж усе урвалося через рік? Власне, і поки тривав союз матері з Зориком, Дарина продовжувала жити в землянці у бабусі, хоча її часто брали на прогулянки, в поїздки та в гості. Але потім повертали назад. Зорик жив у крихтній кімнатці в комуналці зі своєю матір'ю, мовчазною сивою жінкою, яка весь час усміхалася, майже ніколи не вимовляючи ні слова. Але мати Зорика була, існувала, займала простір у кімнаті десять квадратів, і там стеля височезна, кубічних метрів у тому житлі було багато, але для Дарини місця все одно не було.

— Якби не його матуся, Зорика б жінки розірвали на частини, — ділилася з Дариною своєю житейською мудрістю мати.

А через рік Зорик зник, і мати вже прийшла до дочки в землянку із черговим неандертальцем, який постійно смикав її за руку: ходімо звідси, ну!

Коли Дарина одного дня розпитала матір, де дядько Зорик, він же ж обіцяв книжку «Граф Монте-Крісто», мати прямо рубанула:

— Його забрала сука з квартирою. Набридло чоловікові спати з жінкою, коли матуся прокидається й прислухаться зі своєї койки: а що вони там роблять? Запам'ятай, доню: без квартири ми приречені паскудитися з такими, як оце! — мати кивнула на свого нового, який саме пішов за пивом. — А книжку «Граф Монте-Крісто», до речі, Зорик тобі передав. То я все забуваю взяти тобі.

Це було давно, дуже давно. Відтоді стільки всього змінилося у світі! Тільки не в землянці. «Вона завжди була стара, — думає про бабу Дарина, — коли я була дитиною, їй було не так і багато! В сімдесят другому, коли я пішла до школи, їй було лише п'ятдесят два роки! Скільки матері зараз! Але для матері досі ще дуже актуальне молоде життя: одяг, салони краси, секс. А ця завжди була бабою. А я? А я теж скоро стану бабою. Бабою без власного кутка. Навіть без землянки».

Але поки Дарина знову осіла у баби в землянці. Це, зрештою, і її житло, вона тут прописана. І, як не дивно, бабуся до онуки терпляча й улеслива. І винувата. Дарина не розповіла бабусі, як жінка із ЦСБ повернула гроші, які виявилися фальшивими. Тож бабуся мало не щодня починає розмову про свій вчинок, увесь час виправдовуючись:

— Вони ж обіцяли дати тобі квартиру, Дарочко! Трикімнатну! В тебе ж буде родина! Чоловік і діти! От побачиш! І не якісь німецькі покидьки. А наші, радянські!

— Радянських людей вже кілька років нема, ти тільки-но прокинулася, бабо? І квартири вже не дають! А купують! А скажи мені, ти ж була комуністка?

— Я ж усю війну пройшла! — викрикнула у відповідь баба.

Насправді баба в КППС не була, хоча й вступила туди в окопах чи то Сталінграда, чи то ще якоїсь великої битви. Але її виключили по війні через якісь гріхи. Це з'ясував котрийсь із материних кавалерів, коли хотів ще за Союзу допомогти їй отримати державну квартиру завдяки заслугам її матері, учасниці ВВВ.

— То чого ж ти таскаєшся до церкви? Церква не визнає ніякої партії, тим більше комуністичної!

— А церква суду божого — визнає!

— Так бога ж нема, бабо! Ти мені сама це говорила, коли я була малою!

— А суд божий є! От вони скоро призначать засідання по моїй справі! А після розгляду повернуть решту грошей.

— Решту? Яку решту?

— Ту, яка лишиться після судових витрат!

— Не треба було красти гроші, за які твоя рідна онука працювала три роки без вихідних!

— А то лише на суді божому буде сказано, чи то крадіжка, чи то велика жертва! — грюкала об стіл кулаком баба Ніна. — Не плач, Дарочко, в тебе ще все буде! От згадаєш слова баби Ніни, яка тебе ростила, коли твоя мати тебе покинула. А ти все одно поїхала до неї, до тих німців, які наших людей мучили, я ж усю війну пройшла!

* * *

Але якщо приховувати від бабусі факт фальшивості грошей, привезених з Німеччини було можливо і навіть, як здавалося Дарині, корисно, то Стасові довелося розповісти правду. Бо він поривався кликати товаришів і всерйоз катувати бабусю («...помре, то кому вона потрібна? Міліція? В мене є знайомі менти»), щоб та зізналася, кому із ЦСБ вона

віддала гроші. Щоб далі розбиратися з цеесбістами. Коли ж Стас второпав реальну ситуацію, він тяжко застогнав:

— Дарино! Куди ж ти дивилася, дура нещасна! Не могла перевірити в Німеччині, що тобі дають? Гаразд, ти сама пролетіла, але ж скільки намучився я з твоїм житлом! Скільки разів замикав ларьок, ходив на зустрічі! А ти так підісрала! Так і знай, ти мені все одно винна те, про що ми домовлялися!

Під час тої розмови біля Стасового ларька в Дарини на плечі була її сумка, в якій були гроші, які вона заробила в Нацика та які всюди носила за собою. І дівчина вигукнула:

— Дойчмарками візьмеш? Порахуй на своєму калькуляторі, скільки!

Стас назвав суму, але потім похопився:

— Даро, я ж не кажу, щоб зараз! Коли зможеш! Просто, щоб ти розуміла...

— Я розумію! — Дарина полізла витягати дойчмарки і незграбно викинула з сумки фальшиві долари, які їй повернула працівниця ЦСБ. Стас нахилився, подав їх Дарині, що зробило ситуацію зовсім нестерпною. А Дарина простягла йому кілька сотень дойчмарок.

— Бери! Ці є справжніми!

— Якщо ти так вирішила, я візьму. Але прошу врахувати: ти їх сама мені даєш саме зараз. Я міг і почекати.

* * *

Подальше життя Дарини так і тривало у бабиній землянці. Баба, як і в дитячі роки, опікувалася онукою. Прала Даринину постіль у ванні, сушила її надворі, бо прийшла весна, а потім і літо. Годувала її не перловою, а дещо стрawnішою пшоняною кашею, і Дарина іноді їла. Іноді ввечері бабуся поривалася налити дорослій онуці сто грам. Одного разу Дарина вилила ту рідину бабі в обличчя.

— Не треба так, Даринко, — сумирно відповіла бабуся. — Суд божий прийде! І там усі дадуть відповідь! І всім воздасться!

- І тобі також, стара гадина!
- І мені також, — сумирно відповіла бабуса.

* * *

Мати викликала Дарину на переговори на пошту.

— Донечко, сонечко, як ти там? Ти так довго не озивалася! Я навіть думала про найстрашніше!

— Тобі б повідомили!

— Не треба так, ми тут в Ниргендсдорфі всі переживаємо за тебе!

— Упіймали Нікудинських? — спитала Дарина.

— Яке там! Принаймні нам нічого не відомо.

— А як Мілуня?

— А її, уяви собі, взяв собі Нацик.

— А як же він опікується нею?

— Приходять жінки із соціальної служби, до нього ходять, то ще й до неї. То, власне, чому я тобі дзвоню? Ми вирішили: єдине, що тобі зараз лишається, — вийти заміж за Еріха.

— За кого?

— Ну, за Нацика. Його ж звать Еріх.

Так, Нацик колись представився Дарині як Еріх. Але вона жодного разу не звернулася до нього по імені, а подумки завжди називала Нациком. Мати відчуває мовчазне ошелешення дочки і розвиває тему далі:

— Ти ж не хотіла знайомитись із жодним з молодих фріців, ми ж із Герхардтом не раз організовували для тебе зустрічі в перший рік, як ти була в Ниргендсдорфі. Потім облишили. Хоча ти їм усім подобалася! Ну, я розумію, мовний бар'єр. А Еріх добре знає нашу мову. І ти завжди любила посидіти в нього. І до Мілуні звикла. Вона ще більше виросла! Як кастрована кішка! Погоджуйся, доню! А далі буде видно!

Замість того, щоб коментувати абсурдність материної пропозиції, Дарина відповідає по суті:

— Але ж в мене прострочена віза! Я ще довго не зможу приїхати до Німеччини!

— То приїдеш до Польщі, — не відступає мати, — а ми доставимо Еріха туди. Він хоче, і це головне! Я це беру на себе!

— Мамо, але не так давно ти не змогла доставити його із сусіднього будинку! — застогнала Дарина.

— Послухай, Даро. Ти сама для себе виріши: ти вмираєш чи живеш? Якщо вмираєш, то вмирай і не муч нікого. А якщо живеш, то зрозумій: в житті і не таке буває! Поки заробиш на власний дім, вимажешся в лайні по самі вуха! Я от скільки років мучилася! І лише нещодавно стала жити як людина! У Герхардта, до речі, проблеми зі здоров'ям, — несподівано кокетливо-грайливим голосом заговорила мати.

По дорозі з переговорного пункту Дарина думала над словами матері: «ти вмираєш чи живеш? Якщо вмираєш, то давай, швидше. А якщо живеш, то живи. Я живу. Заміж за Нацिका-Еріха не виходжу. Але живу».

Перед очима Дарини виникла низенька квітуча яблунька посеред крихітного палісадника між сірих будинків. Несподівана краса деревця ще сильніше підкреслювала потворність людських жител навколо неї. Згадала, як усе квітне навесні біля кам'яниць у Ниргендсдорфі. «Все одно не хочу туди, — думала Дарина. — Цей гарний світ з охайними будиночками, там самі каверзи й облуди». Принаймні її той світ приймати не хоче. Але який, який світ прийме її?

* * *

Дарина влаштувалася на роботу в приватний дитячий садок. Після Сергійка, Аллочки й Мілуні вередливі діти, які так обурювали її колег, недавніх виховательок державних садочків, для Дарини були просто ангелами. А вечорами Дарина Іванівна все одно верталася до землянки.

Дарина розгубила своїх подруг, з якими зрідка листувалася в Ниргендсдорфі. Ті жінки радо зустрілися б з нею і

поновили б обірваний зв'язок. Але Дарина була не готова обговорювати свій повний крах. А зустрічатися з чоловіками і поготів. Вона вже давно сама. Хоча це саме той вік, коли тільки кохатися, навіть якщо й не хочеш створювати родини. Але де, Господи, де? В землянці? Дарину охоплював напад нестримного гомеричного реготу. На бабиних клунках! Чи в лісі? В тому, який починається одразу за масивом. Зараз тепло, зрештою... Але й чоловіки перестали помічати гарну молоду жінку. «Скоро стану бабою! — думає Дарина. — А може, я вже баба?»

Але — О Господи! — вони стали душевно спілкуватися з бабусею. Ніколи з нею не було відвертих розмов. З матір'ю іноді були. То від матері Дарина знає, в яких клоаках жили мати з бабусею до землянки. А з бабою, з якою онука стільки часу жила під одним дахом, вони ніколи не розмовляли, як подруги, як рівні. І от був потрібен аж такий стрес, щоб вони заговорили одна з одною, як людина з людиною. І страшної теми вкрадених грошей вони не оминають. Так легше. Баба постійно виправдовується.

— Дарочко, ти молода. Ти матимеш житло! Матимеш і дуже скоро! Бо як бога й нема, але божий суд є! А за божим судом ти квартиру заслужила! Як і я колись заслужила!

— Побачимо, — сумно зітхала Дарина.

— А от скажи мені, Дарочко, а чи я заслужила пенсію? Я пройшла всю війну, а потім скільки років мила підлогу у військкоматі!

— Заслужила, звичайно ж. А хіба ти не отримуєш?

— А ти ніби не знаєш, яка тепер пенсія? Тоді була пенсія, на яку можна було жити! Я на дві ставки мила підлогу, щоб мати таку ж пенсію, як в учительок! Але країну розвалили! І в мене відібрали пенсію, на яку я тяжко працювала не три роки, а набагато більше!

— Але ж ти мене і в Радянському Союзі годувала самою перловкою!

— Неправда! Яблучка я тобі завжди купувала!

— Хіба яблучка! Але щось смачненьке я їла лише в маминих хахалів!

— Вони тобі завжди пхали цукерки, як німці нашим дітям в окупації!

— А дітям і треба давати солодке! — Дарина мимоволі згадала Нацика й Мілуню. — А ти ніколи мені навіть шоколадки не купила! Ти і тоді на пенсію, як в учительки, меблів у дім не купила, тільки ці клунки паскудні!

— А я все складала гроші тобі на квартиру! Ось!

Баба рушила до купи клунків, витягла з одного з них радянську ощадну книжку:

— Дивись!

Книжку було виписано на ім'я Дарини. Сума поповнювалася щомісяця. І назбиралося кілька тисяч радянських карбованців, солідна сума! Дарина з подивом дивиться на бабусю.

— Я це оформила на твоє ім'я, коли ти була зовсім малянью! Щоб вручити тобі на твої двадцять п'ять років! Якби не розвал країни, ти б одразу купила собі кооперативну квартиру! Але ж твої двадцять п'ять припали на час, коли всі вклади заморозили! Обіцяли індексувати! Але все пропало! Все пропало!

— Я й не знала, що ти таке робила для мене, бабо. — Дарина вперше за багато років лагідно взяла бабусю за руку, що несподівано зворушило стару.

— Та виходить, я щось неправильно робила, якщо ти за ту квартиру все одно їздила до німців.

Дарина розповіла бабі про Нікудинських: і про Сергійка, і про Аллочку, і про Мілуню. І про Нацика. І про його несподівану ніжність до малої дебілки.

— Мабуть, постріляв таких на Східному фронті, — раптом зареготала баба, — то тепер гріхи замолює. Ми у війну дострелювали клініку для слабоумних, яких не доби́ли німці. А що було з ними ще робити?

Баба стала часто згадувати війну. Ту війну, яка була насправді. А не ту, яку в Союзі рекламували для патріотичного виховання.

— Бабусю, чому я не письменниця? — казала Дарина, вислухавши ще один жахливий сюжет від бабусі, в якому, попри кострубату мову оповідачки, пульсувала жива кров кривавої правди.

— А я тобі ще й не те розповім, — раптом прошепотіла заохочена бабуся, — від німця вона. Від полоненого німця.

— Хто?

— А твоя мати!

— От воно що! А як його звали?

— Еріх його звали! Він був такий гарний! Такий... із розумінням до жінки! Не те, що наші... політруки.

— А ти з політруками теж гуляла, бабусю?

— Я всю війну пройшла!

Тут бабуся второпала, що розкривати давні таємниці завжди небезпечно, можна заїхати кудись зовсім не туди, і повернула на іншу дорогу:

— Зате коли вона в мене народилась, я ні з ким жодного разу! Хто б не ліз!

— А до тебе хтось ліз після війни? Ти ж була вже стара! — безжально коментувала свої спогади дитинства Дарина.

— Зате вона була занадто гарна!

— Тому вона така білява!

— Тому вона така курва! Але на суді божому з усім розберуться! Чого ж тільки вони мене не кличуть на свій... аеропаг?

— Аероклуб, бабо! — пирснула Дарина.

— Чого смієшся? Їхня вища рада називається «аеропаг»! І вони б усе сказали, і чи правильно я робила, коли з Еріхом наодинці лишалась, і чи правильно твої гроші до них віднесла. Чого ж вони мене на суд не кличуть? І в той будинок, та навіть на поріг не пускають! Туди, де їхній аеропаг, це не там, де кінотеатр, це в іншому місці, але де, не скажу, хоч би мене катували, вони заборонили...

— Тому що ти їм дала фальшиві гроші, бабо!

— Фальшиві?

— Так, фальшиві! Ті гроші, які ти вкрала в мене, були фальшиві! Даремно паскудилась, бабусю! Не спокутувала ти своїх гріхів перед радянською владою, бабо! От і в суді божому тобі й відмовили!

— Що ти таке верзеш? Звідки ти це можеш знати?

— Ось вони, ті гроші!

Дарина витягла із сумки ті трикляті фальшиві тисячки й кинула їх перед бабою. Стара схопила знайомі купюри, стала тасувати їх, як гральні карти. А потім знову на її обличчі з'явилася страшна гримаса, вона стала хапати повітря витягнутими губами, вирячила очі і зі стогоном впала під кухонний стіл.

* * *

— Дарочко, сонечко, — стрибала біля Дарини Захарна, — не муч мене, я тобі все зроблю, лиш не муч мене.

— Що вам треба?

— Мені треба оця ваша землянка! Ти ж бачиш, мій магазин збільшується, торгові площада ростуть, а путнього кабінету в мене, у власниці магазину, так і нема. Я вже з нею скільки разів починала цю розмову, але ж ти краще за мене знала небіжчицю, в неї на все була одна відповідь: «я всю війну пройшла, мені цю квартиру дав військкомат». Дарочко! Я куплю тобі іншу, але продай мені цю! Я розумію, це твоя пам'ять, тут пройшло дитинство, сюди ти завжди верталася, ніде не приживалася, але ти й мене зрозумій!

— Але ж цю квартиру не приватизовано. Як її продавати, Захарно!

— Але ж ти тут прописана? Значить, вона тепер лише твоя. А в мене всюди є знайомі. Всю документацію зроблять швидко!

Коли все те сталося, в Дарини навіть не було грошей на дзвоник до Німеччини. Захарна підсунула їй свій службовий апарат:

— Дзвони! Це, до речі, твій телефон! Небіжчиця здавала його мені!

Мати на похорон бабусі не приїхала, бо Герхардту раптом стало зовсім погано.

— Тепер, очевидно, за Нацика доведеться виходити заміж мені! Якби ту debilку Мілуню кудись подіти. Хоча від неї великої шкоди нема. І не кричить, якщо їй постійно пхати солодке. Та й гроші на неї йдуть...

— Я думала, як ти лишишся сама в тому домі, то приїдеш шукати дядю Зорика.

— Згадала бабка, як дівкою була! Навіщо він мені зараз? Треба дивитись не в минуле, а у майбутнє!

— То Еріх — це майбутнє? Мілуня — це майбутнє?

* * *

Дарина не могла повірити, що бабусі вже нема, що сьогодні вночі вона ночуватиме в землянці сама, і завтра так само. А скоро вже ночуватиме у своєму новому житлі. Яке все одно дісталось їй. Попри всі витівки лихої долі.

Незважаючи на всі знайомства і хабарі Захарни, процес тривав більше ніж місяць. Захарна годувала Дарину у «Цілодобово», поїла чаєм у крихітній забігайлівці при крамниці, а з душевними розмовами не набридала. Але от нарешті Дарина має всі необхідні документи для продажу землянки. Вона вирушає до біржі, куди не доїхала зі Стасом ранньою весною. Тепер вона не має опікуватися грошима, це клопіт Захарни, з якою вони разом сідають у фольксваген Діми, товарознавця з «Цілодобово».

Після підписання документів учасників оборудки запрошують до особливої кімнати, де в присутності нотаріуса рахують сотні доларів за ту саму квартиру, яку Дарина мала купити ще весною. І як би воно було, якби тоді Дарина виклала зі своєї куртки із внутрішніми кишенями ті фальшиві тисячі? Тоді був би ще більший шок. Тоді стало б ще гірше. Тоді б напевне не було сьогоднішнього дня.

Коли гроші пораховано, Захарна і Дарина повертаються до офісу нотаріуса, де і отримають документи про власність. Захарна на землянку, Дарина — на квартиру на краю лісу. Захарна по-діловому вкладає свій документ на офіційному бланку до портфеля, а Дарина несподівано ридає. І сама не чекала від себе такого. Вона не плакала, коли не знайшла грошей у схованці в дивані. Не плакала, коли жінка з арешта церкви суду божого повернула фальшиві гроші, тим остаточно вбивши надію. Не плакала, коли спілкувалася з бабою, з матір'ю, зі Стасом. Не плакала на похороні баби. Але от ридає судомно, надривно, і не може зупинитися, поки Захарна не увіпхала їй до рота якесь сильнодіюче заспокійливе. Тепер Дарині ніяково. Але Діма і Захарна ставляться до неї із розумінням.

Дарині вручають два комплекти ключів від тепер уже її квартири.

— А треті ключики тобі віддадуть, коли ми приїдемо. Там вже мали б перевезти до тебе бабусині речі. Давай, Дімо, спочатку до Дарусі, а потім до нас, в «Цілодобово».

Як і обіцяла Захарна, в одній з кімнат уже стоїть диван, а на кухні — стіл і лави. А бабусині клунки заповнили другу кімнату.

— Господи, Захарно, ви і це тягали! — схлипує Дарина. — Винесли б на сміття!

— Ти що таке кажеш, дитино! В котромусь із тих клунків можуть бути діаманти! Перебереш сама, коли заспокоїшся, напевне знайдеш там щось цікаве. Там будуть і старі фотографії, і навіть якісь ордени, медальки. Баба твоя всю війну пройшла! — із несподіваною повагою в голосі вимовила Захарна. — Ми б мали нести поперед неї медальки на подушечках, але...

— Бог простить, — каже Діма.

Дарина помічає на купі бабiniх полотняних клунків целофановий пакет. Там *Lego* і Барбі, які їй подарували Нікудинські-молодші.

— І останнє, Даринко. Майже забула. Це теж тобі, від Стаса. Ми ж купили тобі ту саму квартиру, яку ти мала купити ще весною, коли щось у вас не склалося. — Захарна, яка, здається, все дуже добре второпала, лише удаючи з себе необізнану, дістає із сумки кілька сотень дойчмарок. — І ми заплатили Стасові комісію. То він просив повернути тобі ці гроші. А тепер мене кличе робота! Я ж працюю цілодобово, Даринко! Щастя тобі в новому домі й не забувай нас!

* * *

Дарина лишається сама. Їй знову хочеться плакати, але та пігулка, яку увіпхала їй Захарна, блокує плач. А час минає і скільки його минуло? Вже за вікном темно, хоча надворі літо, довгий світловий день.

Від звістки про Стаса відчула полегшення. Дарина завжди йшла зі своєї роботи обхідним шляхом, щоб не проходити біля Стасового ларька. А завтра неодмінно піде туди і подарує йому те, що їй півроку тому подарували малі Нікудинські. Дарина не пам'ятає, хто в Стаса, хлопчик чи дівчинка. Подарує обидві іграшки: і хлопчачу, і дівчачу. А Стасова дитина одного дня піде на чийсь день народження і матиме для іменинника подарунок з Німеччини.

І Дарина згадала, як її в дитинстві запросив на день народження малий Стас. А вона плакала: нема подарунка. І бабуся витягла з клунка алюмінієву флягу і сказала: «Подаруй хлопцю! Солдатом буде — знадобиться». І Стас дуже уподобав той подарунок. Відтоді вони й товаришують із Дариною.

Дарина згадує одноманітні дні в Ниргендсдорфі. Згадує Сергійка, Аллочку, Мілуню, нацика Еріха. А до речі, бабуся в останню годину свого життя казала, що мати від полоненого німця Еріха, який добре говорив по-нашому. А може, то той самий Еріх? Але то був би занадто влучний збіг. На Східному фронті було багато Еріхів. Багато з них ще доживає по різних Ниргендсдорфах. Але мамі про це

розповісти було б цікаво... Дарина згадує своїх хлопців: і тих, кого любила, і тих, з ким сходилася, щоб бодай на нетривалий час втекти з бабиної землянки. Чому ж верталася? Чому не намагалася підладитись до хлопців, в яких було пристойне житло?

Згадує своїх численних вітчимів, яких було набагато більше, ніж хлопців у неї самої. Мати обирала іншу стратегію. Як вона підлащувалась до Герхардта! Як розчісувала йому волосся, як годувала його з ложки, іноді викликаючи в похмурого мовчазного бурмила щось схоже на усмішку! Чи справді Герхардт уже скоро перебереться в ті ж краї, куди й баба?

Дарина задрімала. Чи то їй наснилося, чи згадалася, але вона різко підвелася і сіла на дивані після сну, який тривав незрозуміло скільки. Але чи було то сновидіння, чи спогад? Їй не більше п'яти років, може, навіть і менше. Бабуся повела дитину в ліс на прогулянку. До озера, на березі якого вони довго стояли. Де стояв туман, а у воді відбивалися дерева й кущі.

— Дивись, бабусю, береза догори ногами! — закричала Даринка.

Бабуся приклала палець до губ. А потім тихо сказала:

— В такий самий день, на березі такого саме озера.

— Що, бабусю? Що було в такий самий день?

Але бабуся знову приклала палець до губ.

Потім вони з бабусею йшли по лісу й слухали спів пташок. А як вийшли з лісу, і попереду з'явилось будівництво великого житлового будинку. Дев'ятиповерхівки. Оцієї самої. Її почали будувати на межі шістдесятих і сімдесятих. І бабуся сказала:

— Це буде твій дім. Тут ти житимеш. З мамою й татом. От побачиш.

Загючник

(Різдвяна казочка для самої себе)

У тісняві маршрутного таксі гучно заверещала паскудна мелодія мобільного. Жінка з довгим рудим волоссям, яка неспокійно йорзала на сидінні біля вікна, перед тим довго й безнадійно намагалась з'єднатись із кимось, і вже роздратовано кинула апаратика до сумки, та після сигналу знову похапцем витягла його, й пасажери маршрутки задурно стали слухачами емоційного мінімоноаудіоспектаклю:

— Люсько! Чого не озиваєшся, стара корово!.. Я тобі додзвонююсь вже бозна-скільки... Сталось, звичайно сталось! Ти можеш собі уявити... наша Валюшка збирається до «академіків» на Костельну із Юрою Боніним!.. Що? Що ти кажеш?.. У Юри Боніна немає трьох передніх зубів?.. Правда?.. Сама бачила чи хтось казав?.. Але ж все одно це Юра Бонін!.. Як що робити?.. Треба знайти спосіб поговорити з ним... Так, поговорити й розповісти, хто така наша Валюшка... Та ну тебе, Люсько! Сука ти, а не подруга!

Жінка люто стиснула мобілку. Потім знову, очевидно, зробила спробу поговорити з Люською, злочинно байдужою до ймовірного контакту Валюшки та Юри Боніна, але Люська уперто не виходила на зв'язок із рудою. Треба було телефонувати далі, треба дзвонити самим «академікам», щоб після катастрофічної новини нарешті знайти моральну підтримку. Але в академіків мобілки нема. Їм краще дзвонити трохи пізніше, вже з дому. А додому вона не доживе. І тому судомно набрала домашній телефон Томки з Костельної.

— Вітю, а де Томка? Ах, зовсім забула, вона в нас працююча жінка. Так, нічого, звичайно, всі ми будемо! До зустрічі!

Жінка витягла записник, почала психопатично слинити пальці, гортаючи його сторінки, шукаючи службовий телефон Томки.

— Покличте, будь ласка, Тамару Кудрик! Томко. Добре, що я тебе застала! Уявляєш, наша Валюшка іде до вас на Костельну із Юрою Боніним! Так! Вона сама мені сказала! Так і сказала: прийду з Юрою Боніним!

Томка виявила значно більше розуміння, ніж недоумкувата Люся. Але тут мікроавтобус доїхав до потрібного перехрестя, і змістовну розмову довелося урвати.

— Я передзвоню тобі! Я зараз виходжу з маршрутки! Дозвольте мені! Та дайте ж мені вийти, стали тут, як турки! Це я не тобі! Тебе вже не буде на роботі? О Господи! І чого ти ходиш без мобілки, стара шкапо!

На вулиці сильний вітер і дрібний дощ. Реве проспект, гомонять люди. В руках у рудої велика торба із супермаркету і невеличка торбинка з бутіка. Додому недалеко. Але вона таки знаходить напівсухе місце під якимось настилом, ставить на брудну сиру землю велику торбу, притримуючи її між ногами, а меншу, тримаючи під пахвою, затуляє одне вухо пальцем, продовжує розмову із Томкою.

— Так і сказала: «Ти знаєш, Сюзанно, прийду до “академіків” на Костельну із Юрою Боніним...» Ні, я нічого не кажу, я, до речі, давно думаю, чого вона собі когось не підбере... Але щоб ця стара хвойда водила за собою нашого Юру... До речі, я й не знала, що він повернувся... Ти права, ми багато чого не знаємо в цьому світі... Слухай, а може, зв'язатись з Нателлою, вона б дала по голові нашій Валюшці... Нателла з Юрою вже давно не живуть? Але ж якісь стосунки підтримують?... Що?.. Нателла з дітьми виїхала до Канади? Ти напевне знаєш? Томко, сонечко, з'ясуй! Я дуже сумніваюсь, щоб тій Канаді була потрібна та Нателла... Коли тобі перетелефонувати?..

А тим часом жінка, яку три подруги іменували «наша Валюшка», повернулась з роботи й порпалась у купі светрів, які були спаковані у торби для відправки на село для далекої родички, щоб їй було в чому ходити до корів. Нарешті знайшла великий реглан із субкультурною «металістською» атрибутикою спереду і ззаду, який син був «з понтом» купив минулої весни, але до якого швидко охолов. Ось це вона й одягне, коли в суботу піде на Костельну до «академіків» у гадючник. Скільки років вона, як ідіотка, купувала нове шмаття саме для цього суєтного дня, щоб продемонструвати «гадюкам» свій життєвий успіх. Те, що вона цього разу прийде на Костельну не сама, турбувало потенційну супутницю Юри Боніна значно менше, ніж «гадюк», її так званих найкращих подруг юності.

...Всі чотири згадані жінки два десятки років тому невідомо для чого закінчили факультет металургії технічного університету. Проте, то тільки Валентина здобула спеціальність «інженер металургії важких металів» невідомо для чого. Її подруги Тома, Сюзанна і Люся недаремно здобували цей мужній фах: усі вони не тільки вийшли заміж за своїх однокурсників, тодішніх юних металургів, відповідно, Вітю-академіка, Вітю-художника і Вітю Кохту, але й досі живуть з ними. І тільки Валентина вийшла заміж за «лівого», не захотіла наполегливо працювати над здобуттям мужа-металурга, і маємо результат: Валюшка розлучилась. А як іще могли скластись стосунки, над яким не працюєш день і ніч, із мужиком, який сам залицявся, а потім одружився без жодного зусилля з боку ледачої Валюшки? Побігала б, як Люська, яка вставала із першими півнями, щоб о пів на сьому прибувати з Теремків-1 на Польову і бігати за Кохтою по десять кіл на стадіоні перед лекціями з якої-небудь теорії сплавів! А ледача Валюшка тільки сміялась, мовляв, не доженеш!.. Догнала і перегнала! Проте лінощі, хоча і є смертним гріхом, але не найстрашнішим із семи. Найстрашніший смертний гріх —

це гординя. І саме цей жахливий гріх складає важливу частину Валюшчиної сутності. Вона насмілюється пишатись своєю незалежністю, робить вигляд, ніби їй байдуже. Так їй і повірили! Дарма що працює заступником головного редактора елітного глянцю «Victor & Віктор» і хизується, ніби глянцевий космополітичний *Victor* дає їй більше, аніж який-небудь рідний український Вітьок із плоти й крові.

— Мені не вистачило Віті на факультеті металургії, то я знайшла собі свого *Victora* і щаслива!

Хоча щастя, за великим рахунком, не було. І не тому, що аж так драгувала гординя трьох гадюк Томи, Люсі і Сюзанни — о, це презирство жінок, які міцно тримаються за чоловічий хрін, до тих, хто схопиться тільки вряди-годи! «Якби не мої хлопчики, я б наклала на себе руки! Я не знаю, для чого тоді жити!» — співала першу партію Люська, а Сюзанна підхоплювала: «А я б спилась! Так, я б спилась! Якби не Вітька й Ладка, я б давно валялась під парканом!» — «Ми не знаємо, Валюшко, їй Богу, не знаємо, — вели вони далі хором, — як ти знаходиш у цьому житті бодай якийсь сенс?» Але мова про інше. Сама ж Валентина була в тому гадючнику, який сентиментально іменується товариством друзів юності, найбільшою гадюкою, і три подруги добре знали це. Тільки сором'язливо ніяковіли і не проговорювали вголос очевидного.

Неправда, що Валентина не знайшла на факультеті металургії свого Віктора. Тим, скільки вікторів мала вона, могла б похвалитись не кожна жінка. Але спочатку був Вітя-академік, ще до того, як став «академіком», тобто ще до того, як його підхопила єдина дочка академіка-металурга Тома. І досі очі Валентининої мами наповнюються слізьми, коли раптом почує вона давню пісню у виконанні небіжчиці Анни Герман: «Красивая и смелая дорогу перешла». Томка, до речі, не була ні «красивой», ні «смелой», вона була дочкою академіка-металурга із грандіозною квартирою на вулиці Костельній, яка тоді іменувалась вулицею Челюскінців, і

цього було досить. Вона могла вибрати будь-якого хлопця на факультеті металургії. Чи то гуртожитського, чотири особи в одній кімнаті, вигоди в кінці коридора, душ для хлопців по непарних. Чи то киянина з двокімнатної малометражки на масиві з батьками, бабусею й молодшим братом. Юра Бонін, який, до речі, був і не гуртожитський, і не киянин, їздив на навчання електричкою з якогось передмістя, Томі не дався. Стримано, тактовно, але не дався. Хоча вона й запрошувала його до себе полагодити кран, ніби в академіків не було змоги викликати майстра, а сама, як розповідали на факультеті, зустріла його на порозі абсолютно гола. А Юра кинувся викликати швидко, мовляв, бідна Тома втратила розум. І після провалу з Юрою Тома-академічка взялась за Вітю, який уже тоді дійшов до серйозних стосунків з Валентиною.

А Валентинина мама і досі плаче, в усьому звинувачуючи Вітю-академіка. І в невдалому шлюбі дочки, і в її нинішньому безпутному житті, і в її роботі в підозрілому журналі для справжніх чоловіків «Victor & Віктор».

— Мамо, та не плач ти, він такий нікчемний мужик!

— Він став таким, коли пішов від тебе. А був славний хлопець.

— Він ніде не працює вже багато років!

— З тобою б він працював! І ти б не працювала в цьому бридкому журналі, людям соромно показати, що ви там пишете.

— Мамо, від нього в мене не було б дитини («академіки» були бездітні).

— З тобою в нього все було б! То все від важких металів! В самого академіка вона народилась на п'ятому десятку!..

А тепер вони всі в ситуації п'ятого десятка раз на рік збираються у дико захаращеній квартирі на Костельній, де п'ють шампанське і горілку, запиваючи хто пивом, хто кефіром. Святують чергову річницю весілля «академіків». До речі, ніхто напевне не знає, чому в них нема дітей — чи

не вийшло, чи за домовленістю. Томка й досі пишається, що вона не вагітніла, щоб одружити хлопця, який їй припав до душі, через що пройшло безліч дівчат. Казали, ніби доля насміялась із Вітьки, який одружився із розрахунку. Але, можливо, розрахунок Вітьки-академіка саме в тому й полягав, щоб жити без дітей у квартирі академіка-металурга, який досить скоро після одруження дочки пішов із життя. Через рік після чоловіка померла й мати Томки. Довше за всіх протрималась бабуся, яка декілька років лежала в одній з величезних кімнат, і коли гадючник збирався, було чутно її зойки, на які ніхто не звертав уваги. Але згодом за фамільну огорожу на Байковому перебралась і вона, і Вітька з Томкою лишилися вдвох на немірянній, як панський лан, території, якій не могли і не хотіли давати ради. В одній з кімнат стояла розкладачка, кілька років тому її ставили для одного Вітьчиного родича, якому навмисне не стелили на дивані, щоб потім не ліз зупинитись у них. Родич давно поїхав, але розкладачка з постіллю, з якої ніби хтось тільки-но виліз, ще й досі стоїть біля заваленого якимось ганчір'ям дивана. Поміж вишуканих шаф із розбитими дверцятами стоять клунки із якимось добром, яке одного дня збираються розібрати, перебрати і винести, і цей день мріє у присмерку майбуття ледь зримим маяком.

А тим часом Томка щодня, щоб не дратувати чоловіка своєю надмірною присутністю вдома, ходить на роботу до металургійного «вісника НАН», і Вітя-академік лишається сам. Перечитує давно читану белетристику з величезної бібліотеки, дібраної в радянські часи. Удає, ніби пише велику книгу про свого могутнього тестя, за яку якесь хирляве видавництво сплатило йому вже декілька авансів. А також, за порадою свого однокурсника, фахового інтердисциплінарія Віктора Кохти, Вітя вже котрий рік пише проект наукового дослідження про основні етапи розробки гуманістичного дискурсу чорної металургії.

Своєрідний шарм Вітьки-академіка полягає в його дебільній щирості. Так, одружився з Томкою, щоб жити в цьому домі. «Але ж як тут класно, Валюшко! І так швидко всі перемерли... Вже скільки років стою біля цього вікна і не можу надивитись на Дніпро й на платани Володимирської гірки! Поглянь, це ракурс для втаємничених. Саме під цим кутом. Так, Томка — гадюка, ще й яка! Ніколи яешню не підсмажить, с-сука, тільки варить яйця, а яешню, каже, смаж собі сам! Вона хоче — ти можеш собі таке уявити! — щоб моя матінка приїхала в Київ допомагати нам по господарству. Але жила б не в нас, а десь найняла квартиру. Маю, те що заслужив? Ой, Валюшко, не треба! Можна подумати, з тобою було б краще! Все те саме, тільки без квартири на Костельній! Найкраще було тоді, коли я зустрівся із вами обома. З нею вже розпочав, а з тобою ще не закінчив. А втім ми з тобою не закінчимо ніколи. Все гаразд, Валентино! Не бійся. Томка не прийде! Якщо хочеш, зараз перетелефонуємо їй у «Вісник». Це не мобільний, це локальний. Як відповість, то, значить, вона таки там. Коли вже ти зробиш зі мною інтерв'ю для твого *Victora*? Бо з художником робила, з Кохтою робила, а я, виходить, тобі не друг юності?»

— А мені мій Вітька по вихідних сніданок у ліжко приносить! — неодмінно хвалиться Томка перед гадючком.

— І в туалеті він за тобою ще досі підглядає?

— А ти мовчи, одінокая жінчина, тебе завидки беруть, що в мене і дім, і муж, а в тебе нічого, тільки син-двійошник і якийсь паперовий *Victor*! А мій Вітюша пішов від тебе до мене не через квартиру! А тому, що я — краща жінка, ніж ти!

— Томко, заспокойся, заспокойся, — Сюзанна і Люська хапають п'яну Томку під руки, тягнуть її в туалет блювати в розбитий унітаз — клозет в оселі «академіків» напрочуд великий, завбільшки з хрущовську кухню. Але непрозоре скло в туалетному віконці вибили під час якоїсь пиятики, Вітя спромігся поставити тільки звичайне, і у вечірні годи-

ни мешканці кількох осель у будинку навпроти дивились дармовий спектакль тілесного жахіття.

Поки Сюзанна й Люська пробльовують п'яну Томку, до Валентини у вітальні підсідає Вітя-художник і починає співати, ніби вона стала гарною, як ніколи, що вона — саме та унікальна жінка, в якої все найкраще завжди попереду, яка на п'ятому десятку виглядає суттєво краще, ніж на другому, яка з кожним роком, не зважаючи на кілограми на боках, а може, саме завдяки їм, розкриває нові суцвіття своєї зрілої краси, і коли вже вона знов завітає до нього до майстерні на Батієву гору — там кожен куток скупив за нею.

Вітя-художник першим покинув фах металурга, а точніше, металургія сама відмовилась від нього. Його відрахували на п'ятому курсі за пиятику в гуртожитку — їхній курс мав нещастя закінчувати навчання в рік інтенсивної боротьби з алкоголізмом. Вітя-художник не любить згадувати той жах: виселення з гуртожитку, вагітна Сюзанна, яка тягне жити до себе... І коротка розмова з Юрою Боніним: «То тобі вона напевне не потрібна? Якщо так, я з нею одружуюсь. Але пообіцяй, що ніколи не шукатимеш контактів з дитиною». Він тоді мало не дав Юрі в пику: «...не лізь до моєї дружини! Не лізь до моєї дитини!» Вітя-художник не знав, що Юра Бонін у такий спосіб влаштував не одне весілля на факультеті металургії. Хлопець із органічним несприйняттям дівчачих страждань щоразу щиро був готовий одружитись із новоявленою вагітною з факультету, поки винуватець шукав способу цього не робити.

А Вітя-художник після вигнання з факультету металургії пішов працювати на цвинтар, звідки не брали до війська і де він протягом певного часу успішно виготовляв огорожі й хрести. Один із самотніх дідів-гробокопів залишив йому у спадок свою хатку на Батієвій горі, де Вітька обладнав майстерню. Вітя-художник однозначно не був великим митцем. Але він поступово мистецьки намацав потрібну пропорцію містицизму, еротизму й урбанізму, в результаті

чого його малярську продукцію почали інтенсивно купувати офіси й ресторани — тільки встигай живописати. В його майстерні над спальним місцем висів мистецький виріб, де з вікна химерного багатоповерхового будинку виривалась мушля валторни, з якої лізла оголена жінка з досконалим металевим тілом і обличчям, яке мало риси всіх чотирьох гадюк.

А Сюзанна вже й не знала, в який спосіб втримати чоловіка, який раптом став більш-менш відомим і сяк-так заможним. За допомогою візажиста розробила імідж подруги художника: їй порадили довге руде волосся і, оскільки вона не зможе змінити колір очей, неодмінно купити зелене пальто із зеленим коміром. От Люська — та носить що попало, тримає чоловіка регулярними продзвонками і постійними опитуваннями: де був, хто може підтвердити, що й ти там був? Вітя Кохта боїться її, як заєць. А Вітя-художник нікого не боїться, ні Бога, ні людей, ні Сюзанни. Крім особистого нахабства, в нього на руках незмінний козирний туз у домашній грі: достеменна і неспростовна інформація про те, що саме Сюзанна настукала на його пияцтво в гуртожитку комендантові й студрадів, коли його виключили з числа металургів. І щоразу, коли Сюзанна висловлює незадоволення його ночівлею в майстерні, він пропонує їй скаржитись у житлову контору чи в міліцію.

— Я була вагітна, — виправдовувалась Сюзанна, ридаючи, — сама не відала, що творила!

Одного разу, коли Валентина була у Віті-художника у майстерні, почався несамовитий гуркіт у двері — певне, Сюзанна калатала двома кулаками.

— Зараз я її відпроваджу, — сказав Вітя і закричав так, щоб було чути назовні:

— Ти з комендантом, Сюзанко? Чи ти знову раптом вагітна, сонечко?

Іноді Валентина думає про мотивацію своїх коханців. Вітя-художник — митець, і цим все сказано: для митця мати

якогома більше подруг є справою честі. Віті-академікові просто необхідно з певною періодичністю скаржитись на Томку, інакше починає бити її по голові зразками окисленого металу із колекційної перекошеної шафи небіжчика-тестя, а ніхто, крім колишньої нареченої Валентини не слухає його скарг. А от Вітя Кохта зустрічається з нею, очевидно, щоб періодично переживати моменти юнацького, а то й дитячого хуліганського жаху: хороший слухняний хлопчик їсть крадькома вже третю цукерочку, коли йому наказали не брати більше однієї: у хлопчика діатез.

А навіщо їй самій ті троє вікторів? До Віті-академіка на Костельну вона ходила із ностальгійно-жовчних міркувань: ще раз побачити, яке воно нікчемне, як добре, що він не з нею, як добре, що він їй не чоловік, а тільки коханець номер три. Коханець номер два — то Вітя-художник. Теж, до речі, паскуда. Не тому паскуда, що коханець. А тому що не друг: ніколи не зустрінеться з нею, коли вона його раз на рік просить, тільки тоді, коли йому заманеться. Але він уміє за один сеанс надовго приборкати її притлумлену тілесність, і це доводиться цінувати: адже якщо не шанувати тіла, яке виручає нас у досить складних ситуаціях, то де житиме дух?

А коханець номер один — то Вітя Кохта. Зустрічі саме з ним вона мала б перебирати в пам'яті, як скнари-багатії перебирають на самоті коштовне каміння, бо ж Вітя-художник зі своєю мистецькою тілесністю категорично не розуміє духовних поривань, а Вітя-академік взагалі нічого не розуміє.

Їхній роман з Кохтою почався в Амстердамі, де вони випадково опинились в одному готелі — вона вивчала досвід елітних чоловічих розваг, щоб фахово висвітлити їх на сторінках свого «Victor & Віктор», а Кохта приїхав з доповіддю на черговий міжнародний форум інтердисциплінаріїв. Віктор Кохта очолює недержавний Інститут інтердисциплінарних досліджень, він — геній інтердисци-

плінарності, автор багатьох матеріалів і книжок. Говорить оксамитовим голосом, який зворушливо тремтить, коли йдеться про долю світу і долю України в контексті світових трансформацій, про людську гідність і національні розбіжності, і, взагалі, він буває такий розумний і чуйний, і говорить саме те, про що Валентина також думає, тільки, буває, не здогадується.

— Ти помітила, Валю, Вікторові на його картинах дуже добре вдаються тіла і ніколи не вдаються обличчя. Я цього не розумію. Якщо мені щось хочеться увічнити, це саме людське обличчя, обличчя чоловіка або жінки...

Отже, вона б мала зберігати в пам'яті їхні нечасті зустрічі й іноді перебирати їх, як маркізи перебирають кільце й камеї, і вона б так і робила, аби він помер... ну так, якби він помер. Але Вітя Кохта не помер, тільки полисів, а з технічних причин померло їхнє кохання. Мабуть, без надії на оживлення. У Віті Кохти, на відміну від Віті-академіка, в розпорядженні якого завжди є Костельна, на відміну від Віті-художника, в якого завжди є майстерня на Батисевій горі, ніколи нема життєвого виміру свободи у вигляді вільної хати. Є тільки автомобіль марки «Ретро», який можна порівняти зі штанами з великою діркою на сідниці, які, однак, з якихось ностальгійних міркувань чомусь усе-таки носять. У той автомобіль його власник ледь влазить сам, помістити тут ще й жінку неможливо, не те що у «Пежо» Віті-художника, де й справді можна щось утнути.

І всі побачення після їхньої неймовірної зустрічі в Амстердамі Валентина зорганізувала сама. Домовлялась із колегами про приміщення, зараня зносила туди пляшки з вином і пакети з частуванням. Вона ревно відпрацьовувала кожну хвилину тих побачень, та навіть кожну секунду. Того дня, коли вони призначались, в її родині й на роботі неодмінно траплялось щось непередбачене, що потребувало її неодмінної участі, але вона кидала все і бігла у небуття з тим шалом, з яким у 19 років не бігала до Віті, тоді ще

не академіка. А Вітя Кохта приходив у тимчасове любовне гніздечко, пив за її здоров'я, підтягав випрані Люською кальсони і йшов далі, лишаючи Валентині смуток вивернутої назовні душі, після якого вона відходила кілька діб.

Але на якомусь етапі добувати приміщення для зустрічей ставало дедалі важче і важче... «З ким ти зустрічаєшся? — питали її колеги. — Тепер стільки кемпінгів і міні-готелів, совкова ера чужих квартир давно минула, зніми собі щось, якщо зустрічаєшся з молодим, а якщо з ровесником, то знімайте по черзі». Та хоча «Victor & Віктор» платив непогано, віддавати суттєву частину доходу за наймане помешкання, щоб раз на квартал туди забіг Вітя Кохта випити за її здоров'я її ж вина... Від тої думки наставав суїцидальний стан, з якого виводило тільки усвідомлення того, що жах від її відходу житиме в гадючнику не довше ніж п'ятнадцять хвилин. Але жорстока правда стояла перед Валентиною в усій її бездуховній наготі: вона потрібна йому зовсім не тою мірою, якою він потрібен їй. «Ми чоловікам потрібні зовсім не так, як вони потрібні нам, — так давно казала Сюзанна, — на цьому й треба будувати!» — «Але вони до нас звикають, — слушно відповідала Люська. — Звичка працює на нас!»

До коханок звикають, так само, як і до дружин. Якби було куди, Вітя Кохта, й досі, певне б, забігав Валентини. Але докладати до цього зусиль... вони йшли на вибивання коштів для Інституту інтердисциплінарності, на доповіді й круглі столи, і, взагалі, на виведення України зі стану культурної депресії і введення її ж у світовий контекст. А Валентині, щоб вона не думала, ніби вона вже зовсім нічого не значить для нього, він зрідка пропонував швидкий хуліганський секс десь у громадській вбиральні. Очевидно, після того він сподівався на кращий подружній секс із прісною Люською.

...Це, певне, вона зараз дзвонить. Валентина вилазить з-під купи шмаття, зібраного для відправки на село, йде до

телефона. «Це правда, що ти збираєшся прийти у суботу на Костельну з Юрою Боніним?» — «А що, не можна?» — «Та ні, але ж ми звикли, що приходять тільки свої». — «Але ж він також наш, металург». — «Але ж, Валюшко, ти ж знаєш ситуацію, Томка ще й досі не може забути його, навіть її травмувати...» — «Але ж всі ви знаєте МОЮ ситуацію, чому на це ніхто не зважає?» — «Ну, Валюшко, облиш, ти ж у нас сильна жінка, не те що психопатка Томка, від дитинства не знала ні в чому відмови, як їй щось не так, в неї відразу депресія... А в чому ти, до речі, прийдеш, що ваш “Victor & Віктор” радить носити, щоб подобатись справжнім чоловікам?»

...Кілька днів тому Юра Бонін гукнув її в підземному переході, вона його не одразу впізнала. Він завжди мав сухотну зовнішність, а тепер її вразив втомою і неприкаяністю. На останньому курсі він одружився із старшою за нього на кілька років лаборанкою Нателлою, в якій було троє дітей. Однокурсники сміялись: Юра Бонін ретельно підшукував для шлюбу найнещаснішу жінку. Довго шукав і нарешті знайшов. Коли навдовзі по закінченні навчання почалися зміни в державі, Нателла розшукала в Юрі якийсь відсоток виїзної крові, чи то німецької, чи то грецької, і змусила його діяти в напрямку еміграції з тоді ще СРСР. Але виїхати їхньому сімейству не пощастило. Тоді Нателла відрядила Юру працювати кудись за кордон, а сама таки згодом примудрилась виїхати до Канади, оформивши себе і своїх дітей біженцями з Чечні. До Канади за Нателлою Юра вже не поїхав, хоча й сумував за дітьми. «Та твоїм же ж дітям вже по тридцять років, моему вже двадцять!» — вигукнула Валентина. «Господи, скільки років минуло! А ти бачиш когось із наших?» — «Бачу, бачу, Юрочко. Хочеш і ти подивитись?» — «Ой, правда, а коли і як?..»

В такий спосіб на суботу було призначено зустріч біля Головопшти, щоб разом перетнути Майдан і підняти на Костельну. Зранку Юра не перетелефонував, отже, зустріч

не скасовується. Валентина натягла на себе джинси, такі, які носила студенткою, щоправда, на три розміри більші, одягла кросівки й реглан з емблемами металістів.

— Це ти в гадючник збираєшся? — спитав її син.

Колись вони ходили на Костельну разом з діточками, які гасали по академічних апартаментах, забігаючи й до кімнати, де лежала бабуся. Валентинин син навіть одного розу попівсяв у її судно, яке стояло під ліжком, що викликало дике захоплення Люсьчиного сина і Сюзанниної дочки. Але діточки підрости й пішли різними життєвими шляхами. Дуже високий віраж узяла дочка Сюзанни й Вітьки-художника. Вона вже у дванадцять років читала Крістеву, а в тринадцять взялась за Лакана.

— Сядь отам і не наближуйся до мене, — заверещала вона, коли Валюшчин син сів поряд з нею на диван у вітальні академіків, — двійчників ми кличемо, коли потрібне вологе прибирання в хаті!

— Заумних дівок ніхто не трахає, — відповів Валентинин син, низуючи плечима й сідаючи подалі від дівчини.

Син як у воду дивився. Недавно у дитини був так званий нервовий зрив від нещасної любові. Сюзанна, тягнучи за собою наразі безсловесного Вітю, бігала до хлопця, провина якого, як виявилась, полягала не в тому, що він кинув Ладу, а в тому, що й не брав.

— Важко з цими новими, — скаржилась подругам Сюзанна, які допомагали їй із психостимуляторами й психоаналітиками, — наші принаймні нас робили вагітними, то з цим вже можна було працювати. А ці взагалі нічого не роблять. Тільки сидять в Інтернеті. Ладочка, коли одужала, також конкретно зосередилась на віртуальних стосунках.

— Передавай привіт Ладці й Северину, — каже їй син, коли вона виходить з дому.

— Їх не буде.

— Я знаю, що не буде, але ж привіт є через кого передати?

Северин Кохта вже в Йелі, студіює етнопсихосоціоніку. А Валентина ніколи не забуде, як шестирічний Севочка під

час однієї давньої зустрічі на Костельній підійшов і обняв її ззаду, почав розчісувати її волосся, хвалити її сережки і ланцюжок на шиї.

— І чого це ти мене так любиш, Севочко? — спитала Валентина.

— А мама завжди мене просить таке робити, коли тато їде у відрядження. А ти взагалі самотня, тебе треба пожаліти.

Валентина саме тоді тільки розлучилась, і слова Севочки розсмішили її.

— І хто тобі сказав, що мене треба пожаліти?

— Мама.

— І коли вона тобі таке каже?

— Вночі. Вона кладе мене до себе, коли тато у відрядженні.

— І вона плаче за татом?

— Ні, вона мене лоскоче і сміється.

Потім Валентина чула, як Люська рішуче смикала чоловіка, щоб той, як батько, пояснив дитині, що не все, що відбувається вдома, треба переповідати тьоті Валюшці, але Вітя Кохта був захоплений розмовою з Вітею-художником про шляхи мистецтва у постколоніальному світі, до якої приєднався навіть Вітя-академік, і це все було давно, дуже, дуже давно.

Дзвоник на мобілку наздогнав її вже на Хрещатику.

— Валюшко, це правда, що ти будеш з Юрою Боніним? — заклопотано питала Сюзанна.

— Гадаю, що так.

— Значить, треба готувати Томку, щоб вона не грюкнулась неприємно. Він не був у неї від того дня, ну, ти ж знаєш...

— Коли вона роздяглась раніше, ніж треба?

— Ніби ти сама завжди це робиш тільки вчасно! — Сюзанна люто урвала зв'язок.

Юра чекає із величезним букетом хризантем.

— Це для Томки?

— Гарзд, нехай буде для Томки.

— Ти гадаєш, на даному етапі саме вона є найнещаснішою жінкою?

— Найнещаснішою?

— Про тебе говорили, що ти шукав найнещаснішу жінку України, щоб подарувати їй свою увагу.

Юра посміхнувся.

— Я й не знав, що про мене таке говорили.

Вони піднялися по Костельній та увійшли у засцяне підворіття, яке мирно співіснувало із численними елітними галереями і розкішно відремонтованими під'їздами. Перетнули тісне темне подвір'я, Юра завбачливо присвітив ліхтариком, Валентина натиснула код, викликала ліфт, який довів їх до помешкання «академіків». Юра вручив Томі букет хризантем.

— Раніше треба було, — буркнула Тома.

— Давайте, девушко, на кухню різати салати.

— Я посиджу з хлопцями у вітальні, а ви собі ріжте салати.

— Ти робила таке, коли ходила сюди сама. А тепер ти прийшла з чоловіною, то, значить, давай до нас.

— Я піду різати салати, я в Німеччині більше року працював у ресторані, — сказав Юра. Жіноцтво радо привітало інтенцію Юри Боніна, а Валентина пішла поправляти зачіску до ванни, єдиного приміщення, де було дзеркало.

Вітя Кохта рушив за нею й схопив її за литку. Він завжди робив так — певне, бажання відчутти заборонений хуліганський смак життя спокушає його досить сильно, а те, що Валентина прийшла з кавалером, робило доторки у ванній вдвічі гострішим.

— Де ти підбрала Юрку?

— На вулиці, — знизала плечима Валентина.

— Добре виглядаєш у цьому... неакадемічному вбранні.

Вітя-художник також похвалив її субкультурний реглан, а Вітя-академік сказав, що йому більше подобалось, коли Валентина вбирала модельні костюми.

— А я вже давно не беру до уваги твої зауваги, — відповіла Валентина.

— А я це тільки-но помітив.

Вітя-художник відкоркував вино й розлив по склянках. Вони почали звичну балачку про інтелектуальні новини міста Києва, про давні часи і ще про щось, коли Юра Бонін раптом з'явився на порозі вітальні.

— Валю, ми зараз ідемо звідси.

Всі здивовано завмерли в тих позах, в яких їх застала ця новина, зокрема й рука Віті-художника на Валентининому плечі. За спиною в Юри Боніна з'явилися три переляканих жіночих обличчя.

— Мені дуже шкода, що я не поспілкувався з вами, хлопці, але я певен, ми бачимось не в останнє. А ваші дружини вирішили повідомити мені такі деталі про мою даму, що я просто змушений забрати її звідси. Ходімо, Валю.

Жінки розгублено зникли. Юра подав Валі куртку, швидко одягся сам, і вони швидко пішли. Коли вони вийшли з підворіття на освітлену Костельну, Валя люто подумала: «А чого я раптом слухаюсь його, як та вівця?» Вона зупинилась і подивилась Юрі Боніну в обличчя.

— Послухай, я голодна, як собака! Я хочу жерти!

— А в мене навіть немає грошей запросити тебе до доброго ресторану...

— Ну то якого біса було демонструвати ці демонстрації! Я добре знаю цих гадюк і можу собі уявити, що вони могли тобі говорити.

— Ходімо в «Метроград». Там є непогані снеки. З пивом.

— Яке, в дідька, пиво? Я вже почала з хлопцями пити вино.

— Ну то, може, ти краще знаєш, де тут можна посидіти. Ходімо, Валю. І не сердься, що я забрав тебе звідти. Іноді треба робити і так.

Вони зійшли з Костельної й рушили вгору по Малій Житомирській. Дійшли до кафе у підвальчику, знайшли місце в напівтемряві. Валентина посміхнулася.

— Ну і що вони встигли тобі сказати? Що я живу з усіма їхніми чоловіками, якими вони так пишаються — якщо це, звичайно, можна назвати життям?

Їм принесли келихи, розлили вино.

— Вони змусили мене пильніше придивитись до тебе.

— Пильніше?

— Якщо троє одружених чоловіків виявляють таке зацікавлення цією жінкою, то мені, чоловікові наразі свобідному...

— Ти гадаєш — увага свобідного чоловіка — це саме те, що мені наразі потрібно?

— Як твій син? — запитав Юра.

— Йому двадцять років. Йому вже не потрібен ні тато, ні вітчим.

— А друг? Друг завжди потрібен.

— У нього багато друзів і подруг.

Їм принесли салати.

— Там салати кращі. Але якщо захочеш, я запрошу тебе до себе, почастиую кращим, ніж те, що зараз поїдається на Костельній.

— Я думаю, Юро, їм шмат став поперек горла! Особливо бабам! Ти все-таки молодець. І, хай там що, у нашому віці не так важливо нажертись...

— А що важливо?

— Те, чого нема. І не буде.

— Кохання?

— Дружба. Довіра. Щирість. А коханням нехай розважаються наші діти.

— Ти знаєш, Валю, а я йшов за тобою в підземному переході. Дивився на твої ноги і думав: чому не я купив цій жінці такі гарні чобітки.

— Ой, не сміши мене, Юро, ой не сміши...

— ...А потім побачив, що я знаю цю жінку. Знаю ще від тих часів, коли вона була дівчиною.

— І ще тоді помітив, яка вона неординарна...

- Не смійся, Валю.
- Але ти кажеш таке, чого я вже нездатна сприймати.
- Чому?
- Ти забув, скільки нам років?
- Не забув. Але я вдячний долі, що зустрів тебе. І хочу, щоб ти захотіла ще раз мене побачити.
- Навіщо?
- Бо... якщо жінки втрачають здатність любити, то в цьому винні чоловіки.
- І тебе непокоїть така ситуація?
- Якщо чесно, то дуже.
- І ти маєш проект як її змінити?
- Вихід один: якщо людство...
- Постлюдство, як каже наш друг Віктор Кохта.
- Постлюдство — це все одно людство. І якщо воно дійшло до того, що жінки перестали любити, значить, вихід один: любити повинні й чоловіки...

Зупинка за вимогою

Ці декілька стареньких будиночків стояли осторонь усього. Кілька маленьких фруктових садочків — їх, здається, й було всього три чи чотири — утворювали ірреальну оазу серед пустирища між двома житловими масивами. І мікроавтобус, простуючи по дорозі від так званої «ближньої» групи бляклих сіравих бетонок до «дальньої», з'їжджав з асфальту на покручену втопану стежину і довго їхав крізь той простір із безладними купами бозна-чого, які взимку припадали снігом, а влітку поростали буйними бур'янами. А на півдорозі була зупинка за вимогою, на якій сходили мешканці тих будиночків або ті, хто їхали до них у гості.

Колись їх тут було багато, таких одноповерхових напів-дерев'яних-напівкам'яних будиночків із верандами, до яких ніяк не припасовувалося слово «котедж», хіба що вілла («бо вилами підперта»). А тепер лишилось тільки декілька таких, біля зупинки за вимогою, серед безладного пустирища, і найкомічніше було те, що цим садовим будинкам були присвоєні досить великі номери — вулиці, якої не існувало вже багато років. Інші будиночки розвалили, колись настане черга й цих, але поки вже кілька десятиліть між «ближніми» й «дальніми» бетонками з'юрмились ті декілька скромних, проте агресивно затишних і притягальних масточків, з одного з яких на зупинку за вимогою завжди виходять кілька курочок і гордий півень.

Біля її будиночка ніякого господарства він не побачив. На підвір'ї не було навіть собаки. Був тільки великий міс-

тичний чорний кіт із бурштиновими очима і неймовірно довгим хутром. Коли він уперше лишився в неї на ніч, вона ще жила разом з бабусею. Веранда, вітальня, а за нею дві спальеньки. Він довго сидів у неї, вони розмовляли, пили вино, до якого домішувались пахощі шалених хризантем. Потім цілувались, а тоді дійшли до кордонів тої солодкої держави, від яких відступати вже не годиться. Але автобус, який з рипінням пригальмував на зупинці за вимогою, нагадав про пізній час. Він підвівся і спитав її, як часто ходять тут маршрутки після одинадцятої. А вона запитала, чи хтось десь чекає на його неодмінне повернення цієї ночі. Він відповів, що на нього ніхто не чекає, але... — він вказав рукою на спальню бабусі, яка вже скінчила поратись на кухні-веранді й причинила за собою двері.

— Мені двадцять вісім років, — знизала плечима вона, і він зрозумів: його не ловлять на живця, як це сталося із ним кілька років тому, коли тоді майбутня, нині вже колишня дружина затягла його в інтимну ситуацію з благословіння батьків, які з'явилися у потрібний, вміло підлаштований момент і змусили його зіграти роль у їхньому спектаклі. Ні, щойно йому запропонували залишитись, бо до цього привели їхні власні життєві дороги, які сьогодні перетнулись. А бабуся шанує право дорослої онуки на власне життя.

Тієї ночі вона кохала його так, що вранці, прокинувшись від повноти й спустошення, він довго шукав те слово, яке б означило те, як все відбувалось. Пристрасно? Це банально. Щиро? Так, щиро, але не тільки... принижено? Ні, приниження з її боку не було, але як? Віддано, так. Хоча для позначення того, що відбувається за кордонами солодкої держави, слова знаходити важко, «віддано» — шукане слово. Так віддано, що він цілком міг розраховувати на добрий сніданок. Але вона не поспішала вставати раніше за нього. Солодко спала, розпроставши на подушках свої довгіє коси, зовсім не думаючи, що чоловікові, який провів у неї ніч, треба рано на роботу. Вона хутко встала тільки

тоді, коли бабуся постукала й гукнула, щоб вона пішла подивитись, які неймовірні хризантеми розквітли в сусідки. Тоді вона вмить зістрибнула з ліжка, щось натягла на себе й побігла дивитись на сусідські хризантеми. А він також встав і одягся, і довго стояв посеред маленької низької спальні й не знав, як ото він зараз вийде з цих дверей, як дивитиметься на обох жінок.

Вона повернулася від сусідки зі справді незвичайною фіалково-рожевою хризантемою в руках, яку простягла йому й сказала, що то на честь них. А він сказав, що йому треба поснідати, бо їде на роботу.

— Ой, зараз щось знайдемо, — весело відповіла вона, і поки він умивався перед каламутним свічадом, кинула в чашку з окропом чайний пакетик і зробила йому бутерброд. І він подумав: як так сталося: надихнув жінку на таке віддане кохання й не надихнув її подбати про нормальний сніданок, зрештою, він вчора приніс і вино, і торт, і фрукти... Вона, мов підслухала його думки й поклала на тарілку поряд з бутербродом великий шмат вчорашнього торта... Його колишня дружина від самісінького першого інтиму ревно загодовувала його поживними сніданками і завжди давала бутерброди на роботу, а також яблуко, апельсин і банан. А він відмовлявся, казав, що в обідню перерву ходить з усіма до ресторанчика, а колишня дружина казала — нехай, але бутерброди з дому також не завадять, аби було із чим попиту чай під час паузи об одинадцятій.

Вона йому бутерброда з собою не дала. Тільки провела до зупинки за вимогою, до якої від їхньої хвіртки було два кроки, і бабуся привітно усміхнулася йому на прощання, а він чемно вклонився їй і подякував за гостинність.

Неприємний спогад про вбогий сніданок розвіявся за кілька діб, і тоді щемний спогад про віддане кохання розквітнув на повну силу, як хризантеми наприкінці вересня. І він почав думати, яку б вигадати нагоду, щоб поїхати у той химерний закуток на зупинці за вимогою серед пусти-

рища. Вони не домовлялись про наступну зустріч. Але й не зустрічатись також не домовлялись. Тоді, коли він опинився в неї вперше, був якийсь незначний привід, вона віддала йому якусь непотрібну їй річ, яка йому знадобилась. Він довго вигадував якийсь новий привід, і, так і не вигадавши, одного дня знову сів на маршрутку, яка везла до неї. Зійшов на зупинці за вимогою, увійшов у подвір'я, де не було собаки, тільки під ногами хутко промайнув божевільно пухнастий кіт. Навпомацки, крізь холодний туман пізньої осені, дістався до тьмяної веранди, угледів світло вглибині. Зупинився перед порогом, чомусь згадав слова й мелодію романсу про відквітлі хризантеми, а потім, знемагаючи від млосних передчуттів й не розуміючи себе, чого це він так довго не їхав сюди, постукав у вікно веранди.

Вона з'явилась на порозі й запросила до хати. Але того вечора вони не кохались. І не пили принесеного ним вина, пили її горілку. Два дні тому поховали її бабусю. Вчора в неї ночувала подруга, сьогодні вона вже сама, зрештою, в кожного своє життя. Їй зараз трохи моторошно самій, але треба звикати. Бабуся померла в один день. Ще вранці вийшла до комори з відерцем для вугілля, а в обід її вже не було. Бабуся завжди дуже боялась, що знесуть їхній острівець серед закиданого щебенем пустирища. Казала, як, не дай Боже, доживати в бетонній багатоповерхівці, то доведеться довго лежати перед смертю. Тоді ні за що не пощастить померти в один день, як вмирали всі з їхнього закутка, коли тут ще було багато будиночків із садочками. Вона й сама пам'ятає, як колись «дальнього» масиву не було, а тільки «ближній», себто ближчий до міста, а за ним розпочинались їхні сади. А потім усе розвалили, тільки чомусь лишили оці кілька номерів біля стежки, на яку з'їжджають авто з траси. Вони говорили цілу ніч, і він забув свій недавній солодкий чоловічий трем на порозі її дому. Але розмова їхня тривала до ранку, і була спокійна й містична. Як шум кістлявого гілля фруктових дерев за

вікном у маленькому садочку. Як шум нечастих авт, які проїздили вночі по вузькій стежині, завжди ледь пригальмовуючи біля зупинки за вимогою. Вони поминали її бабусю, поминали всіх померлих, кого їм хотілось тієї ночі пом'янути. І наступного дня він ледве досидів до кінця робочого дня, але не відчував розчарування й роздратування від втоми після безсонної ночі й від несправджених чоловічих сподівань.

А потім він думав, чому ж не домовився з нею про майбутню зустріч, гаразд, до дев'яти днів не можна, але невже варто чекати всі сорок? І за тиждень ввечері після роботи знову поїхав тою маршрутною й зійшов на зупинці за вимогою, і увійшов у її подвір'я, і постукав у вікно веранди, і вона сказала, що двері замикаються на ніч тільки пізно ввечері, як це робила бабуся, а до того й друзі можуть заходити не стукаючи.

І вранці, зупиняючи маршрутку після розкішної ночі кохання й поспішного сніданку, він запитав себе: скільки їх, тих друзів, які можуть без попередження входити в той дім і мати те, що минулої ночі отримав він? В нього виникло бажання застати когось у неї. А потім піти й ніколи не приїздити. І він їздив до неї всю зиму, але вона завжди була сама, тільки одного разу в неї в гостях була подруга, яка поїхала, коли він прийшов, і ще одного разу в неї зупинялись якісь родичі, які ночували в кімнаті бабусі.

Вона працювала вдома. Не було потреби телефонувати, щоб домовитись про зустріч. Одного разу він чекав її на порозі замкненого будинку, а коли дочекався, вона показала, де ховає ключа, коли йде з дому. В її будинку не було телефона, він навіть не знав, чи є в неї мобільний. Принаймні в його присутності ніхто ніколи до неї не телефонував.

Вона була художницею, робила якісь замовлення для різних видавництв. Іноді малювала від руки, іноді щось компонувала на комп'ютері. Тільки одного разу він бачив її перед мольбертом на весняному подвір'ї. Він ніколи не

цікавився, що вона робить, але чомусь вважав її посередньою художницею і навіть трошки жалів її за це. Зате яка вона коханка! І не тільки у вузькому розумінні, себто в спальні. А й в широкому сенсі також, бо вона

— мала власне помешкання, адже він після розлучення мешкав з батьками, поки будувалось його власне, й наразі міг будувати стосунки тільки з жінками, які мали де;

— була чудовою співрозмовницею — іноді він подумки називав її «жінка, з якою можна говорити про все». Не тому, що вона підлаштовувалась під нього, як деякі знайомі дурні дівчата, ні! Нерідко вона починала, а він підхоплював. У естві кожного з них були однаково окреслені межі морального й неморального, раціонального й ірраціонального, національного й позанаціонального... Між ними ніколи не було гучних суперечок на ідейному ґрунті, як бувало в нього з багатьма;

— щиро раділа його скромним подарункам, ніколи не кривила личка, мовляв, не те приніс. І ніколи не розігривала нещирої вдячності;

— ніколи не навантажувала його своїми проблемами, наприклад, влаштуй на роботу секретаркою чи адміністратором у свій офіс мене або подругу;

— завжди раділа йому й не питала, чому його так довго не було...

Останній пункт з неповного переліку її жіночих та людських чеснот потребує деяких уточнень. Його зачіпало те, що вона ніколи не питала його «чом ти не прийшов?» Він хотів знати, чому, і не знаходив потрібних слів. Скільком жінкам він роздратовано кидав: «Чого причепилась, де був? Де треба, там і був!» Скільки разів казав це колишній дружині, коли вона ще не була колишньою, і от зустрів жінку, яка уперто не питає, де був, чому не приходив, і це йому також не подобається! Він перебільшив, назвавши її «жінкою, з якою можна про все». Про все, крім того, що між ними.

Але одного разу він не витримав і запитав, затримавши її біля дверей з веранди у вітальню:

— Чому ти не питаєш мене, коли я прийду наступного разу?

— А ти б хотів, аби питала?

Він чекав будь-якої відповіді, тільки не такої відповіді-запитання. Вже наперед кипів, якби вона сказала: «Знаю, що нікуди не подінешся».

— А ти б хотіла, щоб я не приходив?

— Якби я хотіла таке, я б не пускала тебе у свій дім.

Само собою. Він сказав щось не те...

— А якби я перестав у тебе бувати... що б ти тоді робила?

— Я б знайшла чим зайнятись.

— Чим або ким?

— Через певний проміжок часу хтось, я думаю, з'явився б. А щось — завжди зі мною.

Він нічого не зрозумів і не став просити роз'яснень.

А потім прийшла справжня весна. Побачивши квітучі дерева в подвір'ї свого будинку, він подумав, як, певне, пишно цвітуть вишні на зупинці за вимогою. І того вечора в неї був дім, повний гостей. Це він почув ще в подвір'ї: вікна вітальні, які виходили на веранду, сяяли крізь весняну імлу яскраво, як ніколи, і з дому долинав гучний регіт. Йому не сподобалось, що в неї гості. Навіщо їй стільки людей в домі, коли він приїхав привітати цвіт вишень в її саду? Він не знав, чи їхати назад, чи увійти в дім. Схилявся до першого, але дві пляшки шампанського тягти додому не хотілось. Вирішив залишити їй на веранді.

У вітальні гучно реготали жінки. Він наважився притулитись обличчям до вікна й побачив, що посеред вітальні було щедро накрито стіл, за яким сиділо кілька жінок. Жодна не звертала уваги на темний силует біля темного вікна. Виникла спокуса підслухати, що вони так жваво обговорюють. Тему розмови вловити було важко, але

можна було почути, що смислові слова мало не в кожному реченні узгоджувались винятково за допомогою слів нецензурних, які ті жінки вимовляли легко й невимушено. І вона сиділа в колі своїх товаришок, весела й розчервоніла, і легко перехиляла чарку за чаркою, і також сипала тими словами легко й артистично, він мимоволі зареготав від того, як несподівано і вправно звучала складна морфологічна конструкція на основі дзвінких матюків. Йому стало млясо від розкутості тих жіночих посиденьок. Просто симфонія! Ні, це не симфонічний оркестр, їх, здається, п'ятеро. Квінтет з вокалом! Жінки вже геть як чоловіки! Спілкуються, як мужики за пивом!

Розмовляли жінки, звичайно ж, про чоловіків. Але не лаяли їх, мовляв, які паскуди, скупі, хтиві імпотенти, тільки годуй їх та роби аборти, а з самих не виб'єш копійки на нові колготи, тільки рвуть їх, коли стягають ще в ліфті, а потім нічого не можуть ... рефрен, який вічно можна було почути за стіною жіночої курилки в його конторі. Ні, ці веселі жінки обговорювали, як усе-таки з чоловіками буває класно!

— Ми ж пізнаємо світ завдяки їм!

— Не світ, а всесвіт, туди його так!

— Не всесвіт, а саме життя, туди його перетуди!

— То ж вип'ємо, бабоньки, за ніжні чоловічі руки!

— За гу-у-уби!

— За о-о-очі!

— Та на біса тобі ті очі? Заспівай ще й про карі очі й чорні брови! За вірне чекання і шлюбне злягання.

— Боронь Боже!

— А я все-таки вип'ю за карі очі!

— А я за руки!

— А я за губи!

— А я, бабоньки, за нього! Що б ви не казали чи про очі, чи про вуса, а я вип'ю за нього!

— Ну то за це треба пити стоячи!

— От розпутна! Я ж казала, що ти послідня шалава!
Стоячи — за нього!

— А я гадаю, що це глибоко символічно, туди його й назад!

І коли всі жінки з реготом підвелися, щоб стоячи пити за нього, на темній веранді з гуркотом полетіли якісь металеві миски, серед яких, здається, був старовинний мідний таріль, в якому небіжциця-бабуся варила вишневе варення. І та мідь загула, як литаври на честь земного кохання, за яке стоячи пили жінки.

— Обережно, там, здається, мужчина, звідки він тільки взявся... мати його...

— Та тихіше ти, розматюкалась, як на базарі, а якщо там і правда мужик?!

— І я про те саме. Я ж порядна жінка, при мужчинах ніколи не матюкаюсь...

— Всі тут порядні і цнотливі, туди перемать!

— А хто там?

Жінки вийшли на веранду, запалили світло, тільки-но він встиг відсахнутись від вікна із пляшками шампанського в обох руках.

— А тут мужчина із шампанським! А ми по горілочці!

— Шампанське також згодиться! Класна поліровочка!

П'яні жінки роз'їхались о десятій, а вона ніяк не могла зупинити свій дзвінкий регіт. Він згадав, як приходив з чоловічих посиденьок п'яний, себто веселий і щасливий, до своєї колишньої дружини, як вона кричала, яке право має одружений чоловік пити десь без дружини. Як після чергового такого непорозуміння він пішов од неї до батьків — і то був кінець, відтоді в них нічого не клеїлось. Може, й тепер вже буде кінець, і не варто йому їздити сюди до цієї незалежної від усього жінки? Тим паче, що вона казала, що їй буде чим зайнятись, якщо він зникне.

Нареготавшись, вона міцно заснула, а він робив кілька спроб розбудити її, але не досяг результату. А десь о

четвертій, коли він нарешті заснув, прокинулась вона й декілька разів вставала пити воду. А потім вийшла на холодну веранду, і коли він встав о сьомій, вона похмуро сиділа на сходинках і дивилась на нього спідлоба.

Більше він не їздив до неї тої весни. І влітку не їздив. Одна половина його ества поривалася до неї, друга веліла не слухати першої. В нього розпочався роман з іншою жінкою, також з околиці міста, тільки все було значно банальніше. Вони з нею навіть їздили разом у відпустку, і він не раз гнав від себе думку, що було б, якби поряд з ним на пляжі лежала вона. Але поряд лежала жінка, яка стала аж так нагадувати його колишню дружину, що коли вони повернулись додому, уже й не озвався до неї. Щоправда, та жінка неодноразово озивалась до нього сама і кликала до себе, і казала, що, мабуть, вагітна, він знав, що цього бути не могло, але вона не вщухала, як стихійне лихо, і він змінив номер мобільного, а вона телефонувала в офіс і тільки восени переключилась на когось іншого. А він думав, а чи не залишив він її з саме такими проблемами. Це малоймовірно, але в них були такі сильні моменти єднання, які в їхньому віці можуть увінчатись чим завгодно.

Він забував про неї, а потім несподівано згадував, але не їхав до неї, і сам не знав, чому. Коли в жінці щось вабить, а щось лякає, то, зазвичай, перемагає друге. Тим паче якщо сама жінка не кличе, не заманює, залишаючи чоловіка сам-на-сам із його ставленням до неї.

...Він ніколи не був поціновувачем виставок сучасного малярства. На подібні виставки взагалі ходять тільки родичі й знайомі. Чим же привернула його увагу маленька афіша біля сходинок до напівпідвалу, коли він повертався в офіс з обідньої перерви? У крихітному зальчику була колективна виставка кількох художниць, і він побачив кілька її картин. Виставка називалась «Рідний Києве, не зникай!» Він впізнав закуток біля зупинки за вимогою,

і будинок з верандою, і сусідські фіалкові хризантеми, і самотню фігуру молодої жінки на сходинках до веранди, і голу жінку спиною до вікна. Картина з оголеною жінкою називалась «Чекання». Чи на нього чекає вона? Чи когось іншого? Чи вона чекає того, хто прийде перший? Він витяг мобілку й поздвонив до офісу, що трохи затримається з перерви. А директорка галереї, відчувши його інтерес, простягла йому каталог картин із преїскурантом. Картини були недорогі, і він одразу сказав директорці, що купує «Чекання» (навіть якщо там чекають не його). Директорка сказала, що забрати картину можна буде тільки наприкінці виставки, а він збентежено перепитав, чи буде зазначено, що картину продано?

А останньою в її ряду була картина, на якій жіночі руки з довгими пальцями пестили химерну поличку на стіні. Все було у фіалковій декадансній імлі: і стіна, і пальці, тільки дерев'яну поличку було виписано із фотографічною достеменністю. Саме цю поличку він прибирав для неї, і вона була дуже вдячна йому. Вони тоді разом сміялись: чи все це надовго? Скільки ще стоятиме цей дім серед неосвоєного пустирища між двома масивами бетонок?

Та картина з дерев'яною поличкою мала назву «Подарунок». Він купив і її. І директорка галереї сказала, що може зробити для нього виняток і сьогодні в кінці робочого дня зняти картини й віддати йому, бо в неї є ще кілька із серії «Рідний Києве, не зникай!» Звільниться місце, щоб почепити і їх.

Він не міг дочекатись кінця робочого дня. Директорка галереї вже запакувала для нього дві невеличкі картини, які поміщались під пахвою. Він сів на ту маршрутку й довго їхав через усе місто. А на під'їзді до пустирища його охопив жах: а раптом там уже розпочалась забудова і зупинку за вимогою скасовано, бо нема біля чого зупинятись? Недарма виставка називалась «Рідний Києве, не зникай!» Тоді знайти її буде важко... А взагалі, будь-який

кінець буде банальним. І якщо дім зник, і якщо ні й вона чекає на нього. І якщо дім стоїть, але там інший гість допомагає їй пакувати речі для переїзду. От саме нині, у цей теплий осінній день. Певне, не варто йому їхати туди. Краще вернутись додому, витягти картини, дивитись на них. Згодом побудується його помешкання у великому будинку на протилежному кінці міста, наподалік від Дніпра, і в нього є ці дві картини, перші атрибути його майбутнього хатнього побуту. До нього приходитимуть жінки й теж дивитимуться на ці картини. І в нього буде критерій відбору: підійде та, якій сподобаються, ні, та, яка зрозуміє ті картини... А поки навіщо він їде на край міста. Скоріш за все її закуток знесли, і він її не знайде. То навіщо він витрачає час...

Задзвонив мобільний, дзвінок від невідомого абонента. Схвильований жіночий голос запитав:

— Катерина Йосипівна сказала, що чоловік твого віку купив картини. То був ти?

— Яка Катерина Йосипівна?

— З арт-галереї «Рідний Київ».

— Де ти?

— А ти де?

— Ти у своєму жанрі!

— Рада, що ти нарешті знаєш мій жанр!

— Облиш свої розмови! Бо так я проїду зупинку коханої жінки!

— Яку зупинку?

— З дуже оригінальною назвою: за вимогою!

Вигоріли свірки

... тільки, мабуть, не дуже яскраво...

В. Симоненко

Того вечора одна зі старих київських шкіл святкувала свою річницю. Були запрошені всі, хто в різні часи вчилися там або працювали. Вчительку Ніну Павлівну, яка пропрацювала у тій школі понад тридцять років, також запросили — декілька разів зателефонували з оргкомітету й навіть надіслали в конверті із сухозліткою запрошення на крейдяному папері. Але стара вчителька не пішла на урочистості. На те було кілька причин.

По-перше, вона не влізла в жодну зі своїх святкових суконь — ще більше погладшала відтоді, як востаннє була на людях. Дивна здатність клітин її тіла до несамовитого поділу: їхня кількість росла, хоча останні десять років їх нічим не підживлювали — почуття голоду стало невід'ємною складовою існування Ніни Павлівни. Можливо, улесливі галичани й сказали б про Ніну Павлівну «повненька пані», але хамовиті кияни іменували її здебільшого «товста» або «жирна». «Хто крайній?» — «Я!» — «А ви за ким?» — «За он тою, жирною».

Оглядна Ніна Павлівна тривалий час ніби не старіла, бо мала напрочуд живі яскраві аж променисті очі та красиву щирю усмішку. Ось на стіні у старовинній дерев'яній рамі поряд зі світлинами батьків збільшене овальне фото, зроблене для альбому випускників, коли вона працювала в школі останні роки перед пенсією. Ніна Павлівна щиро усміхається, і це гасить неприємний ефект величезних щік та потрійного підборіддя. Та за останні кілька років безжалюдно повипадали зуби, отже, усмішка лишилась тільки на

портреті, її очі померкли. І якщо котрусь із суконь можна було б охайненько збільшити — розпороти шви, вшити в боки смужки тканини в тон — так робила мама, від якої Ніна успадкувала схильність до зайвої ваги, — то зробити штучні зуби було абсолютно неможливо. Це вимагало таких грошей, яких у старої самотньої вчительки бути не могло — пенсія злиденна, інших доходів нема, коштовні речі на чорний день давно продала за безцінь, дітей нема, у брата й сестри фінансовий стан кращий, але в них свої турботи, яких вона не може збагнути.

Ніна Павлівна мешкає в однокімнатній квартирі в старому будинку, і вікна її помешкання виходять на широкий проспект. Знайомі радять їй продати це досить велике житло, перебраться до бетонки на околиці, потроху витратити ті кілька тисяч, які складатимуть різницю між цінами помешкань. Тоді буде і на зуби, і на кращу їжу, і «на смерть», себто на похорон, гроші, які годиться мати в закапелку всім, кому не світить поховання казенним коштом. Але Ніна Павлівна панічно боїться, що її обдурять у процесі купівлі-продажу, що вона втратить і квартиру, і гроші. Нема ні адвоката, ні близької людини, якій можна довіряти, яка допомогла б здійснити таку операцію. І навіть якщо купівля-продаж пройде успішно, тримати готівку вдома, весь час тремтіти, що прийдуть грабіжники, які періодично вдираються до самотніх, катують їх, якщо ті не віддають грошей добровільно — навіщо їй такий кінець? І, власне, чому вона має йти з оселі, яку любить? Поки вона працювала за попередньої влади, то поступово створила у цих стінах той інтер'єр і ту атмосферу, яких їй хотілося. Тут кожна дрібничка, кожна річ може розповісти довгу цікаву історію з пригодами. Нехай подальші мандри дорогих її серцю речей розпочнуться вже після неї.

А поки Ніна Павлівна сидить у сутінках — не вмикає світла, щоб після урочистостей у школі ніхто з колишніх учнів

не прийшов на вогник. Заодно й електрика заощаджується. І до телефона не підходить — вже двічі тужили в напівтемній кімнаті тривалі сигнали. Можливо, вони зовсім не зі школи. Якщо комусь дуже треба, перетелефонують завтра. Сутінки стають густішими. Можна наштовхнутись на меблі й забитися. Ніна Павлівна навпомацки бере з буфета свічник, чиркає сірником. Спалахують кольорові свічки, давній сувенір з Литви. Архаїчне світло трохи звеселило стару вчительку. Ще одна коштовна річ на чорний день. Раніше вона запалювала ці свічки на кілька секунд. А потім задувала, бо боялася пошкодити орнамент на циліндричній поверхні. Але кілька днів тому, витираючи пил з буфета, помітила, що той химерний візерунок, в який вона мало не три десятка років час від часу вдивляється, побляк, а подекуди зовсім стерся. Скоро й самі свічки розламаються, і не буде нічого. Отак щось бережеш, бережеш, здається, прийде саме той день, а він не приходиться, і те, що так пильно береглося, пропадає, так і не виконавши свого сакрального призначення.

У двері подзвонили, і Ніна Павлівна перелякано дмухнула на свічки. Завмерла, боячись дихати. Дзвонять знову, відчуття страху розростається до неймовірних судом, до стукоту зубів. А як раптом довідаються, що вона вдома й не хоче відчиняти?..

— Ніно Павлівно, відчиніть, що з вами? — лунає з-за дверей стривожений жіночий голос. Може, це безтолкова сусідка Неля, в якої вкотре відключили телефон за несплату, треба знову викликати швидку для хворої дитини? Ніна Павлівна в темряві квапиться до дверей, відмикає замки й засуви. У під'їзді також темно. На порозі — молода жінка, певно, з тих, хто дбає, як би звабити протилежну стать. У темряві вимальовуються стрункі ноги, пишні кучері, блимають сережки, кулони, браслети. І парфуми, міцні безсоромні парфуми. Так пахне, коли жінка й чоловік кохаються. Але коли таке виставляється на люди, то вже не по-людськи, по-собачому.

— Ніно Павлівно, слава Богу, а я вже думала, з вами щось сталося! Ваша сусідка бачила, як ви йшли додому, чула, як ви замикалися. А ви не відчиняєте!

То дзвінкий голос Оксани Полуян, випуск сімдесят третього року. Ніна Павлівна ввімкнула світло в передпокої, і, переконавшись, що на порозі таки Оксана, впустила її до темної кімнати, ледь освітленої лише з передпокою.

— Ніно Павлівно, ввімкніть світло! Ви хочете, щоб я поламала ноги? — Оксана, здається, напідпитку.

— Ти не заперечуєш, якщо я запалю свічки? Не хочу вмикати світла.

— Ой, давайте, це буде класно! Ви економите електроенергію?

— Ні. Просто в мене немає зубів, Оксано.

— То тому ви й не прийшли на урочистку? Як я вас розумію! У мене, щоб ви знали, також вставні зуби! Ось, дивіться!

Спалахнули свічки й освітили підмальоване обличчя гості. А хазяйка сіла подалі від столу, щоб на неї світло не падало. Оксана сперлася ліктем об стіл, поклавши ногу на ногу.

— Дивіться, зараз в мене Голлівуд, — Оксана широко розкрила рота, — всього по сто доларів за одиницю. За світовими стандартами це коштує по шістсот-сімсот за зуб. Можу порадити класного лікаря... Ой, це ті свічки, які ми купували на сувеніри, коли були разом з вами на екскурсії в Литві на осінні канікули в десятому класі! В нас в усіх вони вже да-а-авно відгоріли! А у вас оце тільки зараз!

— Все здавалося, ніби для цих свічок настане особливий день. То нехай вони більше не дурять, ніби той день колись прийде.

— Цей день у вас напевне був, але сплив у небуття, непомічений.

Ніна Павлівна купила цього свічника з кольоровими свічками як сувенір для коханого чоловіка, який саме піс-

ля її повернення з Прибалтики вирішив припинити їхні стосунки. Той чоловік був одружений, вони зустрічалися багато років. Вона могла б плекати міф про кохання й обов'язок, ніби вони пізно зустрілися, а то стали б подружжям. Хоча десь вглибині вирувала непроговорена істина: якби дружиною стала вона, то коханками були б інші жінки. То був єдиний чоловік її життя, її щастя й біль, її спогади й забуття... А десятий «В» випуску сімдесят третього року — то найрозкішніший з усіх класів, які навчалися в стінах тої школи, яка сьогодні гуляє свою річницю. Такого скупчення здібних, гарних і безсоромно пихатих юнаків і дівчат, більшість з яких згодом так чи інакше стали відомими в Україні, не було у їхній школі ні до, ні по тому.

— Ніно Павлівно, курити можна?

Стара вчителька мовчки підвелася, відчинила балконні двері, а потім вийняла з буфета попільничку із важкого каламутного скла і поставила її на стіл, як ставила її тридцять років тому для свого коханого чоловіка.

Поміж незліченного числа учениць Ніни Павлівни було багато гарненьких і навіть дуже гарних. І немало тих, хто дуже добре вчилися. Але поєднань першого й другого таки небагато. Яскрава краса і, як наслідок, підвищена увага до привабливих дівчат з боку хлопців, заважала ученицям зосередитися на навчанні. Серце Ніни Павлівни віддавало перевагу скромним дітям, які ще не крутилися в коловерті фатальних романів, коли закінчували школу, до кого все це прийшло пізніше. Але красуня Оксана Полуян була настільки здібна, якими, загалом, красуні не бувають. Вона артистично декламувала вірші і неймовірно писала шкільні твори. А також з чотирнадцяти років нахабно підмальовувала очі й губи і відчайдушно курила в шкільних таулетах. Та з нею не можна було так, як із жалюгідною двієчницею, яка на відмінно засвоїла лише науку кокетування й манірності.

Але найбільшою любов'ю вчительки Ніни Павлівни була не Оксана Полуян, а Славко Ратинський, також фантастично

обдарований хлопець зі шляхетними манерами й оксамитовим голосом. Хлопцям вона дозволяла бути гарними, вродо не ставала для них ганьбою, як для більшості дівчат. Мабуть, тому, що гарні дівчата неодмінно вважали за потрібне немилосердно прикрашати свою вроду рум'янами й помадами, а хлопці мали природніший вигляд.

— Ніночка мліє від хлопчиків, — ця випадково підслухана у шкільному коридорі фраза боляче вколола її, але то був урок для вчительки: отже, це помітно, тож треба краще приховувати те, що відчуваєш. Вона звикла ховати свої почуття. Але чи можливо звикнути жити без них?

А в той рік, так, саме в той рік, коли той розкішний клас закінчував школу, від неї пішов коханий чоловік, і весь жар свого серця вона віддала Славкові Ратинському. Боронь Боже, щоб вона мріяла про щось тілесне, але все одно то було справжнє кохання із неймовірним серцебиттям і захмарними тріумфами духу. Тільки так вона могла лікуватися від тої страшної рани, яку завдав їй її справдешній коханий... А тепер нарешті яскравим огнем горять ті різнобарвні свічки, які вона так любовно вибирала тридцять років тому, як вони не зітліли за ці роки, ще й горять, і так яскраво!

Оксана припалила другу сигарету від свічі, і цей жест образив Ніну Павлівну. Можливо, тому вона не сказала таке природне як на той момент «Що сталося, Оксано?», а почала, мабуть, таки недоречно:

— Оксано, не мені тебе судити, але невже цигарка може допомогти жінці?

— А я не хочу стати такою жирною, як ви, Ніно Павлівно! — істерично вигукнула Оксана. — Я ще хочу любові у свої сорок п'ять років!

— І цигарка допоможе?

— А як ви собі уявляєте, цілуватися із чоловіком, який палить, жінці, яка не палить?

Ніна Павлівна уявляла, бо пережила таке. Але й знала, як може зашкодити огрядність. ТОЙ чоловік перестав те-

лефонувати, і вона зважилась сама, мовляв, була з учнями в Прибалтиці, привезла тобі сувенір. І почула у відповідь:

— Я завжди любив повненьких жіночок, але останнім часом це в тебе переходить ті межі, які я можу досягнути...

— От козел! — обурювалась її сестра, одна з небагатьох, хто знав про нього, єдина, кому вона розповіла, як все закінчилось. — От козлище! Таке казати жінці! Не міг сказати, що його застукала дружина й відбила одне місце! — сестричка висловилася грубіше.

А потім співчутливо додала:

— Що поробиш, коханка має бути молодою. Старою може бути мати, або в крайньому разі дружина. Треба тобі, Нінко, шукати діда для шлюбу.

Ніні, тоді сорокап'ятирічній, не хотілось шукати ніякого діда. Хоча й нестерпно боляче було хоронити багаторічне кохання. І найдужчого болю завдавало те, що, крім, власне, кохання, гинула мрія чистої жінки про чоловіка, який навіки приворожений духом, не тілом. Для якого не треба терзати себе виснажливими дістами й нескінченними візитами до масажистів і косметичок.

— Наша мамка краща за всіх! — вигукував їхній батько і ляскав по сідниці їхню огрядну маму. Той грубуватий жест ранив делікатну душу Ніни, але батько маму таки любив, хіба що висловлював своє почуття занадто неделікатно.

А вона мріяла, щоб про любов говорили по-іншому, але от, лишилася ні з чим. І вона страждала мовчки, багато працювала, щоб уроки були цікавими, любила своїх учнів, та ніч-чому їх не навчила. Її учениця Оксана Полуян, в ество якої Ніна Павлівна, як їй тоді здавалося, зуміла закласти правильну шкалу пріоритетів, тепер хоче грати за тими правилами, які встановили не найкращі з чоловіків, гірші з них. І відверто й грубо ображає свою стару вчительку, нехай Бог судить її.

— Як згадаю, як ви стояли перед класом пузом вперед, так і хочеться впасти на підлогу й робити гімнастику, поки

не здохнеш! Мені зараз стільки, скільки вам було тоді, і я не хочу бути такою, як ви! Я ще хочу любові!

— Оксанцю, мила, кохань не можна бути так багато! Я ж знаю і від ваших однокласників, і сама ти раніше забігала, скільки в тебе було усіляких пригод! В тебе росте дочка! Якою вона бачить маму, ти про це думаєш?

— Моя донька не росте, а виросла, їй двадцять років! Але це не означає, що МОЄ життя закінчилося!

— Але ж кохання може бути в житті тільки одне! Максимум — два! Три — верхня межа!

— А як у мене вже було десять, то мені, згідно з вашою теорією, накласти на себе руки? Стрибнути зараз із вашого балкона на проспект?

— Цього не треба, але далі треба жити вже без цього! Взяти себе в руки й зупинитися!

— Ой, обличте свої проповіді! Хто зараз так живе? Хто вас послухає? Не смішіть курей, Ніно Павлівно!

— Так, я й правда смішу курей! Зараз світ і справді сказився. Всі блудять, як перед кінцем світу. І мої учні також.

— Ваші учні були не тільки вашими! Нас іще вчила Заріна Миколаївна! Проводила лекції про гармонію жіночого тіла! І це було в ті часи, коли світ ще не казився!

Заріна Миколаївна була вчителькою біології. Будь-яку тему цієї складної науки про природу вона зводила до стосунків між статями. Ходила перед учнями в прозорих блузах, у похабно тісних спідницях, крутила стегнами, фарбувала обличчя, та так, ніби то був паркан. Вона відчувала себе абсолютно впевнено, бо була коханкою, ні, не директора школи і не заврайвно, а першого секретаря їхнього райкому. Ніна Павлівна робила спроби зібрати підписи, щоб Заріну усунули від роботи в школі. Інші вчительки, які також в усній формі обурювались педагогом-проституткою, не підписали відозви, бо знали про високу підтримку Заріни. І Ніна Павлівна підписала того листа лише своїм іменем. Її викликали на бесіду, під час якої лагідно, але

твердо натякнули, що вона перебільшує згубний вплив вчительки біології, яка є членом Комуністичної партії, всі комісії відзначають високий професійний рівень її уроків, її учні успішно складають іспити до університету, а щодо сміливого вбрання, ну то струнка жінка може одягти таке, що огрядній не пасує... Заріна Миколаївна ридала в учительській, що її цькують у колективі, але учні, навпаки, люблять саме її, якби слово дали учням!..

— Ви брали на себе, Ніно Павлівно, почесну місію пропагувати моральний спосіб життя, відмінний від того, який уособлювала сучка Заріна!..

— Я намагалась, тільки не треба поганих слів, Оксанцю!

— Ніби ми не бачили, як вона замикалась із учителем фізкультури в спортзалі! Якщо ви намагались, то й мали бути в сто разів елегантнішою за неї! Щоб моральність була підкріплена гідним іміджем, а не жирним пузом! Адже хлопці на задній парті, поки ви розповідали про Мавку й Лукаша, перешіптувались: «Ти можеш уявити Ніну Павлівну го-о-олою?»

А ще на дошці з'явився майстерний підлий малюночок голої жінки в профіль з огидними безформними грудьми, які лежали на величезному череві. Ніби хтось підгледів, як Ніна Павлівна виходила з ванни. І не треба було літер «Н.П.» під малюночком. Це було невдовзі по тому, як урвався її багаторічний роман. Як знайти слова, щоб пояснити, що не можна сміятися над довгим носом, заячою губою, кривими ногами...

— Але огрядність — це дещо інше! — кричала Оксана. — Це те, в чому ми самі винні! Це недисциплінованість, це неповага до оточення, це сало на душі, врешті-решт!.. До речі, Ніно Павлівно, Ратинський вам не телефонував?

— Він не телефонував від сімдесят сьомого, Оксано...

Так, Славко Ратинський, її найулюбленіший учень. Добрий вчитель знає, що таке улюблений учень. Це коли

напевне бачиш, що таки навчив його чомусь. Плюс коли сам від нього теж напевне чомусь навчився. Тільки про це ніколи не можна говорити. В'ячеслав Ратинський. Гарний хлопець із розумними очима. Вона пристрасно мріяла одного дня стати йому корисною, зробити для нього щось важливе. І доля дала їй шанс. Випускний твір В'ячеслава Ратинського на золоту медаль з цитатою Василя Симоненка: «Я для тебе горів, український народ, тільки, мабуть, не дуже яскраво горів...» Бесіда за зачиненими дверима у кабінеті директора, це найкращий учень за п'ятирічку, не можна псувати йому життя через одну цитату. Директор згодний: так, звичайно, тільки обережно, щоб ніхто не довідався. І видав нові проштамповані папери. Вони зі Славком у порожньому класі переписують випускний твір без підступної цитати.

— Вам ніколи не буде соромно за це, Ніно Павлівно? — питає Славко, коли роботу завершено. — Мені — буде.

— В'ячеславе, — відповідає вона, — я дуже шаную твою любов до поезії та знання позакласних текстів. Але треба знати, що за тим стоїть — продумана позиція громадянина, чи просто юнацька зухвалість. Кому ти допоміг, кого ти захистив своїм вчинком? Мені ніколи не буде соромно, що я допомогла тобі закінчити школу із тими показниками, яких ти вартий.

А що керувало Славком потім — юнацька зухвалість, невміння правильно оцінити ситуацію чи таки продумана громадянська позиція, коли його виключили з третього курсу університету? Кажуть, він декілька місяців продовжував ходити на лекції, вів конспекти, готував просто блискучі доповіді на семінари. Але потім розповідали, що його як неробу виселили з Києва, як казали тоді, на сто перший кілометр. Він зник, про нього говорили пошепки. До Ніни Павлівни дійшла інформація, що батьки Славка, рятуючи хлопця, обміняли квартиру в Києві на будинок десь у районі центру, щоб там прийняти сина, якому був заборонений

в'їзд до столиці. Згодом, уже за нових часів, як розповідали Ніні Павлівні, Славко Ратинський завоював Київ удруге, купив тут квартиру. А тоді, в далекому сімдесят сьомому, він приїхав до Києва нелегально і зателефонував, чи не прийме вчителька улюбленого учня на одну ніч.

— В мене зупинились родичі, вибач, — збрехала тоді вона. Оксана припала від свічки третю цигарку.

— Це відтоді, як ви не пустили його на ніч?

— Тобі про це відомо, Оксано?

— Звичайно! Ми ж з Ратинським були коханцями! Почали трахатися ще в десятому класі!

— Боже мій, Оксанко, ти ж могла завагітнити!

Оксана глянула на стару вчительку спідлоба.

— То, може, й твоя дочка від нього?

— Ні, не від нього. Не від нього... Це було значно пізніше!

Я виходила заміж кілька разів! А тоді я їздила до нього на сотий кілометр! А мої батьки мене не пускали! Вони були боягузи, як і ви! І тоді він передав листа, що приїде до Києва, але йому не було де зупинитися, його батьки вже виїхали, родичі боялися спілкуватися з ними усіма. І я, я, ідіотка, підказала йому вас! Ви пам'ятаєте, я зателефонувала вам у той день, коли ви не пустили Славка, спитала про нього, а ви поклали трубку, мовляв, нічого не чути! Забули чи ні?

Ніна Павлівна не забула. Так, їй стало ніяково, коли вона відмовила Славкові, а дзвоник Оксани не пов'язала зі Славком. А коли Оксана спитала про нього, то й правда поклала трубку, бо боялася, що телефон прослуховується. В неї тоді вже були нові учні, з яких потім, як показало майбутнє, також вийшли люди! І вона була потрібна їм, вона не хотіла давати пояснення якимсь тупим недоумкам, як у випадку із партійною шльондрою Заріною Миколаївною!

Оксана припала четверту цигарку. А прибалтійські свічки вже відгоріли наполовину.

— Ми того вечора так і не зустрілися зі Славком. Він дзвонив мені з автомата за дві копійки, але мої батьки

все відчули й пильнували. Так сталося, що то був кінець нашого кохання. Він повернувся до свого села, де тоді працював у сільській школі, зійшовся з Мартою, такою, як він, виключеною з університету, яка давно хотіла його. То була його перша дружина. І я невдовзі вийшла заміж. Він кілька разів одружувався, я кілька разів виходила заміж... А ви коли-небудь виходили заміж, Ніно Павлівно?

— Ні.

— І мужика у вас ніколи не було?

— Був.

— І ви б могли заради нього поїхати на сто перший кілометр?

— В наших стосунках таке питання не стояло. А коли ми розійшлися, я жила тільки школою.

— А ви аж так боялися, що вас виженуть зі школи, якби пустили б на одну ніч державного злочинця В'ячеслава Ратинського? Не вигнали б! Шкільна вчителька — то найнижчий статус у цій країні! У нас на факультеті у школи йшли працювати тільки останні двієчники!

— Я не була двієчницею, Оксано! Можу показати тобі свою виписку з диплома!

— Але ви завжди були боягузкою! І такою боягузкою, що аж накладали в штани! Мені одного разу в моїй газеті замовили матеріал про моральних авторитетів, і я згадала про вас. І довго думала, чому ви не дотягуєте до справжнього морального авторитета, Ніно Павлівно? Ви нібито така співчутлива, така справедлива, і вчили добре, і по-справжньому допомогли багатьом! Чого ж бракує? Сміливості, Ніно Павлівно! Моральний авторитет передбачає безстрашність! Ви ж знали, що Славка несправедливо виключили з університету, несправедливо виселили з Києва!..

— Напевне я цього не знала...

— Та невже? — Оксана загасила в попільничці ледь розпочату сигарету, підвелася на ноги, поправила вузьку спідницю і видалась чимось схожою на Заріну Мико-

лаївну. — У вас у хаті смердить! Як ви тут витримуєте? Прощайте!

Оксана вибігла з її помешкання, а Ніні Павлівні захотілося вмерти. Але не зовсім, а так, щоб, лежачи в труні, чути, як каятиметься Оксана Полуян за все, що накоїла. Хто вона така, щоб судити її! Добрий журналіст, так, вона читала її нариси і впізнавала стилістичні засоби, яких вчила своїх учнів. Скільки вона сиділа з ними після уроків, до речі, абсолютно безкоштовно, писала з ними диктанти, перекази, твори або вони просто говорили про життя. І нікого не змушувала ходити до неї на додаткові! І всі вони так добре заспівали українською, коли прийшла незалежність, коли це стало актуально, саме завдяки їй! І всі розповідають у своїх інтерв'ю — бо ж половина її учнів стали відомими, дають інтерв'ю для різних газет, і ніхто, до речі, не згадав її хоча б півсловом! — але всі розповідають, ніби знали солов'їну мову від пелюшок, хоча всі повиростали в російськомовних родинах і тільки завдяки боягузці Ніні Павлівні пристойно заговорили українською! «Ще невідомо, як би ви усі повелися на моєму місці! У тебе, Оксано, в одному місці свербіло, то ти й їздила на сотий кілометр до коханця, а чи тобі відомо, що таке щоденна кропітка праця? День за днем у будь-якому гуморі, за будь-якої погоди, із будь-яким здоров'ям. А серце і тоді боліло, так само, як і зараз! А тут іще цей дим твоїх сигарет! І ці огидні парфуми, якими тільки бризкати нічну сорочку, а не вбрання для урочистих зібрань!»

Ніна Павлівна відчинила ширше балконні двері, щоб вивітрити Оксанині пахощі. Тепла травнева ніч, уже зовсім темно, але проспект, як завжди, добре освітлений. І, як завжди, шумно летять божевільні авта. Чому ця жінка побігла через шосе, не пішла через підземний перехід? Автомобілі гучно сигналять, риплять гальма, здається, і на п'ятому поверсі чутно, як матюкаються водії. А жінка перелітає параболою над шосе і падає вниз обличчям,

розкинувши руки. Ніна Павлівна налякано тікає з балкона, хутко замикає шпінгалети, закриває штори. Вона не бачила з вікна, як приїхали швидка допомога та міліція, як, не зважаючи на пізню годину, зібралися люди. «Боже мій, ще цього мені не вистачало! Бідна Оксана! Але навіть було говорити такі капості старій учительці, яка нічого поганого тобі не зробила!»

Наступний тиждень Ніна Павлівна прожила в атмосфері нестерпного страху і хотіла по-стравжньому, без видінь у труні, померти. Адже можуть прийти до неї, почати розпитувати, про що вони говорили із загиблою, звинуватити її в смерті Оксани Полуян. Певне, хтось чув, що вони розмовляли дуже гучно. Навіщо вона впустила її до себе того вечора, коли збиралася нікому не відчиняти. І сказана Оксана була б жива, і в старій учительки не боліло б серце.

Ніна Павлівна не ходила на похорон, щоб ніхто не питав, чому Оксана загинула саме під її вікнами. А коли похорон уже відбувся, подумала: мабуть, таки треба було піти, бо тепер таки точно всі підозрюватимуть її в причетності до передчасної загибелі молодої жінки. І спробуй, виправдайся, що вона ні в чому не винна, що Оксана сама говорила жакливі речі своїй вчительці, яка, зі свого боку, була дуже терплячою й терпимою!.. А Славко Ратинський, виходить, колись таки був закоханий в цю навіжену істоту, нехай їй земля буде пухом! Може, й на краще, що він одружився зі скромною дівчиною, втім, яка різниця, все одно потім розлучився!

Судоми страху стали звичними, як і голоду, і навіть перше перекрило друге. Ніна Павлівна не відмикала поштової скриньки, щоб не отримати виклику до слідчого — вона не знала, що такі виклики приносять рекомендованими і вручають особисто. Вона перестала підходити до телефону, поки сестра, яка зазвичай телефонувала їй через день, не приїхала до неї й не почала радитися із сусідами, чи не

викликати рятувальників ламати двері. Але сусіди бачили, як Ніна Павлівна йшла за хлібом і допомогли сестрі вистежити її. Після відвертої розмови із сестричкою Ніна стала тремтячими руками брати слухавку. І мало не кинула її, почувши чоловічий голос. «Міліція, міліція!», — затужило її ество. То був не міліціонер, а Славко Ратинський.

— Чи можу я прийти до вас, Ніно Павлівно, пом'янути Оксану?

— Звичайно! Свічки згоріли тільки наполовину!

— Які свічки? — злякано спитав Ратинський, який подумав, що стара вчителька заговорюється.

— Ті свічки, які я запалювала з Оксаною. Звичайно, приходь! Тільки точно скажи, коли прийдеш!

— Я спробую бути точним, Ніно Павлівно!

Тепер її занепокоєння дійшло до судом і запаморочення, але було вже іншої природи. З останніх сил усе прибрала в хаті, протерла скляні дверцята в шафах, постелила чисту скатертину, поставила в центрі круглого столу того самого прибалтійського свічника. Загорнула в старі ковдри каструлю з гарячою картоплею, бо Славко сказав, що приїде не з порожніми руками, а їй не хотілося, щоб з її боку нічого не було. Він прийшов вчасно. Приніс пляшку горілки й нарізаної ковбаси й шинки, які вона виклала на тарілки й подала до столу разом із гарячою картоплею.

— Дуже доречно, — зрадів Славко, — я голодний.

А Ніна Павлівна зраділа його радості. Вона запалила свічки. Поставила поряд зі Славком попільничку. Потім підсунула свічника ближче до гостя, щоб її беззубе обличчя лишалося в темряві, й заквапилась пояснювати причину.

— Я знаю, Оксанка розповіла мені про ваше лихо, — сказав Славко, і Ніна Павлівна не збагнула, коли вони встигли поспілкуватися.

— Оксана дзвонила мені на мобільний, коли вибігала від вас. Власне, ми були на зв'язку, коли з нею все те сталося. Я мав жахливий репортаж із місця події...

— Чого ж вона бігла через вулицю з таким страшним рухом, не пішла в підземний перехід?

— Ваша правда, Ніно Павлівно, головна мораль цієї сумної історії: користуйтеся підземними переходами, навіть коли вам не хочеться жити!

Славко налив горілку в кришталеві чарки. Випили за упокій, і Ніні Павлівні, яка не брала в рот алкоголю років десять, несподівано стало добре. Вони зі Славком почали повільно їсти, і страх, так само, як голод, повільно відпустив стару жінку.

— Ти не змінився, — сказала вона з темряви.

— А Оксана? Як по-вашому, вона дуже змінилася від часів нашої буремної юності?

— Оксану я бачила частіше. Вони заходили з дівчатами, коли я тільки-но вийшла на пенсію. А тебе не бачила від бозна-яких часів.

— Оксана також добре збереглася відтоді. Звичайно, дещо погладшала...

— Але ж не досягла моїх габаритів.

Славко усміхнувся.

— Не досягла. Але в порівнянні з тим, якою вона була... Тоді її талію можна було обхопити чотирма пальцями... Але трохи божевільна вона була й тоді. Нехай вас не мучать докори сумління, ніби то ви заподіяли їй смерть. То радше я, хоча й мене в прямому значенні не можна винуватити.

— А що сталося, Славку?

— В нас був роман на світанку нашої туманної юності. Ми були першими одне в одного. Все це було дуже пристрасно, дуже... емоційно.

— Але ж це було так давно!

— Але ж це було! І тому, коли ми випадково зустрілися місяць тому й згадали минуле, Оксана несподівано поставилась до цього... я б сказав, занадто серйозно. Я знав, як вона жила по тому, коли ми розбіглися: одружені й вільні чоловіки, бойфренди, спонсори. Я жив приблизно так само...

— Але ти — чоловік, то інша справа!

— Не треба подвійної моралі, Ніно Павлівно! Я визнаю сексуальну свободу жінки, яка, як мені здавалося, дозволяє їй не зациклюватись на першому коханні, яким класним воно не було б, допомагає дивитися в майбутнє. А Оксана захотіла в минуле. Зустрітися у вас і цього разу не розминутися, як у сімдесят сьомому. А я прийшов на шкільну здибанку з молодою жінкою. Вона також закінчила нашу школу, тільки через п'ятнадцять років після нас. Люба Крот, може, знаєте?

— Знаю...

— А Оксана розпсіхувалася, повелася вкрай неадекватно. Сказала, що їде до вас, щоб я також їхав сюди. Моя молоденька дама втекла. Тоді я зателефонував вам, у вас ніхто не брав трубку, і я облишив добиватися.

— Славку, я знаю, ти ображений на мене за той далекий день, коли я не пустила тебе на ніч...

— Облиште, Ніно Павлівно! Тоді я вперше переночував просто неба! А ви коли-небудь спали просто неба?

— Так, звичайно, в роки війни, коли німці виганяли з Києва! Для мене то один із найстрашніших спогадів! Відтоді я дуже ціную дах над головою. І ніколи нікуди не їду, якщо напевне не знаю, що той дах у мене буде.

— А для мене та ніч не виявилася аж такою жахливою, хоча, звичайно, мент міг перевірити документи, могли б побити...

— Та невже, Славку? — здригнулася Ніна Павлівна. — А з тобою таке... траплялося?

— Ні. До глибини проваль, де опинялись деякі, я не доходив. Та й усі мої тодішні авантюри... Ви були праві. То була не продумана громадянська позиція, а зухвалий спосіб юнацького самоствердження. Я ніколи ні про що не жалів, але іноді... сумнівався в доцільності... Але, коли стара влада почала втрачати позиції, мій терновий вінець вельми став у пригоді! Я потрапив на стажування до Кана-

ди, а потім до США, коли ще був СРСР, коли всі сиділи й не рипались! Купив собі помешкання у київському середмісті за нещасні п'ять тисяч! Отже, все у житті має сенс і рано чи пізно стає у пригоді! Тільки Оксанку шкода! Давайте по другій, Ніно Павлівно!

Ніна Павлівна боялася пити ще, тільки піднесла чарку до губ. А Славко хвацько випив до дна.

— Оксані в її віці був потрібен сивий спонсор і, якщо вже дуже хочеться, молоденький дружок. А старий друг-ровесник має бути на дев'ятому місці. Я вже відвик бути об'єктом такого... палкого зацікавлення... з боку жінки. Яка безглузда смерть! Хто б міг подумати? Грайлива трагікомедія стала трагедією. Оксана завжди здавалася мені такою модерною... і навіть постмодерною...

Славко знову закурив.

— А я так і не збагнула, що значить «постмодерн». Кажуть, тепер це вивчають у школі. А я не змогла пояснити одній учениці, яка попросила допомогти їй з літературою. Відтоді й уникаю приватних учнів.

— Постмодернізм — це все, що завгодно. Це коли центр можна довільно переносити в будь-яку точку кола. Ось ви посунули цього світильника від геометричного центра вашого круглого столу, довільно призначили центром іншу точку... Це коли невідомо, хто правий, хто винуватий.

— Це завжди було важко збагнути. Але можливо!

— А тепер неможливо!

— А я вважаю, що, який би не був на вулиці постмодерн, не Оксані Полуян, вічна їй пам'ять, і навіть не тобі судити мене. Я не розбивала вашого кохання. До речі, я навіть не знала про ваш роман! Ми, вчителі, завжди дуже добре бачимо ваші симпатії й антипатії. А тут ніхто нічого не помічав. Чого ви так крилися, В'ячеславе?

— Невже все треба виставляти на люди? Мені симпатизувало багато вчителів, коли я закінчував школу, бо я був позитивний, чемний, дивився у вічі. Оксанці — меншою

мірою симпатизували, вона, хоча й дуже добре вчилася, за деякими параметрами значно краще за мене, але в очі вчителям не заглядала.

— Так, вона завжди дивилась у вікно, мріяла, ніби нічого не чула, але, коли не питаєш, завжди відповідала по темі...

— Я не хотів підставляти Оксану й не хотів підставляти себе. Шкільні вчителі — то переважно жінки. Нерідко самотні...

— Чому ж ви не одружилися? Тоді б усе було по-іншому! Тоді були в моді ранні шлюби! Дочка мого брата вийшла заміж у вісімнадцять років — і вже бабуся!

— Чого ми тоді не побралися, якщо була така любов? Важко сказати. Її батьки не хотіли, мої батьки не хотіли. Це ще одна причина, чому ми ховали свою любов. А як настав той час, коли можна було не дуже прислухатися до думки батьків, уже не було юнацького вогню, суцільний дорослий цинізм. Давайте ще по одній, Ніно Павлівно!

— У мене є, дякую.

Деякий час Славко мовчки кури́в, і дим його сигарет не так дратував, як Оксаниних. Стара беззуба вчителька взяла тоненький шматочок шинки, який поволі танув у роті.

— Ніно Павлівно, дозвольте в пам'ять про нашу давню любов зробити вам невеликий подарунок. Тільки не відмовляйтесь. Дозвольте я зроблю вам зуби. Я від того не збіднію.

— Але ж це великі гроші! Небіжчиця Оксана казала, що зробила собі по сто за зуб...

— А в неї були штучні зубки? Я й не знав.

— Ой, я не знала... Не знала, що ти не знав... А мені лікар називав вдвічі меншу суму, але для мене й те непосильно.

Славко Ратинський дістав гаманця, витяг звідти кілька зелених папірців. І тут відгоріла остання свічка у прибалтійському свічнику-чеканці.

— Будь ласка, увімкніть світло, Ніно Павлівно!

Після ніжної напівтемряви очі від пекучої електрики заболіли. Ніна Павлівна затулила руками обличчя.

— Ніно Павлівно, колись я добре заробив, розповідаючи по канадійських українських громадах, як улюблена вчителька української мови не пустила переночувати улюбленого учня, який постраждав за знов-таки український буржуазний націоналізм. І відтоді ваш покірний слуга, хоча й не має доходів українських грабіжників при владі, але й не бідує, як нещасні українські вчителі та інженери. Візьміть від мене ці гроші. Візьміть і покладіть до свого гаманця, поки я тут.

Ніна Павлівна, наче в напівсні, виконала прохання Ратинського.

Тільки благаю вас, — він ніби прочитав її думки. — Не відкладайте ці гроші собі на смерть. Зробіть собі зуби, Ніно Павлівно!

Арчибальд і Катриція

То був найчорніший день мого життя. Ми залишали рідний дім і стали біженцями. Ми були з останніх, хто тікав із нашого містечка. Мати довго сподівалася, що стане краще, але ставало дедалі гірше. В сусідній восьмиквартирний будинок, такий, як наш, влучила бомба. Брат терпляче пояснював мені, як спрацював той підіривний пристрій, та я не слухала його, в мене в голові було інше.

— Сідайте у вантажівку, я підкину вас до станції. О шостій буде йти потяг. Зараз садять без квіток. Доїдете до місця, де не стріляють, — сказав дядько Ніл, член місцевої самооборони. — Бо я везу сьогодні. А завтра будете пхатися пішки до станції. А може, завтра вже сюди «прийдуть вони».

«Прийдуть вони» — то найстрашніше. Відкладати нашу втечу ніяк не можна. Те, що ми беремо з собою, зібрано вже давно. Але... але ми тут лишаємо тих, кого не можемо забрати, і це найболючіше. Тому й цей день — найчорніший день мого життя.

Ми з матір'ю й братом усі втрьох з рюкзаками на плечах сидимо біля борту заваленої різним мотлохом вантажівки, міцно пригорнувшись одне до одного. Ми несемося до станції. А за вантажівкою щодуху летить наш Арчі. Ніколи не могла уявити собі, що він може так швидко бігати. Він летить не як пес дворянської породи, а як справжній гончак. Він не розуміє, як так: усі їдуть з дому, а його не взяли.

Вантажівка летить до станції на добрій швидкості, однак Арчі не відстає. Я плачу, я кричу йому:

— Арчі, ми не можемо взяти тебе з собою! Вибач нас! Нас не посадять у потяг з тобою!

А брат цього разу не каже мені, що я дурна зі своїми бабськими сльозами. Адже й він, дорослий парубок, теж може враз розплакатися. І тому він мовчить, коли я кричу до нашого песика:

— Арчі, милий, ми скоро повернемося! Це все скоро закінчиться! Арчі, милий!

А брат мовчить і відвертає голову, щоб не дивитися на Арчі. В нього на руках наша Патриція. Наша пухнаста чорно-біло-руда Паті. Але Паті не хоче нікуди їхати. Вона пручається і верещить. І брат намагається заспокоїти нашу пишну красуню, яку крихіткою подарували мені, коли я йшла в перший клас.

Наші Арчі й Паті відчайдушно протестують проти того, що сьогодні відбувається в цьому світі. Але ніхто не зважає на їхню собачо-котячу акцію протесту. Дядько Ніл жене вантажівку. Мати голосно читає «Отче наш», перекрикуючи свист вітру за бортом вантажівки. Я плачу і щось кричу Арчі. Брат бореться зі сльозами і з Паті, яка із усіх сил пручається. А вдалині знову почалася стрілянина. А з іншого боку нас вітає рятівний гуркіт залізничної станції.

Арчі відстав. Нашому білому синьоокому псу із рудими вухами забракло сил. Він біг дуже довго і, знесилений, більше не зміг, почав відставати. Мати перехрестилася, і я зрозуміла, чому: не пускати Арчі до потяга було б зовсім нестерпно. І тут Паті боляче дряпанула брата, аж він заверещав від несподіванки, і зістрибнула з вантажівки на повороті. І зникла в будяках при дорозі. І її пухнастий триколірний хвіст майнув у кущах на прощання. А брат став нервово шукати вологу серветку і пластир, щоб заліпити подряпини, які лишила Паті на його щоці.

Ми встигли на той потяг, і для нас для трьох знайшлася одна нижня полиця. А нагорі над нами лежала дівчина років вісімнадцяти із крихітним цуценям, яке тихо ски-

глило всю дорогу і дозволяло себе погладити. Ми з братом періодично підводилися і робили це, і в нас не було сил спитати дівчину, як звуть її маленького попутника. Ми не могли ні з ким говорити про Арчі та Паті. Навіть із тою милою дівчиною.

Ми без пригод дісталися до місця, де не стріляють. А перезимували у великому гарному місті, значно кращому, ніж наше селище. Нам пощастило знайти стерпне житло. Ми з братом ходили до школи, мати знайшла тимчасову роботу. До нас навіть двічі приїздив наш батько у камуфляжі, у високих чоботах. Вони з братом вели чоловічі розмови про типи вибухівки і про безпілотні літаки, ми з матір'ю накривали на стіл.

А потім знайшовся підріток і для нас із братом. Тричі на тиждень ми на кілька годин ходили в одну родину, де були кіт і собака, які не могли лишатися в хаті самі, коли господарі йшли на роботу. Поки брат гуляв із хазяйським ротвейлером, я сиділа із гладким велюровим британцем і розповідала йому про Арчі й Паті. Господарі були задоволені, як ми піклуємося про їхніх улюбленців, а ми заробили трохи грошей.

А на весну ми повернулися додому. Знов-таки, все виглядало нібито не так і погано. Наш дім не висадили у повітря. В нашій квартирі хіба що вилетіли шибки. Так, схоже на те, що «вони» бували в нашому помешканні. Але в нас не було що взяти, тож «вони» пішли ні з чим.

— Добре, що не забрали сантехніку, — сказала мати, — бо в сусідів вигвинтили. А в нас стоїть.

По нашому селищу їздила вантажівка із шибками, які встановлювали миттєво. Це робив той самий дядько Ніл на тій самій вантажівці, яка відвозила нас на станцію в той день.

Паті ми не знайшли. Напевне її не було у світі живих. Вона була домашня киця, яка не виходила на вулицю. Те

місце, де вона зістрибнула з вантажівки, було надто далеко від нашого дому... Якби ми її лишили в домі, вона б навряд чи дочекалася на нас.

Я намагаюся не думати про останні години моєї пухнастої Паті, яка так багато ночей спала на моїх ногах. Але мимоволі думаю. Мені здається, що то я сиджу в колючих кущах при дорозі й не розумію, де моє крісло у вітальні, де моє блюдечко в кухні, де моє ліжечко у спальні.

А наш Арчі вижив. Хто підгодовував його в ту зиму? Можливо, «вони» кидали йому свої недоїдки?

Але Арчі не пробачив нас і не повернувся в наш дім. Він став бродячим псом, який іноді приходить на наше подвір'я, а потім іде в інше. Він блукає нашою вулицею, блукає коло школи і біля срібного солдата з автоматом, героя давньої, тепер вже зовсім ірреальної війни. Мати каже, щоб ми не підходили до нього. Бо білий хвіст Арчі, яким він завжди так весело вітав нас, тепер намертво залип поміж його задніх ніг. Отож, на думку матері, Арчі сказився. Як покусає — буде лихо.

Але Арчі сам не підходить до нас. Ми з братом виносимо йому їжу, ставимо в бляшанці біля бака зі сміттям. Якщо він поряд, то підходить і починає їсти. Але коли ми намагаємося наблизитися до нього, чомусь тікає, навіть недоївши.

Я сподіваюся, що він пробачить нас, хоча це, мабуть, нереально. Що Арчі одного дня підбіжить до мене, стрибне, торкнеться лапами моїх плечей, як він робив це раніше. І я зазирну в його сині очі, бо ж у нашого Арчі сині-сині очі, правда! І я сяду на траві за домом, а він покладе мені голову на коліна і розповість, що він пережив тої зими.

І я зрозумію твою собачу мову, Арчі!

Літературно-художнє видання

Євгенія Кононенко
ПРАЗЬКА ХИМЕРА

Новели

Редактор *Інна Корнелюк*

Дизайн *Вадим Карасьов*

Макет *Сашко Шевцов*

Відповідальний редактор *Галина Завалій*

Анетти
видавництво
Антоненко

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №4873 від 26.03.2015 р.

Інтернет-магазин: www.anetta-publishers.com

Для листування: anetta@anetta-publishers.com

Віддруковано з готових діапозитивів
в друкарні ТОВ «Друкарня «Рута»,
ДК №4060 від 29.04.2011,
м. Кам'янець-Подільський, вул.Пархоменка,1,
т. 038 494 22 50, drukruta@ukr.net
Замовлення №

КОНОНЕНКО Євгенія

К 42 Празька химера. *Новели.* — Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2019. — 224 с.

ISBN 978-617-7654-05-5

Євгенія Кононенко — письменниця, яка не перше десятиліття скидає на читачів з високої літературної вежі інтелектуально-розважальні бомби: новели, оповідання, есеї, повісті, романи, культурологічні розвідки й критичні статті. Елегантна іронія оповіді, несподіваний поворот сюжету, мов детонатор із годинниковим механізмом оприявнює таємні думки, страхи й почуття персонажів. І читачів, оголюючи людське ество, неписані табу, ритуали й забобони. Збірка короткої прози «Празька химера» — це історії психологічної химерної реальності, якої не існує, хоч вона так само жива, мов віра в любов і диво, або пошуки того найважливішого, без чого життя втрачає сенс. Жага пізнання тасмного і нерозгаданого, як стосунки між чоловіком і жінкою, крізь двері замкненої кімнати, яку створив експериментатор із почуттям справді чорного гумору. Для широкого кола читачів.

УДК 82-32